

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

І.В. Пиріг, О.А. Чернецька

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗСЛІДУВАННЯ
НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ**

Монографія

Дніпро
2017

УДК 343.98.067 : 343.575

П 33

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 1 від 24.09.2015 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **Степанюк Р. Л.** – начальник кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ;

доктор юридичних наук, професор **Чаплинський К. О.** – начальник кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Пиріг І.В.

П 33 Теорія і практика розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом: монографія / І. В. Пиріг, О. А. Чернецька. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 156 с.

ISBN 978-617-7665-01-3

На основі аналізу сучасних положень кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності розглядаються актуальні теоретичні та прикладні проблеми методики розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом. Розглядається структура криміналістичної характеристики даного виду злочинів, зміст кожного з елементів, а також кореляційні зв'язки між ними. Приділяється увага особливостям початку досудового розслідування та організаційно-тактичним особливостям проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом.

Для вчених-юристів, ад'юнктів та аспірантів, науково-педагогічного складу, курсантів, студентів і слухачів вищих юридичних закладів освіти; суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих, експертів, працівників оперативних підрозділів і всіх, хто цікавиться питаннями розслідування кримінальних правопорушень.

ISBN 978-617-7665-01-3

УДК 343.98.067 : 343.575

© Чернецька О.А., 2016

© Пиріг І.В., 2016

© ДДУВС, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ	8
1.1. Предмет злочинного посягання	8
1.2. Обстановка вчинення злочину	23
1.3. Способи перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом та слідова картина	32
1.4. Характеристика осіб, які займаються незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом	45
Розділ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТАПІВ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ	53
2.1. Особливості виявлення ознак злочину та початку досудового розслідування	53
2.2. Організація розслідування злочину на початковому етапі відповідно до типових слідчих ситуацій	65
Розділ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ	82
3.1. Організація і тактика проведення слідчого огляду.....	82
3.2. Тактика допиту.....	105
ВИСНОВКИ	133
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	138

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АПС – автоматизована інформаційно-пошукова система
БНОН – боротьби з незаконним обігом наркотиків
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК – Кримінальний кодекс
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
КЕМРВ – криміналістична експертиза матеріалів, речовин і виробів
МВС – Міністерство внутрішніх справ
НДЕКЦ – науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
ОВС – органи внутрішніх справ
ОРД – оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ – оперативно-розшукові заходи
ОЗУ – організоване злочинне угруповання
ОГ і ЗО – організована група і злочинна організація
ОЗГ – організована злочинна група
СБУ – Служба безпеки України
СОГ – слідчо-оперативна група
УМВС – Управління Міністерства внутрішніх справ

ВСТУП

Одним із актуальних питань сучасності є проблема протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Великі масштаби і темпи поширення наркозлочинності створюють реальну загрозу життєво важливим інтересам людини, суспільства та держави, мають негативний вплив на фізичне і моральне здоров'я нації, соціальну стабільність українського суспільства, призводять до неминучої деградації окремої особистості, а також є криміногенним фактором, що сприяє вчиненню інших видів злочинів. Статистичні дані свідчать, що найбільш поширеними злочинами у сфері незаконного обігу наркотиків є незаконне виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів з метою збуту, а також їх збут (ст. 307 КК України), або без мети збуту (ст. 309 КК України). За даними МВС України, у 2013 р. із загальної кількості (60127) зареєстровано 15469 кримінальних правопорушень за ознаками ст. 307. Кожний із цих злочинів, незалежно від мети, є своєрідним відзеркаленням стану наркозлочинності в Україні, яка у багатьох випадках є організованою, або так званім наркобізнесом. У структурі організованої злочинності усі стадії взаємопов'язані та чітко розподілені між виконавцями: від вирощування або виготовлення наркотичної сировини до її збуту споживачу. У цьому злочинному ланцюгу важливе місце посідає перевезення наркотичних засобів.

На сьогодні в економіці України залізничний транспорт залишається одним із основних. Аналіз діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії незаконному обігу наркотиків свідчить, що криміногенна ситуація на залізничному транспорті, хоча й має певні тенденції до послаблення, залишається складною. Так, у 2009 р. на залізничному транспорті вчинено 3270 злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, у 2010 р. – 3200, у 2011 р. – 2992, у 2012 р. – 2180, у 2013 р. – 2503. Зазначені правопорушення прямо пов'язані з перевезенням наркотиків, оскільки здебільшого наркотичні засоби виявляють безпосередньо у рухомому складі, а затримані з наркотиками особи на території обслуговування залізниць у переважній більшості причетні до їх перевезення. Протидія правоохоронними органами незаконному обігу наркотичних засобів на сьогодні потребує покращення. Одним із напрямів цієї діяльності є створення науково обґрунтованих рекомендацій з розслідування кримінальних проваджень за такими фактами.

Теоретичним підґрунтям дослідження є праці вчених-криміналістів

України та близького зарубіжжя, які зробили значний внесок у розробку методики розслідування окремих видів злочинів: Ю.П. Аленіна, К.В. Антонова, О.Я. Баєва, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.Д. Берназа, А.І. Вінберга, В.К. Весельського, А.Ф. Волобуєва, В.Г. Гончаренка, В.А. Журавля, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, В.О. Коновалової, Н.І. Клименко, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, В.В. Лисенка, Є.Д. Лук'янчикова, В.Г. Лукашевича, Г.А. Матусовського, В.Т. Нора, В.О. Образцова, М.І. Порубова, Є.Р. Россинської, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, Р.Л. Степанюка, В.М. Тertiшника, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалової, П.В. Цимбала, К.О. Чаплинського, С.С. Чернявського, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила, Н.Г. Шурухнова, О.О. Юхна, М.П. Яблокова та ін.

Окремі проблеми методики розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, досліджувалися у працях В.С. Бурданової, Т.А. Боголюбова, В.І. Брильова, А.С. Джандієрі, О.А. Єсіної, З.П. Клименко, Н.М. Косміної, В.О. Коханова, І.І. Курильова, В.М. Лисенка, Г.М. Меретукова, Л.П. Ніколаєвої, О.В. Одерія, А.Б. Петруніної, А.М. Поляха, А.В. Сивачова, С.В. Сухова, К.А. Толпекіна, В.М. Шевчука та інших криміналістів, які створили підґрунтя теорії і практики розслідування даних видів злочинів. Однак у зазначених роботах не було розглянуто особливостей розслідування перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом.

В монографії сформульовано ряд наукових положень, висновків і рекомендацій, які у своїй сукупності мають певний ступінь наукової новизни, зокрема: визначено елементи криміналістичної характеристики незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом, якими є предмет злочинного посягання, способи перевезення, обстановка та слідова картина вчинення злочину, характеристика особи злочинця, та розкрито складові кожного з них; встановлено обставини, що підлягають дослідженню та доказуванню при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом; визначено дії патрульно-постових нарядів, оперативних та слідчих підрозділів ОВС, що проводяться для встановлення первинної інформації про перевезення наркотиків залізничним транспортом та зумовлюють напрямки розслідування на початковому етапі; розроблено типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування. Також удосконалено: систему засобів тактичного забезпечення розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом з урахуванням сучасних умов правоохоронної практики; алгоритм дій щодо усунення слідчих помилок, а також прийоми подолання про-

тидії розслідуванню із зазначенням переліку і послідовності пріоритетних слідчих (розшукових) дій; теоретичні положення щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів, її структури, значення та можливостей використання при розслідуванні злочинів; форми та способи взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів та патрульно-постової служби під час розслідування злочинів.

Розглянуті в роботі проблеми відносяться як до теорії, та і до практики розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом. Автори сподіваються, що висвітлені в роботі положення та рекомендації можуть бути використані для підвищення рівня знань молодих вчених, у науковій діяльності вчених-юристів, а також практичними працівниками правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень.

Розділ 1
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ
ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

1.1. Предмет злочинного посягання

Криміналістична характеристика є однією з найважливіших категорій криміналістики взагалі та методики розслідування окремих видів злочинів зокрема. Але й на сьогодні серед науковців тривають дискусії з приводу самого поняття криміналістичної характеристики, її значення для розслідування, структури та змісту її елементів.

Вперше термін «криміналістична характеристика злочинів» використали у криміналістиці Л.А. Сергєєв та О.Н. Колесниченко. На думку О.Н. Колесниченка, «загальна криміналістична характеристика даного виду злочину» є одним з найбільш суттєвих положень, загальних до усіх окремих методик¹.

Більш розгорнуте тлумачення криміналістичної характеристики запропонував Л.А. Сергєєв, зазначивши такі її елементи, як спосіб вчинення злочину; умови, у яких вчиняють злочини, та особливості обстановки; обставини, пов'язані з безпосередніми об'єктами злочинних посягань, суб'єктами та суб'єктивною стороною злочину; зв'язки злочинів конкретного виду з іншими злочинами та окремими діями, що не є кримінально караними, але збігаються з даними злочинами за окремими об'єктивними ознаками; взаємозв'язки між вказаними групами обставин².

Від перших дефініцій криміналістичної характеристики і до сьогодні багато вчених-криміналістів намагались вдосконалити визначення цієї категорії або надати власне тлумачення.

Так, професор В.П. Бахін визначає криміналістичну характеристику як «...систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів...», які є основою наукового і практичного

¹ Криминалистика / под ред. проф. Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина ; Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. – М., 1988. – Т. 2. – С. 16.

² Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л. А. Сергеев. – М., 1966. – С. 4-5.

вирішення завдань розкриття та розслідування злочинів¹.

М.В. Салтевський криміналістичну характеристику розглядає як інформаційну модель, що являє собою якісно-кількісну систему опису типових ознак конкретного виду (групи) злочинів².

В. Ю. Шепітько наголошує на тому, що це «система відомостей про певні види злочинів..., які мають значення для виявлення і розкриття таких діянь криміналістичними засобами, прийомами та методами»³. О.Н. Колесниченко і В.О. Коновалова формулюють поняття криміналістичної характеристики як системи інформації про криміналістично значимі ознаки злочинів даного виду, які відображають закономірні зв'язки між ними і слугують побудові та перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування⁴.

Не обговорюючи переваги та спірні моменти даних визначень, маємо констатувати, що загальним для більшості авторів є те, що вони визначають криміналістичну характеристику злочинів як систему типових узагальнених зведених даних або сукупність інформації про злочин окремого виду чи групу злочинів. Ми приєднуємось до такого розуміння криміналістичної характеристики злочинів.

У контексті нашого дослідження більш важливим є зміст криміналістичної характеристики, тобто безпосередньо елементи, з яких вона складається. Науковці по-різному визначають кількість та зміст елементів криміналістичної характеристики. Більшість авторів схильні до закритого переліку елементів криміналістичної характеристики злочинів, до якого відносять такі елементи:

- предмет посягання;
- спосіб вчинення злочину;
- слідову картину;
- обстановку вчинення злочину;
- характеристику особи злочинця;
- характеристику особи потерпілого.

Вважаємо, що зазначені елементи повністю охоплюють зміст криміналістичної характеристики, їх кількість не може бути обмеженою. У

¹ Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002) / В.П. Бахин. – К., 2002. – С. 179.

² Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – С. 419.

³ Криміналістика : підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – С. 367.

⁴ Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков : Юрид. ин-т, 1985. – С. 16.

певних видів злочинів у криміналістичній характеристиці можуть бути присутні не всі означені елементи або деякі з них не будуть мати важливого значення для розкриття та розслідування злочину. І навпаки, з появою нових видів злочинів та удосконаленням злочинної діяльності можуть з'являтися нові криміналістично значущі ознаки, що будуть вагомими для розслідування та складатимуть зміст криміналістичної характеристики такого виду злочину.

За даними проведеного нами опитування практичних працівників слідчих і оперативних підрозділів ОВС, найбільш вагомими за даною категорією злочинів респонденти вважають такі елементи криміналістичної характеристики:

- предмет злочинного посягання – 43 %;
- способи перевезення наркотичних засобів – 56 %;
- обстановку вчинення злочину – 20 %;
- слідову картину злочину – 35 %;
- характеристику особи злочинця – 29 %.

Зазначені елементи найчастіше використовуються слідчими та працівниками оперативних підрозділів для виявлення ознак злочину та на початковому етапі досудового розслідування.

Предметом безпосереднього посягання є наркотичні засоби, які у законодавстві визначаються як речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів¹.

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік) – згруповані у списки наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до таблиць I–IV згідно із законодавством України² та міжнародними договорами України. Перелік та зміни до нього затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я і публіку-

¹ Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10 – Ст. 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=60%2F95-%E2%F0>.

² Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України від 26.05.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?find=1&textl152>.

ються в офіційних друкованих виданнях¹.

У криміналістичній літературі надано більш чітке визначення наркотичних засобів, під якими розуміють рослини, сировину або речовину природного, синтетичного і напівсинтетичного походження (фізична ознака), що мають властивості впливати на центральну нервову систему, призводять до стану особливого сп'яніння і наркотичної залежності (медична ознака), класифікуються у міжнародних конвенціях, спеціальних нормативних актах (юридична ознака), а зловживання ними ставлять під загрозу народне здоров'я (соціальна ознака)².

До предмета злочинного посягання також відносять психотропні речовини та їх аналоги. Психотропними в законодавстві визначають речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів³.

У криміналістичній та медичній літературі психотропними речовинами називають включені до Переліку речовини та матеріали природного чи синтетичного походження, що здійснюють стимулюючий або депресивний вплив на нервову систему, викликають галюцинації, порушення моторної функції, мислення, сприйняття або настрою, призводять до стану залежності та становлять небезпеку для здоров'я населення в разі зловживання ними⁴.

Аналогами наркотичних засобів і психотропних речовин вважають

¹ Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10 – Ст. 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=60%2F95-%E2%F0>.

² Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : «Одісей», 2010. – С. 356; Мирошниченко Н. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией / Н. А. Мирошниченко. – Киев ; Одесса : Вища шк. голов. изд-во, 1988. – С. 48-49; Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 6.

³ Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10 – Ст. 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=60%2F95-%E2%F0>.

⁴ Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : «Одісей», 2010. – С. 356; Кузнецов И. Н. Наркотики: социальные, медицинские и правовые аспекты : справочник / И.Н. Кузнецов, С.К. Купрейчик. – Минск : Новое знание, 2001. – С. 188; Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 12.

заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють¹.

З наведених визначень наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів випливає, що вони відрізняються між собою за фізичною та медичною ознаками, тобто станом і природою походження та різним впливом на стан людини. Однак юридичні та соціальні ознаки, себто заборона щодо вільного їх використання та негативний вплив на населення, у них співпадають. Оскільки нормативно-правові акти встановлюють правові норми з метою регулювання суспільних відносин², то, на наш погляд, у законодавстві не обов'язково зазначати роздільно наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги, зважаючи на їх різні фізичні та медичні ознаки.

На нашу думку, у Кримінальному кодексі України слід об'єднати наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги під назвою «наркотики», відповідним чином змінивши назву розділу XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» на «Злочини у сфері обігу наркотиків і прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення». Відповідні зміни потрібно зробити щодо окремих статей Кодексу та інших законів України, що регламентують обіг наркотиків. Надалі в роботі під «наркотиками» будуть розумітися наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги.

Прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, що є також предметом злочинного посягання, – речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів³.

У науковій літературі достатньо уваги приділено класифікації нар-

¹ Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10 – Ст. 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=60%2F95-%E2%F0>.

² Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – 2-е вид. – Харків : Консум, 2005. – С. 312-313.

³ Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10 – Ст. 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=60%2F95-%E2%F0>.

котиків. Залежно від критерію різні вчені класифікують окремо наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги або об'єднують їх. У міжнародних конвенціях та законодавчих актах України класифікують наркотичні засоби та психотропні речовини окремо за ступенем їх суспільної небезпеки та відповідною обмеженістю використання. Так, Єдиною конвенцією щодо наркотичних засобів 1961 року їх поділяють на 4 групи:

- 1) морфін та інші препарати, виготовлені з опійного маку;
- 2) стимулятори центральної нервової системи – кодеїн та його похідні, етилморфін, фолькодин та його можливі ізомери;
- 3) препарати ацетилгідрокодеїну, кодеїну, декстропропаксифену, дигідрокодеїну, етилморфіну, норкодеїну та фолькодину за умови меншого на одиницю об'єму вмісту наркотичної речовини, ніж у другій групі;
- 4) препарати, виготовлені із конопель¹.

Міжнародною конвенцією щодо психотропних речовин 1971 року вони поділяються на 4 групи:

- 1) ДЕТ, ДМГП, ДМТ, ЛСД, ЛСД-25, мескалін, парагексил, псилоцин, псилотеїн, СТП, ДОМ, тетрагідроканабіноли та їх ізомери;
- 2) амфетамін, дексамфетамін, метаамфетамін, метилфенідат, фенциклідін, фенметразін;
- 3) амобарбітал, циклобарбітал, глутетимід, пентобарбітал, секобарбітал;
- 4) амфепрамон, барбітал, етхлорвінол, етинамат, мепробамат, метаквалон, метилфенобарбітал, метиприлон, фенобарбітал, пипрадрол, СПА².

На основі зазначених конвенцій побудовано й національне антинаркотичне законодавство, у якому згідно з Переліком розподілено групи наркотиків залежно від їх суспільної небезпеки:

– особливо небезпечні наркотичні засоби та психотропні речовини, обіг яких заборонено (Таблиця I);

– наркотичні засоби та психотропні речовини, обіг яких обмежено (Таблиця II);

– наркотичних засоби та психотропні речовини, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю

¹ Єдина конвенція щодо наркотичних засобів 1961 року з поправками, внесеними до неї у відповідності з протоколом щодо поправок до єдиної конвенції щодо наркотичних засобів 1961 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/document/convents/drugs.htm>.

² Там само.

(Таблиця III)¹.

Розрізняють також класифікації наркотиків за багатьма іншими критеріями. Найбільш важливими для розслідування є такі.

1. Залежно від джерела походження: рослинного, синтетичного, напівсинтетичного². До природних (рослинного походження) наркотичних засобів належать похідні: опійного маку – макова соломка, екстракційний опій, опій, морфін, кодеїн; конопель – марихуана, гашиш, гашишна олія; кокаїнового куща – листя коки, кокаїнова паста, кокаїн, крек; ефедри хвощової – ефедрин, невретін. До цієї групи, на наш погляд, можна віднести наркотики, які менш розповсюджені на Україні: листя шавлії віщунів, квіти та листя блакитного лотосу, насіння гавайської троянди, кат (чагарник роду бересклетових), кактус пейот. Синтетичні наркотики виготовляються штучним способом з використанням хімічних речовин, наприклад, первітин, метадон, триметилфентаніл, ЛСД, ДОМ, ДОВ, ТМА, амфетамін. Напівсинтетичні наркотики виготовляються за допомогою хімічних реакцій з природного наркотику, наприклад, героїн, гідроморфін, еторфін, оксикодон тощо.

2. Залежно від фармакологічного впливу на організм: опіоїди, наркотичні засоби з конопель; стимулятори, амфетамін та його похідні; галюциногени; заспокійливі засоби і транквілізатори; інші контролюючі речовини³. Стосовно синтетичних наркотиків С.О. Роганов окремо виділяє за цим критерієм 4 групи: засоби, що збуджують центральну нервову систему (стимулятори), наприклад, фенамін, первітин; засоби, що призводять до галюцинацій, неправильного сприйняття об'єктивної реальності (галюциногени), наприклад, МДА, МДЕА, МДМА, фенциклідін; знеболюючі засоби (анальгетики), наприклад, метадон, фентаніл, триметилфентаніл; засоби, що заспокоюють центральну нервову систему (депресанти), наприклад, мелоквалон⁴.

3. За способом виготовлення: на фармацевтичних підприємствах; у побутових умовах – з використанням певних знань у галузі хімії та фа-

¹ Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України від 26.05.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?find=1&textl152>.

² Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : «Одісей», 2010. – С. 356.

³ Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Эксмо, 2008. – С. 774

⁴ Роганов С. А. Синтетические наркотики : вопросы расследования преступлений / С. А. Роганов. – СПб. : Питер, 2001. – С. 15.

рмакології і спеціального хімічного обладнання або без використання спеціальних знань та обладнання¹.

Виділені нами групи класифікацій наркотиків не є вичерпними. У криміналістиці також існують різні думки науковців з приводу віднесення тих чи інших наркотиків до певної групи. Втім, на нашу думку, дискусії з означених проблем є зайвими, а наведену класифікацію вважаємо такою, що узагальнює спірні погляди науковців та має безпосереднє значення для розслідування незаконного обігу наркотиків взагалі та їх перевезення залізничним транспортом зокрема. Інформація щодо характерних ознак джерела походження, фармакологічних властивостей та способів виготовлення наркотиків пов'язана з ознаками способу перевезення, слідами, що залишаються на місці вчинення злочину, місцем затримання злочинця та іншими елементами криміналістичної характеристики.

Проведеним нами дослідженням встановлено, що найбільш розповсюдженими наркотиками, що перевозяться залізничним транспортом, є наркотики рослинного походження – похідні від опійного маку та конопель: макова соломка та марихуана, а також опій екстракційний та екстракт канабісу. Так, за даними МВС України, з вилучених на залізничному транспорті у 2013 р. 327207 г наркотичних засобів 65 % складає марихуана, 18 % – макова солома, опій екстракційний – 8 %, гашиш, гашишна олія, екстракт канабісу – 4 %. Серед інших наркотиків переважають героїн та кокаїн.

У пп. 711, 712 доповіді Міжнародного комітету по контролю над наркотиками за 2009 р. зазначено, що залізничний транспорт України, Білорусі та Польщі активно використовується для провозу героїну в країни Західної Європи, хоча у 2008 р. вилучення героїну зменшилося порівняно з попереднім роком². З вилучених 84 г психотропних речовин переважають речовини амфетамінової групи.

На нашу думку, наведені дані не зовсім об'єктивно відображають реальні обсяги перевезення наркотиків. Напівсинтетичні та синтетичні наркотики і більшість психотропних речовин займають невеликий об'єм, а звідси й легше маскуються перевізниками. За результатами вивчення кримінальних проваджень, більшість вилучених наркотиків та-

¹ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 19.

² Доповідь Міжнародного комітету по контролю над наркотиками за 2009 рік / Організація об'єднаних націй, Нью-Йорк, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : / <http://www.un.org/russian/document/convents/drugs.htm>.

кого роду виявлено оперативним шляхом під час розслідування та викриття організованих груп та злочинних організацій. Значна частина злочинів, що вчинюються окремими перевізниками, залишається латентною.

Спираючись на наведені дані, вважаємо за необхідне надати основні характеристики наркотиків, що частіше за все перевозяться залізничним транспортом.

Серед наркотичних засобів рослинного походження одними з найбільш поширених в Україні, як і в усьому світі, є наркотичні засоби, які одержують з рослин конопель. Це зумовлено доступністю вирощування конопель та простотою виготовлення з неї наркотичних засобів. Рослини роду конопель (таблиця І список № 3 Переліку) містять психотропні речовини, обіг яких допускається лише для промислових цілей. У рослинах конопель міститься понад 400 компонентів. Більше 70-ти з них складають групу канабіноїдів – біологічно активних речовин особливої структури, що зустрічаються виключно в рослині канабіс. Усі канабіноїди мають подібну структуру, є похідними дибензопірану і містять у молекулах фенольні групи. Основним психоактивним канабіноїдом є тетрагідроканабінол. Наркотиками, які одержують з рослин конопель, є наркотичні засоби: канабіс, смола канабісу, екстракти (настойки) канабісу та психотропна речовина тетрагідроканабінол.

Об'єктами криміналістичного дослідження найчастіше є канабіс (рослини конопель – цілі або різного ступеня подрібнення суцвіття, стебла, листя) та продукти його часткової переробки (смола канабісу, екстракти (настойки) канабісу). Канабіс – це рослинна речовина, рослини роду конопель або їх суміш (за винятком, власне, дозрілого насіння), висушена або невисушена, з яких не була видалена смола. Залежно від цього вона має колір від світло-зеленого, зеленого до коричневого, темно-коричневого¹. Серед об'єктів, що можуть перевозитись залізничним транспортом, – цілі або подрібнені суцвіття, верхівки, насіння, листя або їх суміш. Ступінь подрібненості канабісу може бути різною. Канабіс є готовим до безпосереднього вживання наркотичним засобом, але разом з тим він може бути використаним для подальшого виготовлення інших речовин. Залежно від часу і способу збирання, а також способу переробки розрізняють три наркотичні засоби з конопель: марихуану, гашиш і гашишну олію.

¹ Давидюк П. П. Міжвідомча методика дослідження наркотичних засобів з рослин конопель та маку снотворного : метод. посіб. / [П. П. Давидюк, В. В. Вартузов, О.О. Посільський та ін.] ; під ред. П. П. Давидюка. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. – С. 9.

Марихуана – це суміш висушених або невисушених верхівок рослин з листям і залишками стебла будь-яких сортів конопель без центрального стебла, інколи з певною кількістю насіння. Така суміш містить тетрагідроканабіноли і має своєрідний пряний запах, притаманний коноплям. Колір – світло-зелений, зелений, рідко – коричневий, залежно від часу і методу переробки сировини. Якість марихуани залежить від місця зростання конопель, місця та часу збирання. Гашиш (анаша, смола канабісу) – спеціально виготовлена суміш смоли і пилку конопель або суміш, виготовлена шляхом переробки (подрібненням, пресуванням і т.п.) верхівок конопель з різними наповнювачами. Незалежно від того, яка форма надана суміші – таблетки, спресовані плити, пасти та інші, – вони містять тетрагідроканабінол. Колір гашишу – від світло-зеленого до коричневого. Має характерний запах конопель. Гашишна олія – розчин чи в'язка маса, одержана з частин рослин і видів сортів конопель шляхом добування (екстракції) різними розчинниками або жирами. Це речовина темно-коричневого або майже чорного кольору зі специфічним запахом, який залежить від виду розчинників.

Екстракти (настойки) канабісу – засіб, який одержують з будь-яких видів і сортів рослини конопель або канабісу шляхом виділення (екстракції) різними способами і який містить тетрагідроканабінол. Цей наркотичний засіб зустрічається у вигляді розчинів або в'язкої маси, має характерний запах; його вживають шляхом паління, наносячи на рослині об'єкти (наприклад, тютюн). Оскільки жири, що містяться в молоці, при кип'ятінні добре екстрагують канабіноїди, екстракти (настойки) канабісу інколи одержують у вигляді екстракту канабісу в молоці. До екстрактів канабісу також належать продукти, одержані шляхом прожарювання канабісу в будь-якій рослинній олії або тваринних жирах, що призводить до екстракції активних компонентів. Екстракт канабісу, одержаний двома останніми способами, вживають перорально з їжею.

Згідно з даними фармацевтичних джерел¹, лише верхівкові частини рослин конопель та їх листя містять значну кількість психоактивних компонентів (тетрагідроканабінолу), тому саме ці частини рослин є предметом зловживання у незаконному обігу. Центральне стебло та основні бокові стебла рослин конопель не використовуються при виготовленні незаконних продуктів канабісу. Вміст канабіноїдів при переході від центрального стебла до верхівкових частин зростає поступово, внаслідок чого тонкі гілки верхівкових частин канабісу можуть містити пе-

¹ Державна Фармакопея України. Перше видання. – Харків, 2001. – С. 258.

вну кількість тетрагідроканабінолу, що робить їх потенційно придатними для виготовлення наркотичних засобів (наприклад, шляхом отримання екстрактів канабісу). Тому при виявленні неподрібнених верхівок канабісу необхідно провести окремі дослідження суцвіть та нижньої частини (основи) гілок. Безпосередньо дозріле насіння, яке не супроводжується будь-якими частинами рослин конопель або їх сумішшю, не належить до наркотичних засобів.

Іншими найбільш поширеними в нелегальному обігу наркотиків залишаються наркотичні засоби, які одержують з рослин маку снотворного. Це зумовлено доступністю вирощування цієї рослини та відносною простотою виготовлення з неї наркотичних засобів. Обіг рослин виду «мак снотворний» (*Papaver Somniferum L.* – опійний, у тому числі олійний та інші, що містять опій) допускається для промислових цілей. Опій – сік снотворного маку, що згорнувся. Медичний опій (омнопон) – лікарський засіб, який містить суміш основних алкалоїдів: морфін, кодеїн, тебаїн, наркотин, папаверин. Сік маку одержують шляхом надрізів незрілих коробочок маку. Він має характерний запах, гіркий на смак. Має вигляд смолоподібної речовини коричневого кольору, часто у формі нашарувань на поверхні фрагментів бинтів (марлі) або грудочок, кульок чи плиток.

Морфін є одним із основних наркотично активних алкалоїдів опію. Загалом в опії міститься понад 25 алкалоїдів. До алкалоїдів належить велика група органічних азотовмісних речовин основного характеру, які в більшості випадків мають сильну фізіологічну дію на організм людини. Серед них, крім морфіну, є кодеїн, тебаїн, папаверин і наркотин. Більшість алкалоїдів присутні у вигляді солей меконової (3-окси-4-оксо-1,4-піран-2,6-дикарбонова), молочної та сірчаної кислот. У вільному вигляді можуть перебувати лише наркотин і папаверин (як дуже слабкі основи).

Макова солома – особливо небезпечний наркотичний засіб, являє собою рослинну речовину (висушену або невисушену), усі частини, цілі чи подрібнені (за винятком дозрілого насіння), маку снотворного, зібрані в будь-який спосіб, що містять алкалоїди опію. Макова солома залежно від ступеня висушування має колір від світло-зеленого, зеленого до світло-жовтого, жовтого, коричневого чи темно-коричневого. Дозріле насіння, яке не супроводжується будь-якими іншими частинами рос-

лини маку снотворного, до наркотичних засобів не належить¹.

Об'єкти, що можуть бути виявлені при перевезенні, можна поділити на такі основні групи: частини рослини маку, цілі або подрібнені коробочки і стебла маку та спресовані подрібнені коробочки і стебла. Ступінь подрібнення макової соломи може бути різним, інколи навіть зустрічається солома, подрібнена до пилоподібного стану. Макова солома здебільшого служить сировиною для виготовлення концентрату, а в подальшому – інших наркотичних засобів.

Концентрат з макової соломи – засіб, що різними способами отримують з макової соломи шляхом виділення (екстракції), який містить хоча б один наркотичний алкалоїд або їх суміш. Концентрат з макової соломи часто називають екстракційним опієм або екстрактом макової соломи. Це пов'язано з механізмом отримання даної наркотичної речовини, в основу якого покладено виділення наркотично активних алкалоїдів з різних частин рослини маку або макової соломи.

Найбільш поширеним методом є екстракція за допомогою органічних розчинників (етанолу, ацетону, толуолу, розчинників 645, 646, 647, 648, 649, 650, Р-5 тощо), при цьому в якості допоміжних хімічних речовин використовуються сода, розчини аміаку, соляної або оцтової кислот. На кустарний спосіб виготовлення вказує наявність пристосувань або приладів для подрібнення (млинок для кави, м'ясорубка, пристрої для подрібнення рослинної сировини, різноманітні преси, пристосування для екстракції або випарювання промислового чи саморобного виготовлення). Концентрат з макової соломи має колір від зеленого до темно-коричневого, різкий запах органічних розчинників. Готовий для вживання препарат являє собою водний розчин або має вигляд смолоподібної речовини коричневого чи темно-коричневого кольорів (іноді може зустрічатись у формі грудочок, кульок, плиток). При органолептичному обстеженні має виражений характерний запах висушених фруктів.

Опій ацетильований (речовина, що містить складні ефіри наркотичних компонентів опію) згідно з наказом МОЗ України від 01.08.2000 р. № 188 виділений в окрему категорію². Опій ацетильований отримують

¹ Давидюк П. П. Міжвідомча методика дослідження наркотичних засобів з рослин конопель та маку снотворного : метод. посіб. / [П. П. Давидюк, В. В. Варгузов, О. О. Посільський та ін.] ; під ред. П. П. Давидюка. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. – С. 41.

² Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 року № 188 / Міністерство охорони здоров'я України // Збірник законодавчих та нормативно-правових актів станом на 1 січня 2005 р. – К. : КНТ, 2005. – 387 с.

шляхом ацетилювання концентрату з макової соломи або опію. У своєму складі він містить суміш алкалоїдів опію – морфіну, кодеїну, тебаїну, наркотину, папаверину – та їх ацетильовані похідні (моноацетилморфін, ацетилкодеїн). Як правило, вилучається у вигляді водних розчинів або смолоподібної речовини коричневого чи темно-коричневого кольорів, іноді може зустрічатись у формі грудочок, кульок або плиток.

Героїн – напівсинтетична речовина, отримана шляхом ацетилювання морфіну або речовин, що містять алкалоїди опію. Вилучений з нелегального обігу героїн має вигляд порошкоподібної речовини від білого до темно-коричневого кольору, іноді може зустрічатись у водних розчинах. У своєму складі крім діацетилморфіну, як правило, містить моноацетилморфін, ацетилкодеїн та інші алкалоїди опію (вміст морфіну та моноацетилморфіну значно менший, ніж в опії ацетильованому). Досить часто у складі порошоків присутні речовини-наповнювачі, роль яких виконують лікарські засоби, що посилюють дію героїну (анальгін, кофеїн, димедрол, барбітурати, бензодіазепіни тощо), індиферентні речовини (глюкоза, крохмаль, цукор) або неорганічні наповнювачі (карбонат кальцію, сульфат барію тощо).

Залежно від вихідної сировини і способу виготовлення героїн розрізняється за кольором, вмістом діацетилморфіну, його хімічною формою (сіль або основа), вмістом компонентів, характерних для сировини (морфін, кодеїн), а також зумовлених технологією одержання (ацетил, кодеїн, моноацетилморфін) баластних речовин та ненаркотичних алкалоїдів (папаверин, наркотин).

Зазначені вище наркотики, виготовлені з рослин конопель та маку, складають, за статистичними даними МВС України за 2010–2013 рр., 85 % від загальної кількості наркотиків, вилучених підрозділами боротьби з незаконним обігом наркотиків. Але наведені дані, на нашу думку, не можуть об'єктивно відображати загальну ситуацію щодо перевезення наркотиків залізничним транспортом. Це пояснюється тим, що найчастіше наркотики виявляються безпосередньо оперативними підрозділами шляхом огляду місць можливого знаходження наркотиків або перевіркою підозрілих осіб, які зберігають наркотики на собі або у своїх речах. Макову солому або листя конопель простіше виявляти саме такими способами. Складніше виявляти гашиш, гашишну олію, героїн, опій ацетильований (через відносно невеликі розміри порівняно з рослинами, з яких вони виготовляються). Але зовсім незначна кількість наркотичних засобів та психотропних речовин, що є медичними препаратами або мають такий самий вигляд, виявляються підрозділами БНОН. Це, як правило, наркотики синтетичного та напівсинтетичного

походження.

За даними нашого дослідження, близько 75 % незаконного обігу таких наркотиків в Україні перевозиться залізничним транспортом, а виявляється безпосередньо при перевезенні не більше 7 %. Значна кількість злочинів даної категорії виявляється під час збуту наркотиків, при цьому перевізники іноді залишаються безкарними. Проблема латентності незаконного перевезення значної кількості наркотиків залізничним транспортом зайвий раз свідчить про актуальність нашого дослідження.

Зазначимо найбільш розповсюджені види наркотиків, при виявленні яких у працівників ОВС виникають певні труднощі. Розповсюдженими наркотичними засобами рослинного походження, що завозяться до України з-за кордону, є кокаїн та ефедрин. Кокаїн належить до наркотичних речовин стимулюючої дії, має вигляд білого кристалічного порошку або гранул білого, жовтого чи коричневого кольору. Ефедрин є прозорою рідиною, яка виготовляється з хвощової ефедри – багаторічного низькорослого чагарнику, що поширений у горах Середньої Азії та Казахстану.

Серед медичних препаратів, що виготовляються з рослини маку, які вилучаються з нелегального обігу, слід виділити такі:

– омнопон (синоніми: Dormoron, Orpialum, Pantooron, Papaveratum, Somron) – суміш гідрохлоридів алкалоїдів опію, що містить 50 % морфіну та до 35 % інших алкалоїдів. Порошок від кремового до коричнево-жовтого кольору, водні розчини безбарвні або коричнево-жовтого кольору. Використовується у медицині як анальгетик. Фармацевтична промисловість випускає препарати омнопону під різними назвами у вигляді порошку та розчинів в ампулах по 1 мл;

– морфін, етилморфін. Фармацевтична промисловість випускає препарати морфіну у формі гідрохлоридів (іноді у формі сульфату) переважно у вигляді порошку та розчинів в ампулах по 1 та 2 мл;

– гідроморфон (синоніми: диморфон, дилаудід) – напівсинтетичний наркотичний анальгетик. Зустрічається у вигляді таблеток та ін'єкційних розчинів. У два-вісім разів сильніший за морфін, проте відрізняється меншою тривалістю дії. Має високий потенціал. Використовується як замітник героїну;

– кодеїн (метилморфін). За характером впливу на організм людини близький до морфіну, однак знеболюючі властивості виражені слабше. Застосовується переважно як засіб проти кашлю. У поєднанні з ненаркотичними анальгетиками (анальгін, амідопірин) та кофеїном, а також фенобарбіталом застосовується при головних болях, неврозах тощо. Входить до складу таблеток «Терпінкод», «Кодтерпін» (Tabulettae

«Terpincodum»), «Седал-М» (парацетамол 300 мг, метамизол натрію 150 мг, кофеїн 50 мг, фенобарбитал 15 мг, кодеїн 10 мг), «Таблетки від кашлю з кодеїном» (Tabulettae contra tussim cum codeine), «Коделак», «Пенталгін», «Солпадеїн», «Седалгін», а також сиропу від кашлю «Кофекс».

– оксикодон (синоніми: дигідрон, перкодан) – аналог кодеїну, але більш сильнодіючий. Випускається у вигляді таблеток, є складовою частиною болезаспокійливих засобів. Розчини речовини отримують шляхом розчинення таблеток у воді та фільтруванням;

– бупренорфін (синоніми: анфін, норфін, Lepetan, Temgesic). Білий кристалічний порошок без запаху. Фармацевтична промисловість випускає препарати бупренорфіну у вигляді таблеток білого кольору та безбарвних розчинів в ампулах по 1 мл.

Серед психотропних речовин усе більшого розповсюдження набувають такі. Похідні амфетаміну включають безпосередньо амфетаміни, метамфетаміни, їх метилендіоксі- і метоксиамфетамін (МДА), мескалін, псевдоефедрин. Амфетаміни зустрічаються у вигляді порошку білого або світло-коричневого кольору, а також у вигляді пігулок та капсул білого кольору. ЛСД виготовляється із лізергінової кислоти або з аміду лізергінової кислоти, що одержують із рослин, які паразитують на житі чи інших злаках. Кустарно виготовлений ЛСД являє собою речовину без кольору та запаху. Зустрічається також у вигляді пігулок, порошку, аркушів паперу, просочених розчином наркотику (наприклад, поштових марок). До групи бензодіазепінів входить значна кількість найменувань імпортованих і вітчизняних препаратів, діючою речовиною яких є діазепам («Сібазон», «Реланіум», «Седуксен», «Валіум»). Форма випуску їх дуже різноманітна – пігулки і капсули, ампули від 0,002 до 0,015 гр. Феназепам належить до сильнодіючих засобів групи транквілізаторів, випускається фармацевтичними підприємствами, у тому числі й українськими, у вигляді пігулок білого кольору чи ампул безбарвного кольору.

На підставі узагальнення слідчо-оперативної практики можна дійти висновку, що у зв'язку з невеликими розмірами означених речовин, а також можливістю їх маскування під виглядом лікарських засобів виявлення їх правоохоронними органами досить ускладнюється та вимагає від правоохоронців значних зусиль, знань та досвіду роботи.

1.2. Обстановка вчинення злочину

Обстановка вчинення злочину є одним з важливих елементів криміналістичної характеристики злочинів. Кожний злочин, його підготовка, вчинення та приховання здійснюються в тій чи іншій обстановці або за певних умов, які здатні впливати на інші елементи криміналістичної характеристики.

Під обстановкою вчинення злочину як елементом криміналістичної характеристики розуміють час, місце та умови, що впливають на процес вчинення злочину та зумовлюють досягнення злочинного результату. До обстановки належать також чинники регулятивного характеру, що визначають порядок діяльності, фактори поведінки людей у побуті й трудовій діяльності¹.

У криміналістичній літературі відсутнє єдине поняття обстановки злочину. Так, М.П. Яблоков під обстановкою злочину розуміє сукупність взаємодіючих і взаємозалежних об'єктів, процесів і явищ, які визначають умови місця і часу, речовинні, фізико-хімічні, метеорологічні, виробничі фактори, особливості поведінки учасників події та інших обставин реальної дійсності, що склалися під час злочину і впливають на спосіб його вчинення та механізм². На думку вченого, обстановку вчинення злочину слід визначати як «систему різного роду взаємодіючих між собою до й у момент злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, речовинні, природно-кліматичні, виробничі, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними й інші фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та інші обставини вчинення злочину»³.

А.Ф. Облаков рекомендує враховувати адміністративно-територіальне, географічне та економічне становище районів (регіонів), їх соціально-економічну характеристику, специфіку окремих ділянок місцевості (житловий масив, виробничу зону, місце масового відпочинку), ширину охоплення території у ході реалізації злочинного задуму,

¹ Криміналістика : підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – С. 371.

² Яблоков Н. П. Предмет методики расследования преступлений. Актуальные проблемы советской криминалистики / Н. П. Яблоков. – М., 1980. – С. 28.

³ Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности / Н. П. Яблоков. – М. : Юристъ, 2002. – С. 86.

національний склад населення, його звичаї¹.

Обстановка багато в чому впливає на спосіб вчинення злочину та повною мірою відображається на особливостях і структурі його механізму. Спосіб вчинення злочину може мати місце за наявності певної обстановки, яка тісно пов'язана з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Можна погодитися з думкою В.К. Гавло, який вказує, що «встановити у справі істину без комплексного обліку всіх компонентів та етапів обстановки, що передувала вчиненню злочину, не можна»².

Обстановка, що склалася після вчинення злочину, може мати невеликі або значні зміни щодо обстановки, яка виникла в період підготовки і вчинення суспільно небезпечного діяння. Ці зміни мають об'єктивний і суб'єктивний характер, діють у певний проміжок часу, можуть бути випадковими або заздалегідь приготовленими та залежать від обставин об'єктивної реальності. Дії злочинця у більшості випадків залежать від обстановки на місці вчинення злочину. Обстановка, що складається при незаконному перевезенні наркотичних засобів залізничним транспортом, формується, з одного боку, під впливом чинників об'єктивного характеру, що впливають на загальну наркозлочинність в Україні, з іншого – обставинами, що характеризують специфіку роботи залізничного транспорту.

На нашу думку, до таких чинників слід відносити:

1. Географічне положення України, яка розташована на перехресті шляхів міжнародної торгівлі наркотиками. Існують певні маршрути пересування міжнародної контрабанди наркотичних засобів залежно від виду наркотичної речовини. Зокрема, як напрямок міжнародної контрабанди вказано маршрути героїну з Бірми і Таїланду до Лос-Анджелеса і Нью-Йорка через Китай, Південну Корею, Японію і Океанію, а також до Європи і США через Індію, Пакистан, Афганістан, Туркменістан, Росію, Україну, Білорусь, Польщу; з Туреччини на Україну і далі через країни Балтії до Центральної Європи, у тому числі Амстердам, і далі до Нью-Йорка³ [93, с. 195-196].

Основними районами вирощування опійного маку є країни «Золотого трикутника» (Південно-Східна Азія) та «Золотого півмісяця» (Пів-

¹ Облаков А. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации / А. Ф. Облаков. – Хабаровск, 1985. – С. 35.

² Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. – Томск, 1985. – С. 197.

³ Коннов А. И. Основы борьбы с организованной преступностью : монография / [Коннов А.И. , Куликов В.И., Овчинского А.С. и др.] ; под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. – М. : ИНФРА-М, 1996. – С. 195-196.

денно-Західна Азія). Близько 90 % світового виробництва опіуму припадає на держави, де можливості діяльності американських органів по боротьбі з наркотиками вкрай обмежені (Бірма, Лаос, Іран, Афганістан, Ліван). За оцінками ЦРУ та держдепартаменту США, найбільш потужними виробниками опіуму в 1989 р. є Бірма (1100–1500 т), Афганістан (700–800 т), Іран (200–400 т), Лаос (210–300 т), Пакистан (105–175 т), Мексика (40–50 т) і Таїланд (23–33 т). Причому в країнах «Золотого півмісяця» (Пакистан, Іран та Афганістан) виробляється близько 60–70 % героїну високого ступеня очищення, що продається на Заході. Основними виробниками наркотиків, що виготовляються з канабісу, є такі регіони: Близькій і Середній Схід та Південна Азія (Ліван, Пакистан, Афганістан, Індія, Непал); Південно-Східна Азія (Таїланд, Лаос, Філіппіни); Північна та Південна Америка (Мексика, Ямайка, Колумбія, Бразилія); Африка (Марокко, Нігерія, Гана, Заїр, Уганда). Великими виробниками кокаїну є країни «андської групи»: Перу (100–300 тис. га плантацій коки; 300–1000 т кокаїнгідрохлорида); Болівія (70 тис. га та 200–300 т); Колумбія (25–60 тис. га та 40–160 т). За даними Інтерполу, 62,8 % кокаїну, конфіскованого в Європі в 90-х рр., мало колумбійське походження¹.

В юридичній літературі вчені звертають увагу на своєрідне територіальне розташування України, яке використовують організовані злочинні угруповання, що займаються наркобізнесом. Зокрема, геополітичне становище України сприяє її використанню як зони транзиту наркотиків з країн – традиційних виробників до місць традиційного споживання (Західна, Північна та Південна Європа). Протягом останніх 10–15 років Україна фактично опинилася на перехресті наркомаршрутів з Азії та Латинської Америки до Європи. Останніми роками спостерігається збільшення обсягів переміщення героїну афганського походження так званим «шовковим шляхом», що проходить територією центрально-азіатських країн, СНД, Росії та Закавказзя. На сьогодні цей шлях є основним джерелом надходження вказаного наркотику і на внутрішній ринок України, що зумовлено перш за все стрімким зростанням нарковиробництва в Афганістані. У зворотному напрямку постачаються ам-

¹ Коннов А. И. Основы борьбы с организованной преступностью : монография / [Коннов А.И. , Куликов В.И., Овчинского А.С. и др.] ; под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. – М. : ИНФРА-М, 1996. – С. 195-196; Бандурка С. А. Наркомафия: уголовно-правовые средства борьбы : учебное пособие / С. А. Бандурка, С. В. Слинко. – Харьков : Арсис, 2001. – С.46.

фетамін та прекурсори, необхідні для виробництва героїну¹.

Узагальнюючи матеріали судової практики та аналізуючи результати боротьби з контрабандою наркотиків, А.М. Полях визначив такі головні шляхи переміщення наркотичних засобів територією України:

а) балканський маршрут – починається у Південно-Західній Азії, проходить через територію Ірану та Туреччини, а потім поділяється на два розгалуження, які пролягають через Балкани. Перше з них, яке називають «північна дорога», пролягає через Болгарію – Румунію – Угорщину – Австрію – Німеччину. Друге розгалуження – «південна дорога» – морем через Туреччину та Грецію, має вихід до Італії. Як «північна дорога», так і «південна дорога» балканського маршруту пролягають і через територію України;

б) північно-чорноморський маршрут – має два розгалуження й обидва вони починаються в Афганістані. Перший маршрут далі пролягає територією країн Центральної Азії до ринків Західної Європи через Російську Федерацію, Україну, Білорусь та Республіку Польща. Другий маршрут з Афганістану проходить через Іран, Азербайджан, Вірменію, Грузію, Росію, звідки пролягає до країн Західної Європи;

в) східно-середземноморський маршрут – розпочинається в портах Пакистану та пролягає до ринків Західної Європи через Індійський океан, Червоне море, Суецький канал, південну частину острова Кіпр. Маршрут становить стратегічну загрозу для України. Для транспортування наркотиків використовуються українські судна закордонного прямування;

г) циганський маршрут – наркотики виробляються кустарним способом в Україні або Молдові;

д) албанський маршрут – починається (виробництво наркотиків) у регіонах із компактним проживанням албанської діаспори у країнах Балканського півострова (Албанія, Македонія, Боснія і Герцеговина), далі через Румунію, Угорщину наркотики переміщуються автомобільним транспортом в Україну через п/п на українсько-румунському кордоні «Дякове», «Порубне», на українсько-угорському кордоні – «Вилок», «Лужанка», «Косине», «Дзвінкове», де після їх розподілу в албанських діаспорах у регіонах України доставляються морським або повітряним

¹ Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 // Полях Анатолій Михайлович. – Харків, 2009. – С. 46; Скулиш Є. Д. Окремі аспекти протидії транснаціональному наркобізнесу / Є. Д. Скулиш // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 151-152.

транспортом до Туреччини або залізничним до РФ;

е) африканський маршрут – починається у центрах виробництва наркотиків у країнах Центральної та Північно-Західної Африки, транзитом проходить через європейські країни, далі повітряним або автомобільним транспортом наркотики потрапляють в Україну;

ж) угорський маршрут – в Україну потрапляють наркотики, які були вироблені в Угорщині. Їх переправляють залізничним або автомобільним транспортом для продажу в Україні;

з) місцевий кримінальний маршрут – найбільш розвинений вид злочинної діяльності (пов'язаний з наркобізнесом) через державний кордон на Північному Сході та Півдні України¹.

За статистичними даними МВС України, у 2013 р. на залізничному транспорті викрито 41 міжнародний канал перевезення наркотиків, що свідчить про використання території України та її транспортної системи для транзиту наркотиків.

2. Кліматичні умови, зумовлені географічним розташуванням України. Нарковмісні рослини мак снотворний та коноплі ростуть майже на всій території України. Щорічно виявляється та ліквідується понад 1 млн м² нелегальних посівів маку. Іншим найбільш доступним і значним джерелом наркосировини в Україні є дикоростучі коноплі, якими, за оцінкою фахівців, забруднено понад 100 тисяч га земель. Це приваблює оптовиків-заготівельників з багатьох країн СНД².

3. Демографічні умови впливають на перевезення наркотиків залізничним транспортом у двох аспектах. По-перше, нерівномірність розподілу населення України призводить до необхідності з боку наркоділків переміщення наркотиків до споживачів у більш густо населену місцевість. Найбільш населеними регіонами України є Київська, Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Луганська області. До того ж у цих областях найбільш розвинута промисловість та проживає більш заможне населення, здатне заплатити за споживання наркотиків.

Статистичні дані МВС України за 2013 р. свідчать про найбільшу кількість зареєстрованих злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у цих регіонах: Київська та м. Київ – 6290, Дніпропетровська – 5198, Донецька – 4871, Лу-

¹ Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 // Полях Анатолій Михайлович. – Харків, 2009. – С. 47-48.

² Баулін Ю. В. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / [Баулін Ю.В., Борисов В.І., Дорош Л.В. та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. – Харків : Право, 2005. – С. 118.

ганська – 4866, Харківська – 3977 злочинів. Слід підкреслити, що у цих регіонах наркотичні рослини культивуються у незначних обсягах. Більшість з них завозиться, у тому числі й залізничним транспортом, з Рівненської, Волинської, Чернігівської, Вінницької, Одеської, Миколаївської, Херсонської областей. Інший аспект демографічної проблеми полягає у відносному, порівняно зі східними областями України, безробітті населення областей, в яких культивуються наркотичні рослини. Це спонукає жителів зазначених регіонів переміщуватися у пошуках роботи на схід країни та обирати торгівлю наркотиками як один з вигідних заробітків.

4. Умови, пов'язані з функціонуванням залізничного транспорту України. Залізничний транспорт України являє собою галузь, нерозривно пов'язану з рухом величезних пасажиропотоків, а також матеріальних та фінансових ресурсів. Динаміка руху вантажів та пасажиропотіків певною мірою є показником стану справ у будь-якій галузі народногосподарського комплексу держави. Характеризуючи криміногенну обстановку на залізничному транспорті у контексті дослідження та вирішення завдань вдосконалення методики розслідування незаконних перевезень наркотиків залізничним транспортом, необхідно враховувати ті специфічні умови функціонування підприємств транспорту, які серйозно ускладнюють діяльність органів внутрішніх справ України. Серед основних потрібно зазначити такі:

– цілодобова робота більшості залізничних об'єктів, що забезпечують пасажирські та вантажні перевезення, створює сприятливі можливості для високої концентрації у зазначених місцях різного роду злочинців, п'яниць, безпритульних неповнолітніх, осіб без окремого місця проживання, тобто тих, які схильні до вчинення злочинів, а також є споживачами наркотиків;

– значна за своїми масштабами довжина залізничних магістралей, що ускладнює своєчасне виявлення місць завантаження наркотиків або посадки у потяги осіб, які їх перевозять. Нерідко внаслідок маскуванню слідів злочинної діяльності при перевезенні наркотики виявляються через тривалий час при їх вживанні чи збуті;

– скупчення величезної кількості багажу, що транспортується, сприяє маскуванню, а звідси й ускладнює виявлення наркотиків, що перевозяться залізничним транспортом;

– концентрація великих людських потоків на порівняно малих територіях (приміщеннях), що сприяє можливості осіб, що вчинили чи готують злочин, тимчасово ховатися на цих об'єктах, тому що найчастіше злочинців складно виявити при великому скупченні пасажирів;

– висока динамічність перевізного процесу дозволяє злочинцям під час та після учинення злочину за короткий термін подолати великі відстані, що багато в чому ускладнює їх розшук, пошук засобів та знарядь злочинів, свідків, очевидців, унеможлиблює використання засобів оперативно-розшукової діяльності;

– значна розкиданість об'єктів, що перебувають в оперативному обслуговуванні міліції, віддаленість багатьох з них від місць дислокації відповідного ОВС негативно впливають на ступінь своєчасного реагування органів внутрішніх справ на інформацію про підготовку чи вчинення злочинів, виникнення суспільно небезпечних ситуацій¹.

5. На стан злочинності у сфері перевезення наркотиків залізничним транспортом значний вплив мають політичні та соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні та країнах ближнього зарубіжжя. Це знаходить вираз у суттєвому зростанні кількісних параметрів злочинності, її організованості та витонченості способів учинення злочинів.

6. Економічні та фінансові умови функціонування залізничного транспорту. Основною організаційною ланкою на залізничному транспорті є залізниця, головним завданням якої є забезпечення перевезення вантажів і пасажирів. Перевезення вантажів і пасажирів в Україні виконують 6 залізниць, підпорядкованих Укрзалізниці: Донецька, Львівська, Одеська, Південна, Південно-Західна та Придніпровська, – у складі яких функціонує 1552 станції, 458 лінійних підприємств (локомотивні та вагонні депо, дистанції колії, системи енергопостачання, сигналізації та зв'язку), є достатній парк вагонів, локомотивів. Однак економічний стан залізничного транспорту ще залишається на неналежному рівні: не вистачає коштів на оновлення парку рухомого складу, на розробку нових типів транспортних засобів з необхідними технічними засобами контролю за поведінкою пасажирів та збереженістю вантажу. Економічні негаразди та іншого роду перешкоди є факторами створення криміногенної обстановки навколо залізничного транспорту.

Серед інших причин О.В. Одерій та В.М. Лисенко у своєму дослідженні виділяють умови законодавчого характеру². На нашу думку, ці умови суттєво не впливають на стан злочинності. В Україні існує низка

¹ Кузьмічов В. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монограф. / В. С. Кузьмічов , І. В. Пиріг. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – С. 59.

² Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 25.

законів, що регулюють обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Безумовно, у законодавстві є певні прогалини, що стимулює його вдосконалення з урахуванням сучасних умов. Втім, у КК України передбачено кримінальну відповідальність за діяльність з незаконного обігу наркотиків, і кожен злочинець знає про протизаконність своїх дій, але вчиняє злочин, вважаючи, що зможе уникнути кримінальної відповідальності.

Аналіз показників структури та динаміки злочинів у сфері обігу наркотиків дозволяє зробити висновок, що рівень злочинності залишається приблизно однаковим. Так, у 2009 р. на залізничному транспорті виявлено 3710 злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, у 2010 р. – 3498, у 2011 р. – 2992, у 2012 р. – 3008, у 2013 р. – 3200. Кількість цих злочинів за 2013 р. складає 23 % від загальної кількості виявлених на залізниці. З названої кількості злочинів за 2013 р., за даними нашого дослідження, 90 % наркотиків виявлено під час перевезення або безпосередньо після прибуття потягів на станцію призначення, а інші 10 % – під час збуту на об'єктах залізничного транспорту. Більшість злочинів виявлено Управліннями МВС на Південно-Західній (756) та Південній (640) залізницях з названих вище причин.

Говорячи про суб'єктивні причини, можна вказати, що спостерігаються, з одного боку, стала тенденція до зміни структури та характеру злочинності у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, загальний рівень якої має тенденцію до зростання, особливо організованої, з іншого – недоліки, що мають місце у роботі оперативних підрозділів та слідства, наслідком чого є несвоєчасне виявлення злочину, неякісне збирання початкових матеріалів, недостатнє використання при проведенні слідчих (розшукових) дій тактичних прийомів, застосування не в повному обсязі всіх можливих техніко-криміналістичних засобів при проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Основними криміналістичними ознаками обстановки злочинів є місце і час вчинення. Аналізуючи закономірності цих ознак, слідчий або оперативний працівник можуть розробити комплекс слідчих (розшукових) дій, спрямованих на одержання доказів у кримінальному провадженні. Місце та час учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики мають значення тільки у тому випадку, якщо в них є специфічні риси. Місце вчинення злочину характеризується ознаками, за допомогою яких його можна вичленувати з об'єктивного середовища. На думку певної групи вчених, час та місце є елементом способу

учинення злочину¹. Погодитися із цією думкою досить важко, оскільки тут відбувається розмивання меж між такими поняттями, як «елемент» і «ознака». Місце й час є ознаками не способу вчинення злочину, а обстановки злочину, що являє собою систему умов, у яких відбувається кримінально каране діяння. Важливо також мати на увазі й те, що усі елементи криміналістичної характеристики перебувають у тісному зв'язку між собою, і тому, безумовно, місце й час можуть мати значення при обранні злочинцем способу вчинення злочину.

Аналіз кримінальних проваджень щодо незаконного виготовлення, зберігання й збуту наркотиків приводить до висновку, що місце вчинення злочину передусім залежить від характеру протиправних дій. У нашому дослідженні місцем вчинення злочину є вантажний або пасажирський потяг.

При розслідуванні кримінальних проваджень час має не тільки криміналістичне значення, але й сприяє збиранню доказів, їхній оцінці². Час учинення злочину входить до предмета доказування і підлягає обов'язковому встановленню. Час вимірюється у хвилинах, годинах доби, днях, тижнях, місяцях, роках. При розслідуванні найбільш часто користуються вказівкою на час доби в годинах.

В.М. Мешков зазначає, що «це елемент криміналістичної характеристики злочину, що відображає існування його в часі з моменту початку злочинної діяльності, тривалості її розвитку, послідовності фаз і періодів до моменту закінчення. Взаємодіючи із предметами обстановки, суб'єкт злочину тим самим «включає» індивідуальний час певного об'єкта з моменту слідоутворення. У зв'язку із цим при розслідуванні важливо встановити початок і кінець взаємодії, що буде відповідати моментам часу»³.

Час може зробити вплив на вибір місця злочинцем, а останнє, у свою чергу, – впливати на підготовку до вчинення злочину. Час може перебувати у прямій залежності від мотиву вчинення злочину. Оцінка тимчасових параметрів злочину в сукупності з усіма іншими криміналістично значимими структурними елементами цієї системи може істотно збільшити обсяг інформації, що підлягає аналізу на досудовому слідстві.

Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що у досліджуваній кате-

¹ Старостин В. Е. Криминалистическая характеристика и следственная ситуация: соотношение понятий / В. Е. Старостин, В. В. Яровенко // Криминалистические методы расследования преступлений. – Тюмень, 1994. – С. 46.

² Викторова Л. Н. Фактор времени и его значение для раскрытия и расследования преступлений / Л. Н. Викторова. – М., 1983. – С. 12.

³ Мешков В. М. Установление временных характеристик при расследовании преступлений / В. М. Мешков. – Нижний Новгород, 1993. – С. 6.

горії кримінальних проваджень злочинці попередньо вивчають обстановку, вибирають місце та час. Місцем учинення злочину є пасажирський чи вантажний потяги. Злочинець обирає маршрути потягів залежно від часу, в який він рухається. Частіше за все це такі маршрути, при яких потяг основний час рухається вночі. В Україні таких пасажирських поїздів більшість.

Отже, маємо зазначити, що специфіка обстановки вчинення перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом в Україні зумовлена складною сукупністю макро- і мікрочинників. У свою чергу, обстановка значною мірою впливає на вибір злочинцями конкретних способів учинення зазначеного правопорушення, до розгляду яких ми пропонуємо звернутися в наступному підрозділі.

1.3. Способи перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом та слідова картина

Важливим елементом криміналістичної характеристики перевезення наркотиків залізничним транспортом є способи вчинення злочину. Можна зазначити, що цей елемент є основним, що пов'язує інші між собою. Спосіб перевезення обирається злочинцем залежно від виду наркотичної речовини, його особистісних навичок та досвіду злочинної діяльності, відстані, на яку переміщується вантаж, тощо. Звичайно, залежно від способу перевезення наркотичних засобів виникають певного виду сліди, що вказують на нього. Тобто спостерігається взаємозв'язок між всіма елементами криміналістичної характеристики: предметом злочину, способом його учинення, особою злочинця та слідовою картиною. Відповідно, використання даних про спосіб перевезення наркотиків під час розслідування буде сприяти швидкому виявленню слідів злочину та встановленню особи злочинця.

Криміналістичне вчення про спосіб вчинення злочину достатньо розроблено в науці. Вперше на теоретичному рівні дослідили спосіб вчинення злочину як складову предмета криміналістики А.І. Вінберг та Б.М. Шавер, розглядаючи способи вчинення умисних злочинів¹.

О.Н. Колесниченко у своїх дослідженнях вказує на існування способів підготовки до злочину, способів вчинення злочину та способів

¹ Шавер Б. М. Криміналістика / Б. М. Шавер, А. И. Винберг. – М. : Юриздат, 1950. – С. 24.

приховання вчинення злочину¹. Але вони розглядалися окремо, оскільки, на думку автора, могли вчинюватися у різний час, окремими особами та мати різне значення для досудового розслідування. Іншої думки дотримувався Г.Г. Зуйков, зазначаючи, що структуру способу вчинення злочину утворюють дії з підготовки, вчинення та приховання злочину, виступаючи у взаємопов'язаному комплексі².

Погляди зазначених науковців ініціювали багато дискусій серед вчених-криміналістів з приводу об'єднання дій з підготовки, вчинення та приховування в єдине поняття «спосіб злочину» чи доцільності окремого їх розгляду. Доречно згадати, що власні погляди О.Н. Колесниченка та Г.Г. Зуйкова також з часом змінювалися. У нашій роботі ми не ставимо за мету розгляд дискусійних питань окремих наукових шкіл щодо поняття способу злочину, але вважаємо, що все ж таки цей термін потрібно розглядати комплексно, включаючи усі можливі складові.

Так, наведемо одну з останніх дефініцій способу вчинення злочину, надану представниками київської наукової школи, які визначають спосіб вчинення злочину як спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі відомості про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх використання у розкритті та розслідуванні злочинів³. Це визначення, на наш погляд, достатньо вдало відображає не тільки зміст поняття «спосіб вчинення злочину», а і його зв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики та наголошує на значенні його використання при розслідуванні злочинів.

Розглядаючи способи перевезення наркотиків залізничним транспортом, перш за все необхідно зазначити, що цей вид злочинної діяльності здебільшого є складовою організованої злочинності – наркобізнесу. Саме тому при вчиненні цього злочину присутні усі складові: підготовка, безпосереднє перевезення та приховання.

При розслідуванні незаконного обігу наркотичних засобів, на думку В.М. Шевчука, «дії для підготування для злочину включають: вибір місця і способу вчинення злочину; вибір засобів для виготовлення наркотиків; вибір місця для зберігання наркотиків; вибір об'єкта для їх

¹ Колесниченко А. М. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А.М. Колесниченко. – Харьков, 1965. – С. 18-19.

² Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. – С. 10.

³ Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. – К. : КНТ, 2009. – С. 27.

збуту; розроблення плану вчинення злочину; підбір співучасників та вибір ролей»¹.

У контексті нашого дослідження, аналізуючи матеріалі вивчених кримінальних проваджень, ми дійшли висновку, що підготовка до перевезення наркотиків включає обрання:

- маршруту перевезення;
- потяга та вагона у складі потяга;
- місця розміщення наркотиків у вагоні;
- способу маскування наркотиків перед розміщенням їх у вагоні;
- способу доставки наркотиків до вагона та розміщення у вагоні;
- співучасників злочину;
- плану дій у разі можливого викриття під час перевезення або безпосередньо після прибуття у кінцевий пункт маршруту.

Особливістю підготовки до перевезення наркотиків є те, що їх приховання шляхом маскування проходить вже на цьому етапі, триває під час перевезення та закінчується при доставці замовнику наркотиків або при їх збуті.

Безпосереднє перевезення наркотиків залежно від способів супроводжується діями злочинця, спрямованими на збереження наркотиків і додаткове маскування їх під час перевезення у разі необхідності.

Способи приховання злочину як форма протидії досудовому розслідуванню, на думку Р.С. Белкіна, за змістом поділяються на:

- утаювання інформації та/або її носіїв;
- знищення інформації та/або її носіїв;
- маскування інформації та/або її носіїв;
- фальсифікацію інформації та/або її носіїв;
- змішані способи²

Узагальнення правоохоронної практики дозволяє погодитися із запропонованою класифікацією способів приховання злочину. Втім, необхідно зазначити, що стосовно предмета перевезення – наркотиків застосовуються різноманітні способи маскування, які розглядатимуться в подальшому. Щодо ж надання слідству інформації від перевізників наркотиків, то в такому випадку з їх боку можливе утаювання або фальсифікація інформації.

Утаювання, як правило, відбувається у пасивній формі – шляхом

¹ Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : «Одісей», 2010. – С. 357.

² Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин – 3-е изд., доп. – М. : Юнити-Дана, Закон и право, 2001. – С. 768.

відмови у наданні інформації або замовчування джерел придбання наркотиків, постачальників тощо.

Фальсифікація в цілому створюється наданням неправдивих відомостей. Ними можуть бути ствердження щодо придбання наркотиків у невідомих осіб, перевезення для власного споживання, впевнення у своїй непричетності до злочину у зв'язку з незнанням того, що лежить у нього в сумці або пакеті, тощо.

Так, 22 травня 2013 року о 12:30 у ході проведення оперативно-профілактичної операції «Гроза» при відпрацюванні швидкого поїзду № 28 Кисловодськ – Москва працівниками БНОН ЛВ на ст. Слов'янськ Донецької залізниці у багажному відділенні вагона № 17 було виявлено відро з речовиною рослинного походження, яка при проведенні експертизи виявилась наркотичною – марихуаною. Відро належало гр. Н., який пояснив, що придбав його для використання як приманку для спортивної риболовлі¹.

Характер дій злочинця з підготовки, вчинення та приховання злочину визначає необхідність застосування певних знарядь та засобів, результатом взаємодії яких з навколишнім середовищем є виникнення слідів. Тому в подальшому ми розглянемо способи вчинення злочину та сліди як два нерозривно пов'язані елементи криміналістичної характеристики.

Одним з елементів підготовки до перевезення наркотиків, як зазначалося вище, є вибір потяга та вагона у складі потяга. За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень злочинці у 82 % випадках обирають для перевезення пасажирські потяги і лише у 18 % – вантажні.

У пасажирських потягах, за даними нашого дослідження, наркотики можуть приховуватися у таких місцях:

- в обшивках стін та стелі пасажирського купе – 14 % випадків;
- в обшивках стін та стелі вагона – 4 %;
- в особистих речах пасажирів – 41 %;
- у технологічних місцях (рундуки для вугілля, міжстельовий простір над вбиральнями та тамбурами вагонів, радіатори опалення, сміттєзбиральники, люки над електрощитами, вентиляційні люки, ніші для котлів опалення) – 7 %;
- серед майна (постільної білизни, ковдр, подушок тощо) у службовому купе провідників – 5 %;

¹ Матеріали кримінального провадження СВ ЛВ на ст. Слов'янськ УМВС України на Донецької залізниці.

- у туалеті пасажирського потяга – 5 %;
- у технічних пристроях локомотиву – 14 %.

За даними дослідження А.М. Поляха, 60 % контрабанди наркотичних засобів перевозиться залізничним транспортом, при цьому злочинці використовували такі способи переміщення предмета контрабанди з приховуванням від митного контролю:

- з приховуванням у службовому купе провідників пасажирського потяга (4 %);
- з приховуванням у пасажирському купе потяга (20 %);
- у технологічних місцях пасажирського потяга (6 %);
- з приховуванням на собі або в особистих речах під час слідування пасажирським потягом (27 %);
- у туалеті пасажирського потяга (3 %) ¹.

Розглянемо способи перевезення детальніше. Маскування наркотиків у обшивках пасажирських купе обирають найчастіше за все перевізники наркотиків – пасажирів цих самих приміщень при довготривалих поїздках з метою забезпечення безпеки вантажу під час можливих перевірок працівниками міліції на проміжних станціях. Маскування відбувається відразу після посадки на потяг, як правило, в стелю купе або у стінки поряд із місцем для вантажу. Злочинці викручують шурупи, що кріплять обшивку, розміщують вантаж та закручують шурупи на місце. Зазначена процедура залежно від розміру вантажу та навичок злочинця може тривати 10–15 хвилин. Сліди, що можуть залишатися після цих дій, – пошкодження обшивки, дефекти стиковки швів, недокручені шурупи, невідповідність обшивки стелі кріпленням. Також про застосування такого способу маскування може свідчити наявність в особистих речах пасажирів викруток або плоскогубців. Як правило, перевізники наркотиків намагаються перебувати у купе на самоті, тому якщо їх один чи двоє, а білети на інші місця викуплено, це може вказувати на їхні злочинні наміри.

Так, 18 квітня 2012 року у ході розслідування кримінального провадження під час проведення огляду в міжстельовому просторі купе вагона № 8 потяга № 62 Миколаїв – Москва, який стояв на ст. Миколаїв Одеської залізниці, було виявлено та вилучено вісім поліетиленових пакунків з особливо небезпечним наркотичним засобом – канабісом загальною вагою 6443,27 гр. Наркотичну речовину за попередньою змовою перевозили гр. М. та гр. К., що мешкають у м. Новоміргород Кіро-

¹ Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 // Полях Анатолій Михайлович. – Харків, 2009. –

воградської області¹.

В обшивку стін та стелі інших, крім купе, місць вагона поміщають наркотики переважно працівники залізничного транспорту в місцях відстою вагонів або під час переміщення вагона з парку відстою до платформи відправлення.

Узагальнення правоохоронної практики дозволяє зробити висновок, що більшість наркотиків (73 %) перевозиться в особистих речах пасажирів. У такому випадку перевізники наркотиків використовують для перевезення об'ємних наркотиків (макової соломи чи висушених конопель) купейні та плацкартні вагони. Злочинці, які перевозять синтетичні та напівсинтетичні наркотики, що займають небагато місця, можуть обирати спальні та класу «люкс» вагони, якими їздять заможні люди. Перебування осіб з великими сумками у таких вагонах викликає більше підозри, ніж у купейних та плацкартних вагонах. Перевізники наркотиків, як правило, приходять заздалегідь до відправлення, сідають відразу після того, як потяг подають на платформу. Сумки з наркотиками розміщують у купе на верхніх багажних полках у глибині, у плацкартних вагонах – на третій полках. Сумки частіше за все прикривають іншими сумками, ковдрами або верхнім одягом. Слідами, що вказують на наркотики, можуть бути залишки самої наркотичної речовини, яка випадково осипається при упакуванні, її запах, а також інший різкий запах, частіше за все недорогого одеколону, яким злочинці намагаються знищити запах наркотиків.

Перевезення наркотиків на пасажирських потягах здійснюється кур'єрами з використанням методу приховування в елементах одягу, на тілі людини. Наприклад, наркотичний засіб, упакований у поліетиленовий пакет, поміщається за пояс штанів, закріплюється скотчем до тіла під одягом. Використовується також так званий внутрішньопорожнинний спосіб. Основним таким прийомом є заготівля пластикових капсул з наркотиками з подальшим прихованням їх у прямій кишці. Останнім часом капсули стали виготовляти з медичних шприців, які не можна побачити при проведенні рентгеноскопії шлунку та кишкового тракту. Даний вид упаковки безпечний для здоров'я кур'єра, при цьому діяльність і час транспортування практично необмежений. У середньому кожний наркокур'єр може провести порядком 85–100 капсул по 10–15 г.

Для укріплення перевезення більш крупних партій наркотиків використовують подвійне дно та стінки чемоданів, коробок, дорожні та ручні сумки. Досить часто трапляються випадки приховання партій наркоти-

¹ Матеріали кримінальної справи СВ ЛВ на ст. Миколаїв УМВС України на Одеської залізниці.

ків у банках з-під кави або коробках з-під цукерок, соків, шоколаду, сухофруктів, які провозяться в супровідному багажі. Для менших партій наркотиків, особливо синтетичних, в якості камуфляжу використовуються вироби зі шкіри та текстилю. Наркотики можуть бути закладені за підкладку одягу, у шви, пояси, гудзики тощо. Можливо також використання для перевезення наркотиків палітурки книжок і фотоальбомів, жіночої косметики, зубної пасти, флаконів із шампунем. Правоохоронній практиці відомі випадки, коли використовувалися подвійні підошви взуття, елементи радіоприладів, спортінвентар, жіночі перуки, канцелярські товари і т.п. Слідами у даних випадках є порушення цілісності предметів взуття та одягу, упаковок предметів, у які приховано наркотики.

Також наркотики маскують у різні побутові предмети та упаковки з-під них, наприклад, телевізори, відеомагнітофони, комп'ютери, монітори, акустичні системи, міні-холодильники тощо.

Так, 12 жовтня 2010 року на залізничному вокзалі ст. Красноармійськ у правоохоронців визвав підозру невідомий, який вийшов з потяга, тримаючи в руках господарчу валізу, в якій був системний блок від комп'ютера. Молодий хлопець, побачивши одягнутих у форму міліціонерів, прискорив крок і намагався втекти. Але відразу ж був затриманий та доставлений до чергової частини ЛВ на ст. Красноармійськ УМВС України на Донецькій залізниці. Під час огляду його особистих речей у присутності понятих правоохоронці вилучили пакет з наркотичним засобом – канабісом, який він зберігав усередині системного блоку комп'ютера¹.

Наркотики також маскуються в упаковках з-під предметів харчування, зокрема, консервах, металевих пивних пляшках, ящиках від вина та пива, пластикових упаковках олії тощо. Слідами у даному випадку є візуальні порушення цілісності упаковок, повністю заклеєний етикетками скляний посуд, механічні пошкодження тари.

Так, під час реалізації оперативних даних працівниками БНОН ЛВ на ст. П'ятихатки УМВС України на Придніпровській залізниці у потязі сполученням Трускавець – Дніпропетровськ у гр. Б. було вилучено 2 літри наркотичної речовини опій екстракційний, що були у двох скляних пляшках з-під гранатового соку².

¹ Офіційний сайт МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://umvdt.dn.ua/nov_2010.htm.

² Матеріали кримінального провадження СВ ЛВ на ст. П'ятихатки УМВС України на Придніпровській залізниці.

На упаковках з наркотиками завжди залишаються сліди пальців рук, що можуть вказувати на належність наркотиків конкретним особам та мають доказове значення. В упаковках можуть бути записки постачальника наркотику збувальнику, наприклад, у разі відсутності прямих зв'язків між ними та перевізником. Тоді доказове значення можуть мати ознаки письмової мови та почерку на записках і традиційні сліди рук.

За кількісними показниками вивчених кримінальних проваджень у вантажних вагонах і контейнерах наркотики перевозяться значно рідше, ніж у пасажирських потягах (у 18 %). Однак за кількістю вилученої наркотичної речовини з вантажних потягів цей показник при розслідуванні окремого кримінального провадження є достатньо вагомим.

Аналізуючи кількісні показники обігу наркотиків по Україні в цілому, можна також зробити висновок про значну латентність перевезення наркотиків вантажним залізничним транспортом, тому що виявити такі факти перевезення значно складніше, ніж у пасажирських потягах.

Для перевезення вантажів сьогодні використовується різний вид рухомого складу – криті вагони, піввагони, платформи, цистерни, ізотермічні та спеціальні вагони¹.

Для перевезення наркотиків використовуються переважно криті вагони (68 %), у яких наркотики розміщуються поруч з вантажем, а також контейнери, розміщені на платформах. У піввагонах наркотики маскуються серед сипучого та іншого вантажу (25 %), інші випадки – 7 %. Практично не використовуються для перевезення наркотиків цистерни.

У критих вагонах перевозять тарні, штучні, насипні та інші вантажі, що піддаються атмосферним впливам. Ці вагони мають двоє дверей із зовнішніми запорами і чотири бічних люки, що зачиняються зсередини. Збирально-роздавальні вагони призначені для перевезення дрібних відправлень у супроводі вагарів-роздавальників, для яких виділено спеціальне службове відділення. Для дрібних відправлень без вагарів-роздавальників використовуються криті вагони, розділені всередині на секції. У кожній секції міститься вантаж, призначений до визначених

¹ Шевченко П. В. Вагони промислового залізничного транспорту : учебник для техникумов / П. В. Шевченко, А. П. Горбенко. – К. : Вища школа, 1980. – С. 65-78; Настольная книга следователя. Тактические приемы проведения осмотра места происшествия и допросов при расследовании преступлений различной категории : науч. метод. пособие. / [Дворкин А. И., Антонов В. П., Алешина И. Ф. и др.] ; под ред. А. И. Дворкина. – М. : Изд-во «Экзамен», 2006. – С. 397-398.

станцій¹.

У якості легального комерційного вантажу можуть бути різноманітні продукти, предмети побутової хімії тощо. Як правило, наркотики пакуються в аналогічні за розмірами та зовнішнім видом картонні коробки, які розміщуються у важкодоступних місцях внутрішнього простору вагона. Коробки з наркоукладенням, як правило, мають непомітні або малопомітні відмінні позначення. Наприклад, більш широка, на відміну від інших, пакувальна стрічка, якою стягується коробка, або змінено номер партії та самої коробки, на відміну від нумерації інших коробок, і т.п. Після прибуття вантажу до станції призначення і вилучення наркотиків легальний комерційний товар нерідко залишається у складських приміщеннях. Зафіксовані випадки, коли довгий час залишалися на складах і без запитів контейнери, документи яких свідчили, що в них знаходиться малоцінний комерційний вантаж. При прихованні в контейнері нарковантажу ретельно зберігається вагова пропорція, яка не відрізняється від ваги вантажу в інших контейнерах.

Під упаковками з вантажем чи на них можуть бути виявлені сліди рук та взуття, загублені злочинцем речі, різноманітні мікрочастки та мікроречовини. При пакуванні наркотиків у поліетиленові пакети можуть бути розрізи, розриви, іноді у місцях фабричного склеювання, з можливим подальшим заклеюванням з боку злочинців стрічкою «скотч». У таких місцях залишаються сліди рук, рукавичок, ріжучого інструмента².

При упаковці наркотиків у м'яку тару можуть утворитися розрізи та заплати на упаковці.

До критих вагонів також належать цільнометалеві вантажні вагони, обладнані для двох'ярусного перевезення легкових автомобілів. Приховання наркотиків у легкових автомобілях здійснюється шляхом спорудження обладнаних тайників у бензобаку, технологічних нішах повітряних ресиверів, піддону кратеру двигуна, бензобаках, гальмівних механізмах, обшивці кузова, подвійних днищах, стінках тощо.

Так, у травні 2013 року на ст. П'ятихатки Придніпровської залізниці під час огляду автомобіля на вантажному вагоні працівниками міліції було знайдено та вилучено 6 кг героїну зі спеціальною обладнаною схова-

¹ Кузьмічов В. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монограф. / В. С. Кузьмічов , І. В. Пиріг. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – С. 98.

² Попередження та розкриття злочинів підрозділами карного розшуку : підруч. / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : РВВ МВС України, 2000. – С. 112.

нки у сидінні¹.

Отже, наркотики можуть транспортуватися у перевезеній автотранспортній і сільськогосподарській техніці та в ящиках із запчастинами та інструментами до них. Слідами, що вказують на можливу наявність наркотиків, є пошкодження ящиків з-під інструментів, окремих деталей і вузлів транспортного засобу чи агрегату.

Піввагони використовуються для перевезення головним чином навалочних вантажів (кам'яне вугілля, кокс, руда і рудні концентрати, мінеральні будівельні матеріали). Вони обладнані високими бортами з торцевими дверима і нижніми розвантажувальними люками, що зачиняються гофрованими металевими відкидними кришками із замикаючими пристроями. У разі навантаження у такі вагони вантажів, що містять дрібні фракції, відправник повинен вжити заходів щодо запобігання видуванню та просипанню дрібних часток вантажу під час перевезення, особливо у випадках навантаження вище рівня бортів вагона. Поверхня вантажу у всіх випадках розрівнюється і ущільнюється. Для цього відправник може використовувати механізовані установки та інші пристрої. З метою забезпечення збереженості вантажу на його поверхню може наноситися маркування або застосовуватися покриття плівкою (емульсією) чи інше закріплення верхнього шару вантажу. Конструкції відповідних пристроїв і установок, порядок ущільнення вантажів, застосування захисної плівки (емульсії), кріплення та маркування, що забезпечують збереження і свідчать про відсутність втрати вантажу при перевезенні, визначається інструкцією, яка розробляється і затверджується відправником та узгоджується із залізницею в частині, що стосується забезпечення збереженості вантажу².

Наркотики в таких вагонах можуть перевозитися замаскованими верхнім шаром вантажу. У таких випадках злочинці, як правило, розміщують наркотики, запаковуючи в поліетиленові пакети та закопуючи їх у насипний вантаж. Ці дії вони вчинюють після завантаження вантажу на самих станціях завантаження або на проміжних станціях. Також можливо вчиняти зазначені дії під час руху шляхом підсаджування у вагон на тимчасових зупинках, наприклад, на вхідних світлофорах і станціях. Слідами перевезення наркотиків таким способом є порушення верхнього шару вантажу у вигляді нерівностей, поглиблень тощо або

¹ Матеріали кримінального провадження СВ ЛВ на ст. П'ятихатки УМВС України на Придніпровській залізниці.

² Кузьмічов В. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монограф. / В. С. Кузьмічов, І. В. Пиріг. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – С. 100.

порушення захисної плівки, якщо вона присутня.

На платформах перевозять великовагові, довгомірні, громіздкі вантажі – лісоматеріали, металеві труби, металоконструкції та інше. Платформи мають відкидні металеві або дерев'яні борти із замикаючими пристроями, а також торцеві та бічні гнізда. На платформах перевозять наркотики запакованими у поліетиленові пакети, що розміщуються у проміжках між вантажем.

Так, у вересні 2011 року на ст. Ясинувата Донецької залізниці під час огляду персоналом станції кріплення металевих труб великого діаметру, призначених для монтажу газогонів, в одній із труб було виявлено три пакета з щільного поліетилену чорного кольору, про що сповіщено до відділу ОВС. Під час слідчого огляду в них виявлено макову солону загальною вагою 8,5 кг¹.

На поверхні підлоги піввагона чи платформи можуть залишатися сліди взуття, що залишені злочинцем.

Ізотермічні вагони призначені для перевезення швидкопсувних продуктів. На час перевезення вантажу в ізотермічних вагонах підтримуються відносно постійні температура та вологість повітря, нормальна його циркуляція та вентиляція. Залежно від характеристики вантажу всі ізотермічні вагони поділяються на універсальні та спеціалізовані. Універсальні вагони дозволяють перевозити усі масові швидкопсувні вантажі в теплому, охолодженому чи замороженому стані. Спеціалізовані призначені для перевезення окремих вантажів, зокрема, молока, вина, живої риби. За способом охолодження вантажного приміщення ізотермічні вагони поділяються на рефрижераторні, що охолоджуються холодильними машинами, вагони-льодовики, охолоджувані льодом або сумішшю льоду і солі, та вагони-термоси, які мають тільки теплову ізоляцію без охолоджувальних пристроїв.

На сьогодні випускаються цілнометалеві ізотермічні вагони зі сталевією зовнішньою і дерев'яною внутрішньою обшивкою рефрижераторного типу, які транспортують вантажі автономними вагонами або у складі секцій (5 або 12 вагонів). Але зустрічаються ще також старі вагони з дерев'яними кузовами та внутрішньою обшивкою. Усі ці вагони мають одні двері, льодозагрузний люк зі ґратами, металеві льодові кишені з решетуванням, розташовані в торцевих стінках або під стелею. Наркотики найчастіше перевозяться в рефрижераторних секціях і товарних вагонах у вантажі овочів, фруктів або товарів народного споживання або під обшивками стін. Часто такі вагони не опечатуються. Осо-

¹ Матеріали кримінальної справи № 1-126/11 архіву Куйбишевського районного суду м. Донецьк за 2011 р.

би, які їх супроводжують, мотивують це необхідністю постійного спостереження за вантажем, що швидко псується. Після проходження необхідної відстані в завчасно обумовленому місці наркотики скидаються особами, які супроводжують вантаж, де їх підбирають кур'єри та доставляють замовникам.

Слідами, що можуть свідчити про наявність замаскованих наркотиків, є наявність чи відсутність болтів, що кріплять холодогенератор до кузова вагона, іржі, забруднення свіжих подряпин у місцях кріплення, що може свідчити про те, що злочинці знімали холодогенератор і через отвір, що утворився, проникли до вагона. Про це ж свідчить щільність та ступінь закриття кришки льодозавантажних і вентиляційних люків, наявність чи відсутність ушкоджень ґрат. При розміщенні наркотиків у льодозавантажних люках на стінках залишаються сліди несправності сифонних труб, чашок підлогових ґрат і циркулюючих щитів, підвищення температури всередині вагона, трасологічні сліди на ґратах льодозавантажних і вентиляційних люків – тиску, різання, ковзання, залишених знаряддями й інструментами злому, пофарбованих слідів рук, крові, волокон тканини, нашарувань різних речовин.

Окремим видом перевізних засобів, що призначені для транспортування дрібних партій вантажів без тари у первинному вигляді чи упакованні в полегшеній тарі, є контейнери. Залежно від призначення контейнери поділяються на дві основні категорії: універсальні та спеціальні контейнери. Універсальні контейнери застосовуються для перевезення різних штучних вантажів, зокрема, канцелярського приладдя, мануфактури, трикотажних виробів, взуття; у спеціальних контейнерах перевозяться тільки визначені види вантажів, що вимагають особливих умов транспортування. Спеціальні контейнери належать відправникам чи одержувачам і використовуються як багатообігова тара для перевезення індустріальних вантажів, зокрема, концентратів руд кольорових металів, вогнетривів, мінерального добрива, корундів, хімічних вантажів, скла та ін. Контейнери завантажуються безпосередньо на складі відправника і перевозяться до одержувача без вивантаження. Двері контейнера обладнані замком шпінгалетного типу і пристроєм для опломбування. Опломбування здійснюється тільки після замикання дверей. Первозяться контейнери на залізничних платформах, рідше – у піввагонах (з доставкою до станції, на якій встановлено машини вантажопідйомністю не менше п'яти тонн). Забороняється вантажити контейнери разом з іншими вантажами, а також відправляти піввагони чи платформи з неповним комплектом контейнерів. На залізничних платформах їх установлюють групами, дверима один до одного із зазорами близько

10 см. Якщо на станції призначення немає контейнерних майданчиків, контейнери ставляться дверима назовні. При цьому навантаження і вивантаження здійснюється без зняття їх з платформи. Наркотики перевозяться частіше за все в універсальних контейнерах разом із вантажем. При цьому упаковка наркотиків аналогічна упаковці предметів, що перевозяться. Завантажуються наркотики у контейнер одночасно з вантажем. У таких випадках злочинці нерідко пов'язані з організацією – постачальником продукції або є працівниками залізничного транспорту, які беруть участь у завантаженні вантажу (вантажники, контролери, охоронці, вантажовідправники тощо).

Насипні вантажі, зокрема жито, пшениця, овес, насіння олійних та бобових культур, зернові відходи та відходи переробки зерна, комбікорми, перевозять без упакування у критих вагонах з дверними загородами (щитами) або дверима, що самоущільнюються, а також у спеціалізованих вагонах для зерна. Спеціальні криті чотиривісні вагони з дверима, що самоущільнюються, дозволяють робити механічне завантаження і вивантаження насипних вантажів. На даху знаходиться чотири люки. Вантаж, що надходить через них, тисне на двері, притискаючи їх до стійок. Сучасні вагони-зерновози типа «Хопер» мають на даху 4 завантажувальні люки, а в нижній частині кузова – 6 люків. Час розвантаження вагона – 5–6 хвилин без затрат ручної праці. У таких вагонах наркотичні засоби перевозяться рідко.

У правоохоронній практиці трапляються випадки, коли сільськогосподарські підприємства чи окремі фермерські господарства поряд із вирощуванням сільськогосподарської продукції незаконно культивують наркотичні рослини. Нерідко кущі конопель або мак з метою приховування вирощують проміж кукурудзою або соняшником. У такому разі злочинці перевозять наркотики упакованими у невеликі пакети для їх швидкого та безперешкодного вивантаження разом із сипучими продуктами.

Таким чином, можемо стверджувати, що способи вчинення такого злочину, як незаконне перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом, мають свою специфіку, зумовлену передусім особливостями організації функціонування залізничного транспорту. Наведений у підрозділі аналіз конкретних способів учинення незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом має певний прикладний потенціал, створюючи базу для формулювання методичних рекомендацій щодо боротьби із зазначеним видом правопорушень.

1.4. Характеристика осіб, які займаються незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом

Особа злочинця є важливим елементом криміналістичної характеристики злочину. Дані про особу злочинця також є елементом кримінологічної характеристики злочинів, але у кримінології вони застосовуються передусім для попередження та вивчення злочинів. Деяка сукупність відомостей про злочинця не входить у кримінологічну характеристику, наприклад, вміння і навички перевізників наркотиків. Ці злочинні навички відображаються у способах вчинення злочинів, можуть впливати на вибір предмета злочинного посягання, приховання злочину й залишати на місці вчинення злочину сліди певного «почерку» злочинця.

Вчені-криміналісти підкреслюють, що для криміналістики можуть бути важливі й такі властивості особи, які вивчаються іншими науками¹. Необхідно зазначити, що поняття суб'єкта злочину розкриває тільки кримінально-правову характеристику і свідчить про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене протиправне діяння. Поняття ж особи злочинця більш широке за своїм змістом і включає його індивідуальність, соціальну сутність, життєві й моральні цінності тощо.

У криміналістичній літературі проблемам вивчення особи злочинця приділяється значна увага.

Так, В.К. Гавло зазначає, що «криміналістику та її методику в першу чергу цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що виявляються зовні – у різних наслідках вчиненого діяння. У цьому плані особу злочинця необхідно вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття»².

На думку Р.С. Белкіна, криміналістичний аспект вивчення особи злочинця є актуальним і перспективним напрямом у наукових криміналістичних дослідженнях³.

М.В. Салтевський вказує, що особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зазначається всіма вченими-криміналістами. Однак які ознаки і властивості слід описувати – це питання залишається

¹ Белкин Р. С. Курс советской криминалистики / Р. С. Белкин. – М., 1978. – Т. 2. – С. 16.

² Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. – Томск, 1985. – С. 197.

³ Белкин Р. С. Курс советской криминалистики / Р. С. Белкин. – М., 1978. – Т. 2. – С. 271.

відкритим. Тому іноді особу злочинця характеризують у кримінально-правовому, а частіше за все – у кримінологічному аспекті, що найбільш розроблений у науці. Криміналістична характеристика особи злочинця має розглядати людину як соціально-біологічну систему, властивості й ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі і використовуються для розслідування злочинів¹.

У більшості випадків спосіб і обстановка вчинення злочину перебувають у прямій залежності від властивостей особи злочинця. Чим тісніше злочинець пов'язаний із предметом злочинного посягання, тим його дії зі вчинення і приховання слідів є більш витонченими та досконалими. Таким чином, властивості особи злочинця впливають на обставини злочину, а вивчення судово-слідчої практики може бути використане для встановлення важливих ознак особи злочинця.

Ми поділяємо думку В.А. Жбанкова, який стверджує, що криміналістично значущі властивості особи злочинця мають важливе практичне значення при розкритті та розслідуванні злочинів і допомагають:

– визначити особливості відображення властивостей особи злочинця при підготовці, вчиненні та прихованні злочинів;

– розробити систему слідів, що відображають соціальні, психологічні і біологічні властивості особи злочинця, та виявити інші джерела інформації про нього;

– визначити систему техніко-криміналістичних і тактичних методів і засобів зі збирання, дослідження, оцінки та використання інформації про особу злочинця;

– встановити взаємозалежність і взаємозв'язки між соціальними, психологічними та біологічними властивостями злочинця, що містяться у джерелах інформації про нього;

– на основі зібраної інформації та виявлених взаємозв'язків між соціальними, психологічними, біологічними властивостями побудувати модель особи, яка вчинила злочин;

– визначити систему пошукових заходів щодо встановлення особи злочинця;

– на основі виявлених закономірностей між елементами злочинної діяльності розробити систему типових версій щодо особи, яка вчинила злочин, стосовно тих або інших видів злочинних діянь, у тому числі і на базі ЕОМ².

¹ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – С. 420.

² Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации / В. А. Жбанков. – М., 1993. – С. 9.

Найчастіше вчені-криміналісти розглядають структуру особи злочинця як сукупність даних про соціально-демографічні, психофізичні, психологічні, біологічні та інші особливості суб'єкта, його виробничу, побутову, соціально-правову і суспільно-політичну характеристику¹.

У свою чергу, у кримінології визначають загальноприйнятту структуру особи злочинця, яка складається з таких ознак:

– соціально-рольові (найближче оточення, побутові, сімейні, виробничі та загальноцивільні відносини);

– соціально-демографічні (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія і вид занять, сімейний стан, місце проживання, матеріальне забезпечення та житлово-побутові умови);

– морально-психологічні (світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, рольові особливості, психічні аномалії, що не виключають осудність, рівень потреб);

– кримінально-правові (мотиви злочину, характер та спрямування посягань, одиночний чи груповий характер посягань, строк і вид покарання, стаття КК України)².

Із сукупності усіх ознак особи злочинця, що займається перевезенням наркотиків залізничним транспортом, найбільший інтерес становлять такі відомості:

– соціально-демографічного характеру (стать, вік, рід занять, освіта, сімейний стан);

– виробничо-побутового характеру (поводження за місцем роботи, проживання, навчання);

– соціально-правового характеру (наявність судимості, наявність раніше вчинених адміністративних правопорушень).

¹ Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий / Ф.В. Глазырин. – Свердловск, 1973. – С. 44; Жбанков В. А. Криминалистические средства и методы раскрытия неочевидных преступлений / В. А. Жбанков. – М., 1987. – С. 5; Кузнецов П. С. Некоторые вопросы изучения личности преступника при осмотре места происшествия / П. С. Кузнецов // Проблемы изучения личности участников уголовного судопроизводства : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : УрГУ, 1980. – С. 50; Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – С. 422.

Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / Шепитько В. Ю. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : ООО «Одиссей», 2005. – С. 458.

² Баклан І. В. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються неповнолітніми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 наук «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / І. В. Баклан. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 8; Макаренко Є. І. Довідник дільничного інспектора міліції. Огляд місця події : навч. посібник / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2005. – С. 26.

Розглядаючи злочини вказаної категорії, проаналізуємо соціально-демографічні дані, що характеризують особу злочинця. Однією з цих ознак є статевая приналежність.

Проведеним дослідженням з'ясовано, що порівняно з іншими злочинами, у тому числі пов'язаними з незаконним обігом наркотиків (виращування, виготовлення, збут наркотиків), доволі значний відсоток серед суб'єктів перевезення наркотиків залізничним транспортом належить жінкам. Це підтверджується насамперед результатами вивчення кримінальних проваджень в архівах судів Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Кіровоградської і Харківської областей, згідно з якими злочини у 75 % випадків вчинили чоловіки, у 25 % – жінки.

Розмежування за статтю осіб, котрі вчинили злочини зазначеної категорії, зумовлюється перш за все відносною нескладністю даної категорії злочинів та можливістю маскуванню наркотиків – особи жіночої статі виглядають менш підозрілими. Дані щодо статевої приналежності особи злочинця можуть бути використані працівниками ОВС у розшукових цілях, при висуненні та перевірці версій. Зважаючи на це, працівникам правоохоронних органів доцільно звертати увагу як на підозрілих чоловіків, так і на жінок.

Окремо слід зазначити, що 38 % перевезень наркотиків, що вчиняються особами у складі організованих злочинних груп, складають саме групи з чоловіка та жінки. Це зумовлено тим, що чоловік та жінка, які є або видають себе за подружжя чи коханців, викликають менше підозри з боку працівників правоохоронних органів.

Так, прикладом може бути подружжя К. (чоловік – 30 років, жінка – 24 роки), яке протягом 2006 р. зробило 48 рейсів потягом «Трускавець-Дніпропетровськ», перевозячи макову соломку. Наркотик вони перевозили у мішках, які маскували в дитячій колясці. Їх було затримано завдяки спостережливості працівників БНОН ЛВ на ст. Дніпропетровськ, які помітили, що впродовж значного часу подружжя з'являється з однією і тією ж самою коляскою¹.

Не менш важливою є вікова характеристика особи злочинця. Як демонструє практика, злочинці, які належать до певних вікових категорій, створюють групи різного ступеня залученості до зазначеного роду злочинності. Тобто визначаються певні вікові категорії осіб, які частіше за інших вчиняють вказаний вид злочину.

На підставі узагальнення правоохоронної практики можна дійти висновку, що найбільшу кількість злочинів даної категорії вчинюють

¹ Матеріали кримінальної справи № 1-23/2007 архіву Ленінського районного суду м. Дніпропетровська за 2007 р.

особи віком від 17 до 40 років. Це підтверджується і результатами проведених нами досліджень. Вивченням кримінальних проваджень за 2008–2013 рр. з'ясовано дані щодо кількості злочинів, вчинених певною віковою категорією, зокрема:

- особи віком до 17 років вчиняють 2 % вказаних злочинів;
- від 17 до 20 років – 18 %;
- від 20 до 28 років – 30 %;
- від 28 до 33 років – 36 %;
- від 33 до 40 років – 8 %;
- від 40 років – 6 %.

З наведених даних можна дійти висновку, що перевезення наркотиків залізничним транспортом здійснюють переважно особи середнього віку. Втім, останнім часом все частіше трапляються випадки перевезення наркотиків особами пенсійного віку, що пов'язано з важким матеріальним становищем пенсіонерів. Ці дані мають сприяти правоохоронцям у визначенні напрямків перевірочних дій певних категорій осіб за віковими критеріями.

Заслуговує на увагу й рівень освіченості злочинців. На нашу думку, кількість вчинених злочинів прямо залежить від освітнього рівня правопорушника. Найбільша кількість осіб, що вчиняють перевезення наркотиків, мають середню освіту. Це підтверджують дані вивчення кримінальних проваджень, згідно з якими:

- середню освіту мають 44 % злочинців;
- середню спеціальну – 30 %;
- незакінчену вищу – 8 %;
- вищу – 18 %.

Аналізуючи статистичні показники, можна дійти висновків, що злочинці з неповним середнім та середнім освітнім рівнем складають найбільшу кількість злочинців, тому що середня освіта є найбільш поширеною. Проте вищий рівень освіченості, на жаль, не тільки не утримує значну кількість людей від вчинення даного виду злочину, а ще й визначає більш кваліфіковані дії злочинця з приховання слідів злочинної діяльності.

Розглядаючи злочини вказаної категорії, особливу увагу слід приділити роду занять (спеціалізації) злочинця. Це, на нашу думку, визначає можливість вчинення певної кількості злочинів. За результатами вивчення кримінальних проваджень розподіл кількості вчинених злочинів залежно від роду діяльності такий:

- особи без постійного місця роботи складають 66 % від загальної кількості злочинців;

- працюючі – 16 %;
- учні технікумів (коледжів, училищ) та студенти вищих навчальних закладів – 14 %;
- пенсіонери – 4 %.

Серед працюючих близько 40 % складають працівники залізничного транспорту.

За місцем проживання перевізників наркотиків можна охарактеризувати таким чином:

- жителі регіонів вирощування наркотичних засобів (Західна, Північно-Західна Україна – 48 % злочинців;
- жителі Центральної та Східної України – 42 %;
- іноземні громадяни – 10 %.

Збільшена кількість жителів Західної України пояснюється соціально-економічними показниками зайнятості населення: відомо, що рівень безробіття на заході країни дещо вищий за такий східних областей. Відомо також, що більшість перевізників із Центральної та Східної України є членами організованих злочинних угруповань. Іноземні громадяни перевозять здебільшого контрабандні наркотики, а також ті, що йдуть транзитними шляхами через Україну.

Соціально-правова характеристика особи злочинця, отримана шляхом узагальнення результатів вивчення кримінальних проваджень, дозволяє поділити усіх перевізників наркотиків залізничним транспортом на п'ять груп:

а) професійні злочинці – члени організованих груп та злочинних організацій. За даними нашого дослідження, вони складають близько 28 %;

б) особи, які є професійними перевізниками наркотиків і працюють за завданням представників організованих злочинних груп. Вони не володіють інформацією щодо лідера, складу злочинної групи, її членів, місцезнаходження тощо, а виконують роботу «за контрактом» – 31 %. Слід зазначити, що особи цієї та попередньої групи, як правило, раніше засуджувалися за злочини, що пов'язані з незаконним обігом наркотиків;

в) особи, які під впливом соціальних чинників (втрата роботи, низька заробітна платня, бажання жити краще і т.п.) стали на злочинний шлях з метою швидкого збагачення – 20 %;

г) наркомани, які за перевезення наркотиків отримують частину, одну з якої реалізують, а іншу – споживають (7 %). Особи цієї групи, як правило, перебувають на медичному обліку або були раніше засудженими за аналогічні види злочину;

д) особи, які не пов'язані з незаконним обігом наркотиків, а перевозять їх під видом інших речей, не знаючи справжнього змісту. Як

правило, це знайомі наркодилерів, в тому числі випадкові, сусіди, провідники вагонів тощо – 14 %.

Підсумовуючи, слід зазначити, що отримані під час вивчення кримінальних проваджень дані мають певний ступінь кореляції, оскільки злочинці першої та другої груп завдяки більш професійним діям із приховання злочину не завжди виявляються і затримуються працівниками правоохоронних органів. Ці особи, на нашу думку, є найбільш небезпечними для суспільства, оскільки мають пряме відношення до такого суспільно небезпечного явища, як організована злочинність.

На думку К.О. Чаплинського, розглядаючи організовані злочинні угруповання як суб'єкт злочинної діяльності, слід пам'ятати про те, що кожне злочинне об'єднання складається з окремих індивідів, які володіють певними якостями та ознаками, що характеризують їх в особистісному відношенні. Становище у складі злочинної групи накладає відбиток на поведінку й риси характеру її членів, в яких відображаються усі ознаки організованої групи в цілому. Усе це є основою для визнання члена групи як суб'єкта злочину¹.

Можна погодитися з В.А. Тимошенко, який справедливо зазначає, що як перевізників наркотичних засобів організатори злочинних угруповань використовують як споживачів і дрібних збувальників, так і осіб, відкрито не пов'язаних зі злочинним обігом наркотиків, зокрема, родичів, сусідів, випадкових знайомих, попутників, водіїв, працівників повітряного і залізничного транспорту та ін. Причому спеціалізація членів груп крім сприяння підвищенню ефективності наркобізнесу забезпечує й безпеку функціонування злочинних угруповань. Конспірація ж сприяє ще й тому, що рідко хто з членів групи знає, чим займаються інші, у результаті чого втрата одного з них не загрожує стабільності діяльності злочинного угруповання².

Також слід підкреслити, що до незаконних операцій залучаються і працівники залізниці. Наркотики переховується в технічних частинах вагонів. Після їх виявлення працівники залізниці, які насправді причетні до перевезення, не визнають цього, у зв'язку з чим наркотики вважаються безгосподарськими.

Так, під час контрольованої поставки була затримана провідник пасажирського потяга сполученням Трускавець – Дніпропетровськ, яка

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – С. 82.

² Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам : монографія / В. А. Тимошенко. – К., 2006. – С. 370-371.

перевозила наркотичні засоби. При затриманні в неї було вилучено 12 кг макової соломи. Також було затримано її чоловіка (провідник ЛВЧД-1 Придніпровської залізниці), котрий безпосередньо зустрів товар і провів його подальшу реалізацію¹.

Вивчення особи злочинця є однією з важливих дій співробітників слідчих і оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, що забезпечує усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, пов'язаних з незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом. Відомості про особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочину складають ті дані, які можуть допомогти правоохоронцям визначити найбільш ефективні шляхи розшуку та викриття злочинців та вирішення інших завдань, пов'язаних з розслідуванням кримінального провадження. Ці відомості дозволяють виділити дані, потрібні саме для організації найбільш ефективного розшуку особи, що вчинила злочин, а у подальшому – її викриття. Особа злочинця – це широке поняття, що включає в себе сутність особи, комплекс ознак, що її характеризують, її моральний та духовний світ у взаємодії з соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які тією чи іншою мірою вплинули на учинення злочину.

Підсумовуючи, слід зазначити, що особа злочинця є «активним» елементом структури криміналістичної характеристики, котра формує ряд елементів навколо себе, обираючи способи та обстановку учинення злочину. Кожний злочин вчинюється обов'язково з певних мотивів та мети. Їх з'ясування є обов'язковою обставиною встановлення істини у кримінальному провадженні.

Процес пізнання під час виявлення та розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом ґрунтується на збиранні, накопиченні, переробці, дослідженні та використанні фактичної інформації про обставини, що з'ясовуються у кримінальному провадженні. Логічним вирішенням у провадженні є встановлення особи злочинця, але цьому передують значна робота працівників правоохоронних органів. Вважаємо, що вивчення особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочину є одним з найважливіших етапів формування структури криміналістичної характеристики незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом.

¹ Рудой В. Д. Особенности организации выявления, раскрытия и расследования наркопреступлений на транспортных магистралях Украины / В.Д. Рудой // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 395.

Розділ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТАПІВ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

2.1. Особливості виявлення ознак злочину та початку досудового розслідування

Початок досудового розслідування регламентований ст. 214 КПК України, в якій зазначено, що «слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування»¹.

До розгляду цієї стадії досудового розслідування існують різні підходи в науковій літературі. Так, в умовах дії КПК України 1960 року приводи і підстави розглядалися науковцями (В.С. Кузьмічов, Г.І. Прокопенко, О.О. Ексархопуло, В.Ю. Шепітько, В.В. Агафонов, О.Г. Філіппов та ін.) у складі стадії порушення кримінальної справи, яку виділяли як самостійний елемент структури методики розслідування окремого виду злочинів². Однак інші вчені (О.М. Васильєв, М.П. Яблоков, Р.С. Белкін, М.І. Скригонюк та ін.) не вважали цю стадію частиною криміналістичної методики³.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №№ 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.

² Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. – К. : Юрінком-Інтер, 2001. – С. 251; Ексархопуло А. А. Криміналістика в схемах и иллюстрациях : учеб. пособие / А. А. Эксархопуло. – СПб. : Изд-во «Юридический центр–Пресс», 2002. – С. 271; Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / Шепітько В. Ю. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : ООО «Одиссей», 2005. – С. 249; Агафонов В. В. Криміналістика : пособие для сдачи экзамена / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов – 5-е изд., испр. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – С. 158.

³ Белкин Р. С. Криміналістика : проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. Лит., 1988. – С. 299-300; Васильєв А. Н. Предмет, система и теоретические основы криміналістики / А. Н. Васильєв, Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 158; Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник / М. І. Скригонюк. – К. : Атіка, 2005. – С. 245.

Зважаючи на своєрідність приводів для початку досудового розслідування при перевезенні наркотиків залізничним транспортом та різноманітність джерел про обставини злочину, вважаємо за потрібне розглянути цю стадію, виходячи з її значення для подальшого розслідування.

Для початку досудового розслідування необхідна наявність приводів і підстав. У літературі вони визначаються як установлені законом джерела, які дають слідчим, прокурорським та судовим органам відомості про злочин і зобов'язують ці органи прийняти рішення про занесення до ЄРДР та початку розслідування. Зі змісту ст. 214 КПК України зрозуміло, що приводами для початку розслідування є заяви та повідомлення громадян або безпосереднє виявлення обставин злочину відповідними органами.

Аналіз слідчої практики свідчить, що первинні матеріали, які є приводом для початку кримінального провадження щодо перевезення наркотиків залізничним транспортом, надходять у правоохоронні органи з різних джерел інформації, якими можуть бути:

- а) заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян (21 %);
- б) повідомлення працівників установ і організацій залізничного транспорту (25 %);
- в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (15 %);
- г) матеріали, отримані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів (34 %).

У виявленні первинної інформації про перевезення наркотиків залізничним транспортом значну роль відіграють патрульно-постові наряди та оперативні підрозділи органів внутрішніх справ під час охорони громадського порядку, при перевірці документів у громадян та здійсненні інших заходів профілактичного характеру.

Особливе значення у виявленні ознак кримінального правопорушення має аналіз первинної інформації щодо даних про ознаки злочину, відомостей за окремими обставинами розслідуваного факту, а також джерел, з яких отримано цю інформацію. Висловлюючи власну думку, М.П. Яблоков наголошує, що криміналістична практика боротьби зі злочинністю показує, що логічно і фактично розкриття злочину починається з пошуку та виявлення органами дізнання та слідства факту злочинної події або її ознак. При цьому в одних випадках інформація про злочинне діяння та можливі процесуальні джерела отримання відомостей про нього міститься у даних оперативно-розшукових заходів, здебільшого здійснюваних до початку розслідування або тих, що безпосередньо передують йому. В інших випадках та ж інформація одержу-

ється слідчим завдяки проведенню окремих перевірочних дій¹.

Виявлення інформації про перевезення наркотиків здійснюється у багатьох випадках оперативними засобами і методами. Головна мета перевірки – зібрати достовірну інформацію про можливі причини, мотивацію, учасників перевезення наркотиків, наявність та кількість перевезеної речовини тощо.

Оперативно-розшукова діяльність являє собою діяльність спеціально уповноважених державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади та оперативних підрозділів у межах їхньої компетенції по виконанню покладених на них обов'язків щодо пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підривної діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, з метою отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави².

Саме завдяки вжиттю оперативно-розшукових заходів можливо виявити або людей, які володіють певною інформацією про злочин чи підозрюваних, або безпосередньо ознаки злочину³. У цих випадках перед правоохоронцями постає потреба у проведенні оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення інформації про злочинця та негайне його затримання. Не виключено, що серед виявлених осіб може бути як зловмисник, так і особа, що діє за його дорученням. Ця обставина визначає напрям оперативно-розшукових заходів працівників міліції. Серед заходів, спрямованих на виявлення ознак кримінального правопорушення, що можуть застосовувати працівники ОВС під час охорони громадського порядку у потягах та на вокзалах, є опитування громадян та спостереження за особами, які своєю поведінкою викликають підозру в можливості вчинення злочину.

Такому різновиду отримання інформації, як опитування, практичні працівники приділяють значну увагу. Воно, як зазначає І.Д. Федоров, дає можливість швидко дізнатися про загальну обстановку, характер події, причетних до нього осіб і, головне, отримати відомості для організації переслідування злочинців по гарячих слідах. Необхідність не-

¹ Яблоков Н. П. Предмет методики расследования преступлений. Актуальные проблемы советской криминалистики / Н. П. Яблоков. – М., 1980. – С. 40.

² Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник. / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Атіка, 2001. – С. 57.

³ Щербаковський С. М. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності при розслідуванні незаконного обігу наркотиків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сергій Михайлович Щербаковський. – Харків, 2010. – С. 154.

гайного опитування свідків, на думку вченого, диктується також тим, що деякі очевидці, не знаючи, що їх свідчення важливі для розслідування, можуть не прийти до органів внутрішніх справ¹.

Не слід також забувати, що подія висвітлюватиметься більш повно відразу після сприйняття, ніж через певний час. Відповідно, результат застосування усного опитування залежить від того, наскільки швидко працівники міліції зможуть потрапити на місце події після отримання повідомлення про вчинений злочин, оскільки своєчасний виїзд на місце події дозволяє застати там осіб, які можуть дати певні орієнтовні відомості про злочин та можливих злочинців².

Важливим аспектом проведення спілкування є підтримання візуального контакту. З основних способів отримання інформації стосовно опитуваного при безпосередньому контакті виділяється спостереження за співрозмовником. Застосування цього способу буде ефективним у разі, коли особа погано контролює свої емоції. Найбільшої ефективності цього способу можна досягти, якщо проводити бесіду з опитуваним не односторонньо, а з напарником, який має бути присутнім під час розмови³.

Заслужує на увагу і визначення категорії опитуваних осіб. Слід зазначити, що із загальної їх кількості пояснення відбиралися у працівників залізниці, запідозрених, свідків, очевидців з числа пасажирів поїзда. Наведене визначає значну кількість отримуваних відомостей від певних категорій осіб, що в подальшому використовуються у процесі розслідування зазначених злочинів. При цьому свідченням свідків-очевидців надається значна перевага порівняно з поясненнями інших осіб, у першу чергу з причин їх неупередженості, а також значної інформативності даних, що можуть бути від них отримані. До вагомих відомостей слід віднести можливість складання у подальшому мальованого або композиційного портрета злочинця, який якнайшвидше розмножується й використовується для розшуку відповідних осіб. Важливою складовою складання словесного портрета є визначення супутніх ознак, зокрема, прикмет одягу злочинця, що має велике розшукове значення. Насамперед, одяг людини належить до найбільш крупних компонентів його зовнішності, тому сприймається у першу чергу. По-друге, злочин-

¹ Федоров Ю. Д. Использование специальных знаний при осмотре места происшествия / Федоров Ю. Д. // Пути совершенствования деятельности следственных аппаратов органов внутренних дел : сб. науч. трудов Ташкентской высшей школы МВД СССР. – Ташкент, 1987. – С. 10.

² Шатило К. Д. Устный опрос как метод активного розыска / К. Д. Шатило // Труды высшей школы МВД СССР. – Вып. 2. – М., 1960. – С. 107.

³ Матвійчук В. В. Розвідувальне опитування та «мова» тіла / Матвійчук В. В. // Науковий вісник Нац. академії внутр. справ України. – 2002. – № 1. – С. 125.

ці у перші часи після вчинення злочину, як правило, не змінюють одяг або не мають такої можливості. Наведене слід використовувати при організації переслідування та затримання злочинця по гарячих слідах. Відомості про зовнішність – це порівняно невеликий, але характерний для даної особи комплекс ознак. Вони повинні легко сприйматися на відстані та відігравати роль основних ідентифікуючих ознак, що слугують цілям вибірки з певної кількості людей осіб тих, які являють собою певний інтерес для правоохоронних органів (на вулицях, транспорті, вокзалах та інших громадських місцях)¹.

У будь-якому випадку перевезення наркотиків пасажирями мають значення сліди, що відображаються у поведінці злочинців. Вчинення злочину відрізняється екстремальністю ситуації, що викликає відповідні психофізіологічні реакції у поведінці злочинця. Залежно від індивідуально-психологічних особливостей злочин зумовлює виникнення емоційної напруги або стресу. Напруга у психології розглядається як психічний стан, зумовлений передбаченням несприятливого для суб'єкта розвитку події². Іншим емоційним станом, що може бути викликаний злочинцем, є розгубленість або фрустрація – стан людини, що викликаний об'єктивно нездоланими (або суб'єктивно сприйнятими як такі) труднощами, які виникають на шляху досягнення мети або вирішення завдання³.

Зазначені психологічні стани відображаються у поведінці злочинця по-різному залежно від особливостей темпераменту. Частіше за все людина починає хвилюватися, відчуває знервованість, збуджується. Іноді, навпаки, спостерігається приреченість, пригніченість. Усі ці психологічні стани відображаються у міміці, жестикуляції, манері поведінки, змінах тембру голосу, темпу мови тощо. Зважаючи на це, працівникам міліції при виявленні перевізників наркотиків треба звертати увагу саме на такі ознаки у їх поведінці.

Важливе місце у виявленні ознак перевезення наркотиків залізничним транспортом посідає діяльність міліції, пов'язана з використанням службово-розшукових собак. Науково обґрунтовано і доведено, що наркотичні речовини мають специфічний запах. Звичайні матеріали, що використовуються злочинцями для їх упаковки, в більшості випадків

¹ Малышев В. Г. Использование информации о внешности скрывшегося преступника в оперативно-розыскных мероприятиях / Малышев В. Г. // Актуальные проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : матер. конфер. МВД СССР. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1977. – С. 115.

² Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : учебник / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – 2-е изд. – Харьков : Одиссей, 2006. – С. 46.

³ Там само. – С. 47.

пропускають запах наркотиків. Цей запах добре відчувають спеціально підготовлені собаки, за ним виявляють наркотичну речовину в різних схованках, у тому числі й тих, що обладнані в рухомому залізничному транспорті. Порівнюючи кількісні значення граничних концентрацій для тварини і людини, можна побачити, наскільки їхні нюхові здібності відрізняються за витонченістю сприйняття. Наприклад, собака може виявити запах кислоти за наявності 9 тис. молекул в 1 см³ повітря, тоді як людина реагує на нього при концентрації 7 млрд молекул цієї речовини в 1 см³ повітря¹. Отже, нюх собаки при сприйманні запаху перевищує нюх людини приблизно у 800 тис. разів. Якщо собака піддається спеціальному дресируванню, тоді її реакція багаторазово збільшується².

Отже, одним з найбільш ефективних методів боротьби з незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом є застосування спеціально підготовлених собак для пошуку наркотиків. Злочинці так приховують наркотичні речовини, що людині досить складно виявити їх, особливо у невеликій кількості. Собаки виявляють наркотичні речовини і схованки в місцях, куди людина фізично проникнути не може, а інколи не могла б навіть подумати, що у певному місці можуть бути приховані наркотики. Тільки службово-розшуковий собака, який володіє чудовою властивістю сприйняття запаху наркотику, може його знайти.

Незважаючи на те, що здібності собаки є ефективним засобом для виявлення наркотиків, їх застосування повинно завжди поєднуватися з вивченням оперативної інформації та оперативної обстановки у певному регіоні. Для того щоби застосувати собаку, необхідно знати, де і як його застосовувати, в якому місці і що шукати.

Для того щоб підготовка службово-розшукових собак відповідала необхідним вимогам, слід чітко дотримуватися таких основних правил:

- процес тренування повинен бути наближеним до реальних умов;
- перехід від однієї поставленої задачі до вирішення іншої не слід робити доти, доки не буде вирішена попередня;
- тренувальні заняття проводити в різноманітних погодних та соціально-демографічних умовах (в різний час доби, в різних видах залізничних вагонів, в умовах великого скупчення людей, з використанням різних спеціальних матеріалів, інвентарю);
- усі тренувальні заняття необхідно будувати таким чином, аби їх

¹ Салтевский М. В. Использование собак для обнаружения наркотиков / М. В. Салтевский, Н. А. Гучок // Сборник МВД СССР. – М., 1987. – № 4. – С. 50-51.

² Басай В. Д. Основи одорології : монографія / В. Д. Басай, О. А. Кириченко. – Івано-Франківськ : Вид-во "Плай", 2002. – С. 239.

вирішення приносило службово-розшуковому собаці задоволення, що підвищує активність та продуктивність собаки;

– тренування собак необхідно проводити регулярно, не менш як двічі на тиждень, з урахуванням обставин вчинення конкретних видів злочинів¹.

Відповідно до оперативної обстановки певної адміністративної ділянки, яку обслуговує конкретний відділ ОВС, методика підготовки та використання службово-розшукових собак для пошуку і виявлення наркотичних засобів складається із: 1) підбору собак; 2) проведення спеціального курсу підготовки для пошуку і виявлення наркотичних засобів; 3) особливостей використання конкретної породи собак для пошуку наркотичних засобів; 4) натаскування собак на запах наркотичних засобів; 5) особливості підготовки та використання собак для виконання певних пошукових дій, як то: обшук людини, приміщень, транспортних засобів, валіз, посилок та іншого багажу; 6) тактики застосування собак у попередженні та виявленні ознак злочину; 7) організаційного та правового забезпечення взаємодії працівників оперативних служб, слідчих та інспекторів-кінологів.

Розглянемо зазначені вище структурні елементи використання службово-розшукових собак детальніше. Так, під час підбору собак необхідно враховувати: особливості їх застосування в оперативній і слідчій роботі; витривалість та пристосованість до місцевих кліматичних умов; типологічні особливості вищої нервової поведінки собаки; стан органів чуття (нюху, слуху, зору); обстановку, в якій вони застосовуються.

Для пошуку та виявлення наркотичних засобів використовуються різні породи собак, але частіше за все спанієлі, фокстер'єри, лайки або їх метиси, вівчарки. Як свідчить практика підготовки та використання собак у пошукових цілях, у собак будь-якої породи можна відпрацювати рефлекс пошуку наркотичних засобів за запахом. У деяких країнах для пошуку наркотичних засобів успішно використовується така порода собак, як доберман-пінчер². Це собаки вище середньої величини, гнучкі, жваві, з легким та вільним рухом, дуже сміливі, достатньо злі й

¹ Снігер'єв О. П. Правові та організаційно-тактичні засади використання службово-розшукових собак в оперативно-розшуковій діяльності : навч. посіб. / Снігер'єв О. П., Філіпенко Н. Є., Корнієнко М. В. – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 91.

² Продан Э. Методы обнаружения наркотиков и осуществление их экспертиз / Э. Продан, И. Григореску // Рефераты делегации Социалистической Республики Румынии на XI Международном симпозиуме по криминалистике социалистических стран (6-10.09.1976 г., г. Варшава). – Варшава, 1976. – С. 29.

недовірливі до сторонніх людей; легко піддаються дресируванню, володіють чудовим нюхом. Але, маючи коротку шерсть, погано переносять холод. Враховуючи ці обставини, потрібно враховувати і використання відповідного транспорту для доставки собаки на місце події чи її застосування за конкретних обставин. Добре зарекомендувала себе як універсальна службова порода собак німецька вівчарка, що успішно застосовується для пошуку та виявлення наркотичних засобів та вогнепальної зброї. Це великі й витривалі собаки, які добре пристосовуються до різноманітних умов використання й утримання. З усіх службових порід вона є найдосконалішою і виділяється серед інших порід собак добрими здібностями у пошуковій роботі¹. Важливим фактором застосування німецької вівчарки у боротьбі із зазначеними злочинами є те, що вона достатньою мірою захищена й від нападу на неї злочинців. Як слабкі сторони застосування німецьких вівчарок слід зазначити поширену популярність цієї породи в ОВС, про що знають і злочинці, що демаскує факт її застосування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій та в оперативно-розшуковій діяльності, а також малу пристосованість для використання у пасажирських потягах через порівняно великі розміри. Тому виникає необхідність використовувати для цих цілей собак невеликих порід. Для виявлення наркотиків у зазначених місцях рекомендується застосовувати спанієлів, фокстер'єрів, а також метисів спанієля і фокстер'єра та інші породи собак.

Собаки дрібних порід повинні дуже ретельно перевірятися, оскільки багато з них є дуже нервовими й лякливими. Застосування собак малих порід надає можливість працівникам міліції проводити огляд недоступних місць (підпілля, стелажів з великою кількістю багажу та ін.), а також дотримуватися конспірації під час проведення оперативно-розшукових заходів, пов'язаних з пошуком та виявленням наркотичних засобів. Крім того, собаки малих порід мають перевагу в доступності їх утримання й транспортування, тоді як їхніми слабкими сторонами є недостатня захищеність та низький рівень пошуку, що ускладнює виявлення наркотиків на висоті більше одного метра².

Під час пошуку та виявлення наркотичних засобів, як правило, добре працюють мисливські породи собак. Під час їх відбору для підготовки до пошуку наркотичних засобів необхідно обирати тих, які працювали в полі з дичиною, або тих, які у своїй родовідній мають предків,

¹ Сеникобыленко С. Ф. Служебно-розыскная собака берет след / С. Ф. Сеникобыленко // Следственная практика. – М., 1979. – Вып. 124. – С. 72.

² Сулимов К. Т. Подготовка и применение собак для поиска некоторых наркотических веществ / К. Т. Сулимов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1970. – С. 12.

що володіли добрими робочими якостями. Але слід зазначити, що мають місце й такі випадки, коли у собак мисливських порід повністю були заглушені всі пошукові якості, причиною чого було їх утримання в квартирних умовах та використання здебільшого як декоративних собак. Тому під час підбору спанієлів та фокстер'єрів не можна враховувати тільки їх екстер'єрні якості, а слід обов'язково намагатися придбати їх у тих людей, які використовували собак для полювання, тобто розвивали їх пошукові здібності, що є дуже необхідними під час дресирування собак з пошуку та виявлення наркотичних засобів на залізничному транспорті.

Під час підбору собак для їхньої підготовки та використання з пошуку й виявлення наркотичних засобів необхідно враховувати такі якості: типологічні особливості поведінки, ступінь збудженості, стан органів чуття, екстер'єрні якості, стан здоров'я. У рефлекторній діяльності собак характер збудження і гальмування повинен бути врівноваженим. Переважання в поведінці собаки пасивно-оборонної реакції, як правило, пов'язано з його слабкою нервовою системою, неврівноваженістю процесів збудження і гальмування, а також низькою межею працездатності нервових клітин. У результаті під час застосування сильних подразників у таких собак настає надграничне гальмування – фактор, що виключає можливість їх подальшого застосування для пошуку наркотичних засобів¹.

Слід зазначити й те, що на сьогодні відсутня спеціальна методика перевірки здатності собак для пошуку наркотичних засобів. Звідси й відсутність порядку та розробленого алгоритму їх використання у розкритті зазначених видів злочинів. Але практичний досвід використання собак різноманітних порід надає можливість встановити такі правила їх відбору: а) зовнішній огляд собаки, перевірка всіх документів; б) опитування власника, як і в яких умовах виховувався собака, де дресирувався, хто дресирував, які небажані зв'язки він мав; в) перевірка здібностей даного собаки до пошуку наркотичних засобів.

У ході дослідження, що проводили О.П. Снігер'єв, Н.Є. Філіпенко і М.В. Корнієнко, було виявлено низку помилок, яких найчастіше припускаються під час дресирування собак з метою пошуку та виявлення ними наркотичних засобів, серед яких: 1) привчання собак до пошуку наркотиків тільки в апортировочних предметах; 2) дуже часта допомога собаці з боку дресирівальника; 3) систематичне використання того ж самого помічника; 4) робота з собакою у тих же самих умовах і час доби; 5) маскування наркотику в тому ж самому місці при обшуку примі-

¹ Зубко В. Н. Основы судебного собаководства / В. Н. Зубко. – М. : Знание, 1975. – С. 54.

щень, літаків, автотранспортних засобів та місцевості; 6) необізнаність дресирувальника про дії наркотику на організм собаки; 7) суб'єктивний підхід до собаки; 8) коли дресирувальник бере руками наркотик; 9) під час відпрацювання прийому «пошук транспортних засобів» проводиться обшук тільки однієї машини; 10) порушення правила загального дресирування – від простого до складного; 11) привчання собаки до пошуку наркотичної речовини в одній дозі (наприклад, 5 грам)¹.

Важливою умовою застосування собак для пошуку наркотиків у різних місцях є те, що в кожному конкретному випадку залежно від місця пошуку наркотиків доцільно застосовувати собаку тієї породи, яка в даному випадку забезпечить найкращий результат пошуку. Так, під час пошуку схованок у вантажних потягах, на контейнерних площадках, багажних відділеннях, камерах зберігання доцільно застосовувати вівчарку. При огляді купе та службових приміщень пасажирських вагонів краще застосовувати собак породи спаніель або фокстер'єр.

Серед деяких фахівців-кінологів, особливо тих, хто працює із спеціально підготовленими для пошуку наркотиків собаками, існує думка, що підготовка собаки повинна базуватися на підгодовуванні їх наркотичними речовинами². Вважаємо, що ця думка є хибною, оскільки «наркотизація» собаки, як правило, призводить до порушення функціональної діяльності його організму і особливо центральної нервової системи, вже не кажучи про моральний аспект проблеми. Короткочасне ж вдихання наркотиків при тренуванні їх за запахом не впливає на фізіологічний стан собак та їхню працездатність.

Методиці підготовки та тактиці застосування службово-розшукових собак на залізничному транспорті приділяється достатньо уваги в органах внутрішніх справ. Виникає необхідність привчати собаку до пошуку наркотиків у різних видах транспорту. Рекомендують спочатку привчати собаку обшукувати автомобіль, а пізніше – поїзд, зважаючи на можливу його реакцію на шумові подразнення. Якщо собака зовсім не реагує на роботу двигуна, проводить обшук зацікавлено, то переходять до відпрацювання прийому пошуку в поїзді.

Зважаючи на різноманітність предметів, у яких можуть перевозити

¹ Снігерьев О. П. Правові та організаційно-тактичні засади використання службово-розшукових собак в оперативно-розшуковій діяльності : навч. посіб. / Снігерьев О. П., Філіпенко Н. Є., Корнієнко М. В. – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 108.

² Продан Э. Методы обнаружения наркотиков и осуществление их экспертиз / Э. Продан, И. Григореску // Рефераты делегации Социалистической Республики Румынии на XI Международном симпозиуме по криминалистике социалистических стран (6-10.09.1976 г., г. Варшава). – Варшава, 1976. – С. 30.

тися наркотики, до пошуку наркотичних засобів, захованих у валізах, посилочних ящиках, іншому багажі, переходять після того, як у собаки відпрацьовано диференціацію до запаху наркотику. Для цього необхідно мати відповідну кількість пакувальних матеріалів. Помічник розкладає в ряд 5–6 порожніх відчинених валіз. Дресирувальник підводить собаку на повідку і усаджує його в 3–4 метрах від валізи. Помічник збуджує собаку предметом і ховає його в одну з валіз. Дресирувальник подає команду і спонукає собаку до пошуку цього предмета у валізі. Вправа повторюється 3–4 рази, але при цьому предмет ховається кожний раз в інше місце. Поступово валіза, в якій знаходиться предмет із наркотиком, закривається. Собаку примушують позначити вказану валізу дряпанням лапою або поданням «голосу». Тут необхідно вказати, що кожний раз при виявленні собакою валізи, в якій знаходиться наркотик, слід відкривати її і надавати можливість собаці схопити цей предмет. Інакше у нього буде спостерігатись зниження активності. Поступово завдання ускладнюється. Збільшується кількість валіз, всі вони закриваються, собака застосовується без повідка. Необхідно слідкувати за тим, аби собака не хапав усі валізи підряд. В інші валізи згодом необхідно поступово класти різні предмети: одяг, парфуми, продукти харчування. Наркотик кладуть у валізу заздалегідь у різних дозах. Після того як у собаки буде відпрацьований рефлекс активно і зацікавлено виявляти валізу або посилочний ящик з наркотиком із 7 інших, переходять до пошуку наркотиків у валізах, що лежать у камері схову¹.

Щодо пошуку наркотичних засобів у людини, то, як свідчить практика, собаки досить рідко застосовуються на «вибірку» людини, яка має наркотик, з групи інших людей. Частіше за все цей пошук поєднується з пошуком у приміщеннях потяга. Під час відпрацювання цих прийомів необхідно ховати наркотик у людини, яка розміщується у вагоні.

Важливу роль у застосуванні собаки для пошуку наркотиків відіграє тактика її застосування. Найбільш ефективні результати дають тактичні прийоми по застосуванню розшукових собак для затримання осіб, які здійснюють транспортування наркотиків, на гарячому. Перед затриманням злочинця працівникам міліції бажано мати орієнтуючу оперативну інформацію про наявність наркотиків у певному місці. З метою виявлення перевізників оперативні працівники разом з кінологом і розшуковою собакою повинні проходити по вагону, вдягнені у цивільний

¹ Методика подготовки и тактика применения специальных собак по поиску взрывчатых веществ, оружия, боеприпасов и наркотических средств в пассажирских поездах международного сообщения : методическая разработка. – К. : МВД Украины, 1995. – С. 12.

одяг. З метою маскуванню слід використовувати собак породи спанієль, фокстер'єр, сетер, лайка.

Якщо під час проведення зазначених вище заходів будуть виявлені особи, що причетні до перевезення наркотиків, потрібно оглянути їх речі з метою виявлення наркотиків. Тоді постає питання віднесення виявленої речовини до наркотичної. Особа, що здійснює попередню перевірку, повинна мати мінімум необхідних знань щодо зовнішнього вигляду основних наркотичних засобів, розповсюджених на території України. Якщо вона не може самостійно і безпомилково вирішити це питання через відсутність необхідних для цього знань, слід проводити огляд у присутності спеціаліста-хіміка. Слід зазначити, що на озброєнні правоохоронних органів є спеціальні експрес-тести для проведення експрес-аналізу виявлених речовин на належність їх до наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів, однак їх кількість та ефективність їх застосування обмежена.

Після огляду, який відповідно до ч. 3 ст. 214 може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, та виявлення наркотиків працівники міліції повинні затримати підозрювану особу відповідно до ст. 208 КПК України.

Основною умовою, за якої безпосереднє виявлення ознак злочину може бути визнаним як привід до порушення провадження, є факт виконання відповідною особою своїх службових повноважень¹. За результатами вивчення кримінальних проваджень безпосереднє виявлення ознак злочину чи осіб, які володіють інформацією про злочин, оперативними та іншими підрозділами ОВС складало 97 % випадків, виявлення слідчим – 3 %. Оскільки кожен привід є джерелом інформації про злочин та, відповідно, має бути змістовним, виникає питання щодо форми відображення факту безпосереднього виявлення ознак злочину у відповідних документах². В органах міліції таким документом є рапорт уповноваженої особи: оперуповноваженого, дільничного інспектора, співробітника патрульно-постової служби – на ім'я начальника органу³. Відповідно, приводом для порушення кримінального провадження

¹ Макаренко Є. І. Дізнання в міліції та митних органах : навч. посіб. / Макаренко Є. І., Тертишник В. М., Лобойко Л. М., Ліпінський В. В., Шиян А. Г. – Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2003. – С. 43.

² ЛЗеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецький. – Харьков : Изд-во «КримАрт», 1998. – Лобойко Л. М. Прийняття міліцією рішень за заявами і повідомленнями про злочини : навч.-практ. посіб. / Л. М. Лобойко. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. м-ва внутр. справ. – 2003. – С. 67.

³ Лобойко Л. М. Прийняття міліцією рішень за заявами і повідомленнями про злочини : навч.-практ. посіб. / Л. М. Лобойко. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. м-ва внутр. справ. – 2003. – С. 12.

буде інформація про вчинений злочин від органу, що отримав та перевірів повідомлення у вигляді рапорту.

Після внесення відомостей до ЄРДР та початку розслідування слідчий повинен з'ясувати певне коло питань. У справах про незаконне перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом такими можуть бути:

- чи мав місце факт незаконного перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- де, коли і за яких обставин було вчинено злочин;
- ким учинений злочин, чи притягалась раніше ця особа до кримінальної або адміністративної відповідальності за аналогічні діяння, коли; наявність обтяжуючих вину обставин;
- злочин вчинено однією особою чи групою осіб, яка роль кожного;
- якщо злочин вчинено особами у складі організованої злочинної групи, то хто організатор злочину і яка структура групи;
- яка кількість наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів вилучена;
- яку саме наркотичну речовину вилучено;
- яким способом виготовлено вилучену речовину і яке обладнання при цьому використовувалося;
- що служило сировиною для виготовлення наркотичних засобів, звідки його постачали;
- які обставини сприяли вчиненню даного виду злочину.

З'ясування даних питань складає зміст подальшого розслідування. Розглянемо його у відповідності до типових слідчих ситуацій.

2.2. Організація розслідування злочину на початковому етапі відповідно до типових слідчих ситуацій

Процес розслідування розподіляється на етапи. На сьогодні у криміналістиці затвердилася концепція поділення процесу розслідування на початковий, подальший та заключний етапи. Незважаючи на те, що єдиної думки щодо їх кількості серед вчених немає, як основний переважно визначається початковий етап розслідування злочинів. Його результативність у більшості випадків визначає успішність подальшого розслідування, встановлення та викриття винних. Звичайно, цьому етапу приділяється значна увага у криміналістичній літературі.

Щодо характеристики початкового етапу розслідування Л.Я. Драпкін зазначає, що «незважаючи на об'єктивну можливість ви-

никнення будь-якої різновидності складних слідчих ситуацій, домінуючою рисою початкового етапу є проблемно-ситуаційний характер розслідування, що досить часто через різку та хронічну нестачу інформації набуває вкрай гострої форми»¹. На думку І.О. Возгріна, початковий етап розслідування являє собою систему слідчих дій, що характеризуються невідкладністю, безперервністю та порівняно коротким часом їх проведення з метою вирішення загальних і специфічних для цього періоду завдань². На початковому етапі розслідування, наголошує Ю.Д. Федоров, більшість обставин досліджуваної події або взагалі невідомі, або недостатньою мірою вивчені слідчим. Тому знання обставин події, її походження та причинного взаємозв'язку в зазначений період є неповним та неточним, тобто ймовірним³.

Заслуговує на увагу і позиція О.Г. Філіппова, який наводить більш широкий перелік особливостей, які відрізняють початковий етап розслідування, що полягають у відносно малій часовій тривалості та великому, порівняно з наступним етапом, ступені невідкладності здійснюваних у ході нього слідчих дій. Окрім того, слідчий у початковий період частіше за все не має розгорнутого плану розслідування, а буде свою роботу виходячи з типових версій, на підставі яких визначає простий перелік слідчих дій та інших заходів, що підлягають невідкладному проведенню. Усі ці обставини, без сумніву, суттєвим чином впливають не тільки на характер організаційної роботи слідчого у ході початкового етапу розслідування, визначення кола та послідовності проведення слідчих дій, але в ряді випадків і на тактику їх проведення⁴.

Усе зазначене також може простежуватися щодо злочинів, кваліфікованих відповідно до ст.ст. 307, 309, 311 КК України⁵. Тобто слідчий в обмежений час, в умовах інформаційної невизначеності, стикається з необхідністю організувати як власну діяльність, так і діяльність оперативних працівників, спрямовану на розкриття та розслідування кримі-

¹ Криміналістика : учеб. для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.] ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2000. – С. 351.

² Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва / А. Ф. Волобуєв. – Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – С. 154.

³ Федоров Ю. Д. Построение и использование версий при исследовании места происшествия / Ю. Д. Федоров // Вопросы криминалистической тактики : сб. науч. трудов. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1978. – С. 46.

⁴ Филиппов А. Г. Этапы расследования преступлений как категория криминалистической методики / А. Г. Филиппов // Проблемы первоначального этапа расследования : сб. науч. трудов ТВШ МВД СССР. – Ташкент, 1986. – С. 17.

⁵ Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

нального правопорушення¹. В умовах гострого дефіциту часу та суперечливості інформації, що супроводжує початковий етап розслідування абсолютної більшості кримінальних проваджень, від отримання первинних даних стосовно злочину залежить успіх подальшої діяльності щодо його швидкого розкриття та розслідування.

Аналіз думок науковців свідчить, що ними переважно визначаються недостатня інформативність, короткостроковість цього етапу та закладення у ході нього підґрунтя для подальшого успішного розслідування злочину, що й формує завдання та функції розглядуваного етапу розслідування.

На думку Л.Я. Драпкина, основним завданням даного етапу є «виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її носіїв (джерел). Основне завдання етапу зумовило і його головну функцію – пошуково-розвідувальну спрямованість у діяльності слідчого та працівників органів дізнання, що взаємодіють із ним, а також ведучу роль слідчих та оперативно-розшукових версій»².

Заслуговує на увагу і позиція А.Ф. Волобуєва, який наводить більш широкий перелік основних задач даного етапу, до яких в узагальненому вигляді відносить:

- встановлення місця, часу й обстановки злочину, його сутності, а також виявлення, фіксація та вилучення його слідів – джерел доказів;
- встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину;
- збирання доказів, достатніх для притягнення особи як обвинуваченої (хоча б за одним епізодом злочинної діяльності)³.

Майже такої ж думки дотримується і С.Ю. Косарєв, який до основних завдань цього етапу включає ще й встановлення приблизної суми матеріальної шкоди, припинення злочинної діяльності, попередження ухилення запідозрених осіб від слідства, отримання початкової інформації про обставини, що сприяли учиненню злочину, тощо⁴.

¹ Стратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / В. М. Стратонов. – Харків, 2010. – С. 21.

² Криміналістика : учеб. для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.] ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2000. – С. 352.

³ Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція / А. Ф. Волобуєв – Харків : Ун-т внутр. справ, 1996. – С. 55.

⁴ Косарєв С. Ю. О современном состоянии системы методик расследования преступлений / С. Ю. Косарев // Вестник криминалистики / отв. ред. А. Г. Филиппов. – Вып. 1 (29). – М. : Спарк, 2009. – С. 76.

Виконання вказаних завдань значною мірою залежить від вміння суб'єктів розслідування враховувати криміналістичну характеристику злочину та вірно оцінювати слідчу ситуацію, що утворилась на певний момент розслідування. Визнаючи важливе криміналістичне значення слідчої ситуації, необхідно водночас указати, що до цього часу немає її загальноприйнятого визначення. Ця наукова категорія визначається вченими-криміналістами по-різному, зокрема як:

– сукупність умов, в яких у даний момент здійснюється досудове розслідування¹;

– хід та стан розслідування²;

– характеристика стану процесу розслідування³;

– система відомостей про стан розслідування злочину⁴;

– наявність певної кількості інформації про злочин⁵;

– умови розслідування злочину на певний його момент⁶;

– обстановка розслідування на певний момент⁷;

– модель (моделі) реальної обстановки⁸;

– сума значущої для розслідування інформації⁹ та ін.

З наведеного можна дійти висновку, що слідча ситуація вченими визначається переважно з позиції наявної у кримінальному провадженні інформації. У свою чергу, кількість інформації визначає різноманітність у ситуаціях початкового етапу розслідування.

¹ Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин – 3-е изд., доп. – М. : Юнити-Дана, Закон и право, 2001. – С. 630.

² Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 31.

³ Корнуков В. М. Производство по делам о хулиганстве : метод. пособие / Корнуков В. М., Михайленко А. Р., Чичко В. Н. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1977. – С. 55; Герасимов И. Ф. Пути повышения эффективности методик раскрытия и расследования преступлений / И. Ф. Герасимов // Алгоритмы и организация решений следственных задач : сб. науч. тр. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1982. – С. 34.

⁴ Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учеб. пособие / А. А. Эксархопуло. – СПб. : Изд-во «Юридический центр-Пресс», 2002. – С. 269.

⁵ Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 140.

⁶ Волобуев А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція / А. Ф. Волобуев – Харків : Ун-т внутр. справ, 1996. – С. 29.

⁷ Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция / В. В. Радаев. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. – С. 13.

⁸ Баев О. Я. Реальные следственные ситуации и их модели / О. Я. Баев, Н. Б. Баева // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1984. – С. 37.

⁹ Агафонов В. В. Криминалистика : пособие для сдачи экзамена / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов – 5-е изд., испр. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – С. 159.

Розходження у слідчих ситуаціях відповідним чином зумовлює розмежування тактичних завдань за кожною з них, специфіку організації та планування розслідування¹. Тобто з урахуванням слідчої ситуації мають визначатися напрямки розслідування, оптимальна лінія поведінки слідчого при визначенні послідовності та проведенні необхідної кількості процесуальних дій².

Можна погодитися з думкою І.Ф. Герасимова, що слідчі ситуації в цілому та окремі ситуаційні фактори впливають на загальний напрям та планування розслідування взагалі, але у багатьох випадках зумовлюють тактику проведення окремих слідчих дій³.

Залежно від характеру події та її конкретних обставин перелік та послідовність початкових гласних та негласних слідчих (розшукових) дій можуть змінюватися. Послідовність більшості цих дій визначає сам слідчий, керуючись власним досвідом, теоретичними пізнаннями, а також враховуючи специфіку злочину⁴.

Вважаємо обґрунтованою висловлену вченими думку про розходження у слідчих ситуаціях, оскільки їх різноманітність може розглядатися з позиції складності для процесу розслідування. Ступінь проблемності у кожному конкретному випадку визначатиметься поєднанням об'єктивних та суб'єктивних чинників⁵.

У межах розглядуваної категорії «слідча ситуація» дослідники визначають найбільш повторювані з них, або типові. О.М. Васильєв, М.П. Яблоков наголошують на особливій важливості виділення типових слідчих ситуацій з метою орієнтації в обстановці, що складається на початку розслідування, оскільки успіх розкриття злочину, як правило, залежить від правильності та швидкості дій слідчого саме на почат-

¹ Лускатов О. В. Теорія та практика розслідування нерозкритих злочинів минулих років : монографія / О. В. Лускатов. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 114.

² Журавель В. А. Криміналістичні методика: сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. – С. 134; Лисиченко В. К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В. К. Лисиченко, О. В. Батюк // Криминалистика и судебная экспертиза. –1988. – Вып. 36. – С. 5.

³ Герасимов И. Ф. Пути повышения эффективности методик раскрытия и расследования преступлений / И. Ф. Герасимов // Алгоритмы и организация решений следственных задач : сб. науч. тр. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1982. – С. 35.

⁴ Макаренко Е. И. О проблемах совершенствования методики расследования квартирных краж, совершенных группой лиц / Е. И. Макаренко // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1984. – С. 96.

⁵ Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія / А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко. – К. : Нац. академія внутр. справ України, 2002. – С. 87.

ку слідства¹.

Значення типових слідчих ситуацій, на думку В.Ю. Шепітька, «дозволяє не тільки передбачити їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, але й обрати такі тактичні прийоми (тактичні комбінації), що є найбільш оптимальними»². На думку вченого, взаємозв'язок між обранням тактичних прийомів та слідчою ситуацією полягає у тому, що така залежність дозволяє:

- визначити перелік тактичних прийомів слідчої дії;
- здійснити вибір тих чи інших тактичних прийомів, зумовлених тими фактичними даними, що мають місце;
- визначити характер тактичних прийомів, їх конкретний зміст;
- встановити послідовність реалізації тактичних прийомів з урахуванням існуючої інформації³.

З наведених наукових позицій щодо типових слідчих ситуацій можна дійти висновку, що основне їх призначення полягає у сприянні правоохоронним органам в організації процесу розслідування на відповідному етапі. Висвітлення цих ситуацій за певним злочином дозволяє здійснювати розслідування на якісно новому рівні. Передбачення настання певної ситуації та її аналіз сприяють визначенню напрямів вжиття відповідних заходів організаційного характеру з метою здійснення впливу на неї.

Типові слідчі ситуації необхідно розглядати з точки зору сприятливості встановлення злочинця та організації процесу. Найкращою та сприятливою сукупністю умов, що склалась на певний момент, слід вважати ту, коли злочинець затриманий на місці злочину. У такій ситуації зазвичай немає необхідності у проведенні розшукових дій для його встановлення. У результаті виявляється достатня кількість матеріальних та ідеальних слідів. Проведення слідчих дій з відповідними учасниками забезпечує отримання максимальної сукупності доказової інформації. Найчастіше й позиція злочинця не характеризується протидією процесу розслідування.

Відповідно, як несприятливі або складні слідчі ситуації слід сприймати ті, коли злочинець не затриманий, але про нього є певні відомості, що дозволяють організувати його розшук, а також коли злочи-

¹ Васильєв А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 139.

² Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / Шепітько В. Ю. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : ООО «Одиссей», 2005. – С. 262.

³ Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Харків : Харків юридичний, 2007. – С. 136.

нець не затриманий і жодних даних про нього немає.

У цих ситуаціях з різним ступенем складності доцільно проводити як гласні слідчі (розшукові), так і негласні слідчі (розшукові) дії. Чим менша кількість відомостей зібрана про особу злочинця на початковому етапі розслідування, тим складніше розслідування. Складна слідча ситуація виникає, коли розслідування суттєво ускладнено відсутністю надійних джерел інформації та достатніх даних щодо елементів предмета доказування, протидією слідчому з боку підозрюваних та інших конфліктуючих з ним осіб, відсутністю надійних способів і засобів досягнення цілей, браком часу, сил, засобів та певних ресурсів чи неправильним їх розподілом¹.

Незважаючи на те, що кожний злочин є індивідуальним, типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування здебільшого формуються однаково. Виходячи зі вказаного, визначимо типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним перевезенням наркотиків залізничним транспортом, а саме:

- злочинець відомий, його затримано під час транспортування наркотиків або відразу після прибуття потяга на прилеглій території – 60 %;
- злочинець невідомий, з місця вчинення злочину зник, залишивши наркотики, є окремі дані про нього – 12 %;
- виявлено наркотики, злочинець невідомий і відсутня інформація про нього – 28 %.

Наведені дані свідчать, що майже половина злочинців затримуються під час вчинення злочину або відразу після нього, що може розглядатися як сприятлива слідча ситуація. Інші ситуації, що виникають під час розслідування вказаних злочинів, слід розцінювати як складні. У цьому випадку найбільш несприятлива слідча ситуація складається, коли злочинець невідомий і не виявлено інформації про нього.

Отже, розглянемо перелік дій, які доцільно проводити за кожною із зазначених типових слідчих ситуацій.

За сприятливою слідчою ситуацією, коли є інформація про злочин та відома особа злочинця, доцільно проводити такі слідчі дії:

- огляд місця події та наркотиків;
- затримання та особистий огляд підозрюваного;
- освідування підозрюваного;
- допит підозрюваного;

¹ Криміналістика : учеб. для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.] ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2000. – С. 47.

- допит свідків;
- обшук за місцем проживання підозрюваного;
- призначення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- призначення інших видів експертиз (фармакологічної, дактилоскопічної, трасологічної тощо);
- слідчий експеримент;
- пред'явлення для впізнання підозрюваного.

За ситуацією, коли особа злочинця встановлена, але місце знаходження її невідоме, основні зусилля правоохоронців мають бути спрямовані на пошук злочинця. Інформація для розшуку може бути отримана за допомогою гласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляду місця події, допиту свідків, призначення експертиз, а також негласних слідчих (розшукових) дій – накладення арешту на кореспонденцію, огляду і виїмки кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження житла та іншого володіння особи, спостереження за місцями можливої появи підозрюваного, використання конфіденційного співробітництва; оперативно-розшукових заходів: складання словесного портрета та фоторобота, переслідування по гарячих слідах, пошук свідків за маршрутом передбачуваного руху злочинця, засідки в місцях можливої появи злочинця, перевірка за криміналістичними обліками.

У ситуації, коли відомий факт вчинення злочину, але невідома особа зловмисника, можуть проводитись такі слідчі дії: огляд місця, де перевозились наркотики; допит свідків; призначення судових експертиз; надання доручення оперативним підрозділам щодо встановлення особи злочинця та його місця знаходження.

Оперативно-розшуковими заходами у даному випадку можуть бути: пошук свідків-очевидців на початковій і кінцевій станціях та за маршрутом руху потяга; засідка в місці знаходження перевезеного наркотику та можливого появлення злочинця; перевірка за криміналістичними обліками; інші оперативно-розшукові заходи.

Вивченням кримінальних проваджень встановлено, що на початковому етапі розслідування злочинів, кваліфікованих за ст.ст. 307, 309 КК України, у ситуації, коли злочинець відомий, його затримано під час протиправного діяння або відразу після його вчинення, проводилися такі дії:

- огляд місця, де знаходились наркотики під час перевезення – 86 %;
- огляд місця затримання – 23 %;

- огляд наркотиків – 97 %;
- допити пасажирів потяга – 62 %;
- допити провідників та начальника потяга – 89 %;
- допити машиністів вантажних потягів – 75 %;
- обшуки підозрюваних під час затримання – 90 %;
- обшуки за місцем проживання підозрюваного – 85 %;
- пред'явлення для впізнання підозрюваних – 65 %;
- призначення експертиз – 100 %;
- слідчий експеримент – 69 %;
- негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення співучасників злочину – 70 %.

За ситуацією, коли злочинець з місця вчинення злочину зник, але є певна інформація про нього, було проведено такі слідчі (розшукові) дії:

- огляд місця, де знаходились наркотики під час перевезення – 100 %;
- огляд наркотиків – 100 %;
- допити пасажирів потяга – 85 %;
- допити провідників та начальника потяга – 100 %;
- призначення експертиз – 100 %;
- сукупність негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів – 100 %.

У слідчій ситуації, коли виявлено наркотичну речовину і злочинець невідомий, доцільно проводити такі слідчі (розшукові) дії:

- огляд місця, де знаходились наркотики під час перевезення – 100 %;
- огляд наркотиків – 100 %;
- допити пасажирів потяга – 85 %;
- допити провідників та начальника потяга – 95 %;
- допит машиністів вантажних потягів – 78 %;
- призначення експертиз – 100 %;
- сукупність негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів – 100 %.

Першочергові слідчі (розшукові) дії спрямовані на збирання початкових відомостей за кримінальним правопорушенням та безпосередньо сприяють встановленню особи злочинця. Наведений до типових слідчих ситуацій приблизний перелік слідчих дій має рекомендаційний характер і в кожному конкретному випадку може змінюватися. Сукупність та послідовність дій повинна визначатися слідчим та іншими учасниками розслідування з урахуванням умов, у яких воно здійснюється.

У монографії розглянуто лише типові слідчі ситуації. Але конкрет-

ні слідчі ситуації мають динамічний характер, відповідно, на початковому етапі розслідування з визначеного нами переліку слідчих ситуацій одна може переходити в іншу, тобто видозмінюватися. Ці зміни можуть відбуватися протягом усього часу розслідування у бік як більш, так і менш сприятливої сукупності умов. На ці зміни насамперед впливають наявні у слідчого теоретичні знання щодо існуючих типових слідчих ситуацій, а також досвід розслідування даних видів злочинів. Досвід дозволяє слідчому діяти схожим чином у подібних умовах, у яких раніше він вже отримував позитивний результат. На наявному досвіді ґрунтується й важлива якість слідчого – інтуїція.

Серед визначених нами найбільш сприятливою є слідча ситуація, коли злочинець відомий і його затримано під час вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення. Дана ситуація визначається найменшою проблемністю при розслідуванні злочинів. У такій обстановці розслідування дії слідчого спрямовуються на закріплення слідів злочину, отримання інформації від свідків та інших учасників та проведення за їх участю інших слідчих дій. Окрім того, збираються дані, що визначають причетність або непричетність до злочину конкретної особи, у першу чергу затриманої безпосередньо під час вчинення злочину або після його здійснення, та встановлюються зазначені раніше обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні кримінального правопорушення.

При виникненні слідчої ситуації, коли злочинець невідомий і не виявлено інформації про нього, слідчому необхідно спрямовувати зусилля на перевірку за способом та місцем вчинення злочину, іншими елементами криміналістичної характеристики, беручи до уваги джерело інформації про злочин. Ці заходи можуть сприяти встановленню свідків – очевидців даного факту та виявленню слідів злочинця. Отримані відомості забезпечать підґрунтя для визначення кола підозрюваних осіб, серед яких, можливо, є злочинець. Така слідча ситуація є найбільш несприятливою і, відповідно, викликає необхідність у проведенні найбільшої кількості організаційних, гласних та негласних слідчих (розшукових) дій за різними напрямками. Отримані дані необхідно всебічно аналізувати та ретельно перевіряти, що визначає значні затрати часу, сил та засобів для зміни умов, що склалися, на більш сприятливі. Не виключений перехід у цьому випадку до більш сприятливої слідчої ситуації.

Вона може визначатися як така, коли злочинець невідомий, але є окремі відомості про нього. Незважаючи на те, що ця ситуація також вважається несприятливою, в даному разі слідчий має про злочинця пе-

вну інформацію, яку можна використати для його встановлення. У такій обстановці розслідування є свідки, очевидці вчинення злочину. Відповідно, можливе складання словесного портрета злочинця, за яким у подальшому може бути організовано встановлення відомостей про особу злочинця та його пошук.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом, особливо велике значення має раптовість дій, оскільки дозволяє нейтралізувати опір осіб, що перевіряються, при їх затриманні, не допустити знищення доказів, викриваючи їх злочинну діяльність¹.

Окрім того, максимальне використання виявленої на першому етапі розслідування злочину розшукової інформації слугує базою для розкриття злочину або ж є джерелом іншої, більш значимої (у розшуковому плані) інформації². Оперативно-розшукові заходи мають важливе значення у вирішенні будь-якої слідчої ситуації. Однак, на нашу думку, вирішальну роль вони відіграють у тих типових слідчих ситуаціях, коли «злочинець невідомий, але є окремі дані про нього» та «злочинець невідомий і не виявлено інформації про нього». Метою цих заходів є одержання інформації, яка у найкоротші строки сприяє встановленню та затриманню злочинців. Діяльність слідчого у таких ситуаціях також має пошуковий характер³.

Основою процесу розслідування злочину та важливим елементом роботи кожного слідчого є вмiле планування процесуальних та організаційних дій, спрямованих на збирання, дослідження та оцінку доказів у кримінальному провадженні.

На підставі наукових поглядів вчених (О.М. Литвинов, Р.Л. Степанюк) можна дійти висновку, що у криміналістичному змісті планування являє собою розумовий процес, що полягає у визначенні завдань слідчого, найбільш ефективних способів і засобів їх вирішення в оптимальні строки⁴. Аналіз слідчої практики та наукових підходів дозволив О.Б. Мельниковій та Р.М. Шехавцову визначити планування кримінально-процесуальної діяльності по розслідуванню злочинів як

¹ Атмаджитов В. М. Реализация первичных сведений (материалы к лекции для слушателей и курсантов учебных заведений МВД СССР) / В. М. Атмаджитов, М. А. Громов. – М., 1984. – С. 18.

² Турсунов И. Х. Организация и тактика установления преступника по горячим следам : учеб. пособие / И. Х. Турсунов. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1990. – С. 21.

³ Там само. – С. 39.

⁴ Литвинов А. Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н. Литвинов, Р.Л. Степанюк ; под общ. ред. канд. юрид. наук доц. В.И. Гаенко. – М. : «ЮРКНИГА», 2004. – С. 87.

«складну розумову діяльність слідчого щодо визначення конкретних завдань розслідування та послідовності, способів організації та проведення процесуальних дій та рішень, розшукових та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на їх вирішення»¹. Наведене визначення дещо розсо-вує пізнавальні межі, але принципово не відрізняється від попереднього. Під час планування слідчий сам визначає негайність та послідовність тих чи інших слідчих дій, вирішує, чи потрібно доповнити план перевіркою нових фактів, розширити межі розслідування або звузити їх, спрямувати слідчі дії на встановлення та перевірку нових даних².

Організація розслідування являє собою раціональний вибір, роз-тановку та прикладення сил, знарядь та засобів, наявних у слідчого, створення та використання оптимальних умов для досягнення цілей су-дочинства. Організувати діяльність правоохоронних органів з розкрит-тя та розслідування злочинів – це означає належним чином спланувати, підготувати, налагодити, упорядкувати і проконтролювати виконання³.

Так, під організацією розслідування А.Ф. Волобуєв розуміє ство-рення необхідних умов для успішного проведення запланованих слід-чих дій та оперативно-розшукових заходів, забезпечення їх необхідни-ми силами і засобами. Крім технічного забезпечення, організація роз-слідування злочинів передбачає:

- взаємодію слідчого з працівниками оперативних підрозділів ор-ганів внутрішніх справ;
- використання допомоги спеціалістів;
- використання допомоги громадськості та засобів масової інфор-мації⁴.

Організація та планування тісно між собою взаємопов'язані. Орга-нізаційні заходи впливають із завдань плану розслідування. У той же час організаційні заходи є складовими плану розслідування. Від органі-заційних можливостей деякою мірою залежать такі елементи плану, як перелік виконавців, терміни виконання дій, послідовність слідчих (ро-зшукових) дій.

¹ Мельникова О. Б. Планування кримінально-процесуальної діяльності з розсліду-вання злочинів : навч. посібник / О.Б. Мельникова, Р.М. Шехавцов ; МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – С. 8.

² Сербулов А. М. Тактические требования к организации расследования преступлений / А. М. Сербулов // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 6. – К., 1969. – С. 60.

³ Хань Г. А. Планування розслідування як основа оптимізації слідчої діяльності / Г. А. Хань // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 4. – С. 110.

⁴ Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція / А. Ф. Волобуєв – Харків : Ун-т внутр. справ, 1996. – С. 15-16.

Незважаючи на те, що вченими вже достатньо уваги приділено питанням організації розслідування взагалі та за певними категоріями злочинів зокрема, пропонуємо звернутися до аналізу певних особливостей здійснення цієї діяльності за кримінальними правопорушеннями, кваліфікованими за ст.ст. 307, 309 КК України.

Так, за результатами анкетування працівників слідчих підрозділів щодо спеціалізації з розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків нами було визначено такі дані:

- слідчий розслідує лише вказані види злочинів – 8 % випадків;
- слідчий розслідує всі злочини зазначеної категорії, а також інші – 7 %;
- розслідування цих злочинів доручається будь-яким слідчим з урахуванням їх навантаження – 75 %.

Наведені відомості визначають відсутність загальновизначеного підходу до здійснення організаційних заходів за даною категорією злочинів.

Враховуючи те, що кожне провадження є індивідуальним, неповторним, вважаємо за необхідне запроваджувати за злочинами розглядуваної категорії відповідну спеціалізацію. Відсутність знань щодо особливостей розслідування незаконного перевезення наркотиків залізничним транспортом призводить до несвоєчасного або неповного проведення слідчих (розшукових) дій. На нашу думку, необхідно запровадити у відділах ОВС спеціалізацію слідчих щодо злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків.

Заслуговує на увагу переконання правоохоронців щодо необхідності запровадження певних організаційних заходів для покращення ситуації. Проведене опитування працівників слідчих підрозділів дозволило визначити основні заходи організаційного характеру, що можуть сприяти виявленню та швидкому розслідуванню злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, зокрема:

- створення при відділах ОВС слідчо-оперативних груп, котрі спеціалізуються на виявленні та розслідуванні даних злочинів – 31 % респондентів;

- введення спеціалізації слідчих щодо розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків – 41 %;

На думку 28 % слідчих, жодних змін у їхню діяльність вносити не потрібно.

З отриманих відомостей можна дійти висновку, що слідчі не вважають цей злочин настільки складним, однак відчувають труднощі, які полягають передусім в особливостях організації та розслідування цих злочинів. Тобто у разі закріплення декількох співробітників за цим на-

прямом роботі вони, знаючи його особливості і не припускаючись відповідних помилок, отримають більше відомостей за провадженням з витратою найменшої кількості часу, сил та засобів.

Запропоновані нами алгоритми впливатимуть не тільки на результат за кримінальним провадженням, а й на процесуальні строки відповідно до ст. 219 КПК України.

На підставі узагальнення кримінальних проваджень за злочинами розглядуваної категорії встановлено, що провадження за більшістю справ (92 %) здійснювалося у термін, котрий не перевищував 2 місяці. За іншими (8 % справ) строк розслідування продовжувався. Ці дані визначають, що переважна більшість проваджень розслідується у строк, що не перевищує 2 місяці. Тобто слідчими не відчуваються такі труднощі при розслідуванні кримінальних проваджень зазначеної категорії, що вимагали би продовження термінів. Виняток становить категорія злочинів, у яких перевезення наркотиків є частиною діяльності організованих злочинних угруповань.

Однією з умов успішного розслідування злочинів є належна організація взаємодії слідчого з оперативними працівниками. Цьому питанню приділяється значна увага вчених-криміналістів.

Так, А.К. Звирбуль під взаємодією розуміє засновану на законі узгоджену діяльність слідчих та оперативних працівників, спрямовану на розкриття конкретного злочину та здійснювану шляхом найбільш доцільного поєднання методів та засобів, що застосовуються при проведенні слідчих дій, з одного боку, та оперативно-розшукових засобів – з іншого. Така взаємодія здійснюється на підставі кримінально-процесуального закону і тільки за справами, що знаходяться у провадженні слідчого¹.

На думку Г.А. Ханя, ефективне розкриття, розслідування і профілактика злочинів значною мірою залежить від успішної взаємодії слідчого з органами дізнання, спеціалістами, громадськістю².

Взаємодія, на думку багатьох вчених, полягає у необхідності більш

¹ Звирбуль А. К. Методология криминалистики : учеб. пособие по курсу «Основы криминалистики» / А. К. Звирбуль – М., 1982. – С. 70.

² Хань Г. А. Проблеми планування та організації розслідування злочинів в ОВС / Г. А. Хань // Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю : матер. III-ої міжвуз. наук.-практ. конференції студентів, курсантів і слухачів (Донецьк, 28 березня 2003 р.). – Донецьк, 2003. – С. 132.

тісних контактів між слідчими та оперативними працівниками¹, спільному обговоренні здійснюваних заходів та глибокому аналізі отриманих результатів², безпосередньому спілкуванні³.

Необхідність взаємодії працівників карного розшуку та слідчих зумовлена загальним завданням швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів, наявністю об'єктів їх взаємодії, водночас специфікою сил, засобів і методів, що ними застосовуються, і, як правило, автономним виконанням своїх функцій. Взаємодія працівників БНОН та слідчих у ході розкриття злочинів має не альтернативний, а обов'язковий характер. Це пояснюється тим, що у сучасних умовах швидке та повне розкриття більшості тяжких злочинів без застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів неможливе⁴. Отриману інформацію оперативний працівник має негайно використовувати у власній розшуковій діяльності, а також інформувати слідчого про ті дані, які допомогли б останньому цілеспрямовано та якісно провести слідчі (розшукові) та організаційні заходи. Крім того, працівники БНОН та карного розшуку за дорученням слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді можуть проводити як гласні, так і негласні слідчі (розшукові) дії для збирання доказової інформації, виявлення та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні злочинів. Під час виконання доручень слідчого, прокурора працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ст. 41 КПК України).

Ми підтримуємо думку Ю.В. Кореневського і М.Є. Токаревої, які зазначають, що найбільш результативною формою взаємодії є створення слідчо-оперативних груп, що забезпечує постійний обмін інформацією між учасниками у процесі спільної розробки версій та їх перевірки не тільки слідчим, але й оперативним шляхом, спільний аналіз зібраних у справі доказів, які дозволяють виявити прогалини у дослідженні обставин, що підлягають доказуванню, намітити шляхи їх усунення та ін.⁵

¹ Федоров Ю. Д. Использование специальных знаний при осмотре места происшествия / Федоров Ю. Д. // Пути совершенствования деятельности следственных аппаратов органов внутренних дел : сб. науч. трудов Ташкентской высшей школы МВД СССР. – Ташкент, 1987. – С. 53

² Федоров Ю. Д. Использование результатов осмотра места происшествия для принятия оперативно-розыскных мер / Ю. Д. Федоров. – Ташкент, 1972. – С. 8.

³ Степичев С. С. Расследование разбоев : метод. пособие / С. С. Степичев. – М., 1955. – С. 10.

⁴ Попередження та розкриття злочинів підрозділами карного розшуку : підруч. / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : РВВ МВС України, 2000. – С. 112.

⁵ Кореневский Ю. В. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам : метод. пособие / Ю. В. Кореневский., М. Е. Токарева. – М. : ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2000 – С. 29.

Опитані працівники слідчих та оперативних підрозділів зазначили, що створення слідчо-оперативної групи за злочинами, кваліфікованими відповідно до ст. 307 КК України, здійснюється:

- постійно – 32 % від загальної кількості респондентів;
- лише при накопиченні великої кількості злочинів, у тому числі й нерозкритих – 3 %;
- для розслідування окремого злочину – 33 %;
- не практикується – 32 %.

Значна кількість працівників ОВС визначають відсутність такої важливої форми взаємодії, як формування слідчо-оперативної групи. Такий стан речей не може сприяти якісному і швидкому розслідуванню перевезення наркотиків залізничним транспортом.

На нашу думку, за відсутності методичних рекомендацій щодо розслідування даного виду злочину та досвіду слідчого останній опиняється у складній ситуації вже на початковому етапі розслідування. У разі формування СОГ, куди окрім слідчого включаються ще й інші співробітники, дана проблема стоятиме не так гостро. При плануванні розслідування у складі СОГ обов'язки розподіляються між членами групи, чим одразу забезпечується вирішення більшого кола питань за той самий проміжок часу, що сприятиме отриманню відповідної кількості інформації. Це особливо актуально на початку розслідування, в період інформаційної невизначеності, коли отримана інформація може докорінно змінити напрям розслідування. У складі СОГ може виникнути значно більша сукупність слідчих, оперативно-розшукових, експертних версій, що доповнюють одна одну. У такому випадку колективна діяльність за змістом та значенням переважатиме одноособову діяльність слідчого. Навіть за наявності у слідчого досвіду з розслідування розглядуваних злочинів, незважаючи на загальну схожість, не виключене формування даної групи, оскільки кожне провадження є індивідуальним.

Усі ці складові визначають позитивні аспекти створення для розслідування злочинів слідчо-оперативних груп. Перевагою такої організаційної форми є чітко налагоджена взаємодія між учасниками групи, у складі якої в основному є досвідчені слідчі, працівники БНОН, експерти та інші фахівці. Навіть за наявності сформованої СОГ не виключені можливі проблеми або труднощі при виявленні та розслідуванні злочинів зазначеної категорії, однак їх рівень значно нижчий, ніж у провадженнях, за якими ці групи не створюються.

Найбільш ефективні форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, на думку слідчих, такі:

- спільне вивчення і аналіз матеріалів провадження та планування

роботи – 31 % опитаних;

– виконання доручень слідчого – 23 %;

– систематичний взаємний обмін інформацією про хід роботи за кримінальним провадженням – 12 %;

– надання допомоги оперативним працівникам при виконанні слідчих (розшукових) дій – 14 %;

– спільна робота у слідчо-оперативній групі – 20 %.

Наведені дії переважно здійснюються в рамках діяльності СОГ, що вимагає необхідності їх створення. Саме ця форма організації процесу розслідування може забезпечити підвищення рівня та якості розслідування злочинів даної категорії. Отримані з анкетування оперативних працівників дані приблизно схожі, що свідчить про об'єктивність опитування та однакові погляди на розслідування працівників різних підрозділів ОВС. Окрім того, саме груповий підхід до розслідування злочинів визначає прийняття об'єктивних рішень щодо подальших дій, їх послідовності. Це сприяє уникненню виконання значної кількості зайвої роботи, що може проводитися працівниками різних підрозділів ОВС паралельно. Окрім того, думка співробітників, включених до групи, на одну й ту саму подію може відрізнятися. Це має велике значення, оскільки розширює поле зору та, відповідно, евристичний простір пошуку відповідей на питання. Тобто одна й та сама ситуація розглядається під кутами зору усіх працівників, а не лише слідчого.

Незважаючи на розмаїття існуючих форм взаємодії, оперативні працівники у 28 % випадках, а слідчі – у 59 % визначили недостатній її рівень між співробітниками різних служб. Узагальнюючи наведені дані, можна зробити висновок, що у взаємодії як формі організації розслідування переважно виявляє зацікавленість більша частина працівників слідчих підрозділів. Можливо, зі впровадженням у дію нового КПК навантаження слідчих значно збільшилось. До того ж на початковому етапі розслідування, при інформаційній невизначеності, слідчий не завжди може зорієнтуватися у напрямі організації та проведення розслідування. Це зайвий раз дозволяє наголосити на необхідності планування та використання усіх форм взаємодії при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом.

Розділ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

3.1. Організація і тактика проведення слідчого огляду

Розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів залізничним транспортом передбачає проведення комплексу слідчих дій, організаційних та оперативно-розшукових заходів. Визначення такого комплексу залежить від слідчої ситуації та обраного напрямку досудового розслідування.

У науковій літературі вченими-криміналістами і процесуалістами певна увага приділялася тактиці проведення окремих слідчих дій у справах про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Значний внесок у розробку наукових основ проведення слідчого огляду зробили відомі криміналісти та процесуалісти, зокрема, Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, В.К. Весельський, Г.І. Грамович, С.П. Єфімічев, В.О. Коновалова, В.П. Колмаков, Н.І. Клименко, В.С. Кузьмічов, Н.І. Кулагін, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, М.І. Порубов, А.М. Полях, В.І. Попов, М.В. Салтевський, В.М. Тertiшник, К.О. Чаплинський, Ю.Д. Федоров, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та багато інших.

Втім, на сьогодні залишаються недостатньо дослідженими особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у провадженнях щодо незаконного перевезення наркотиків залізничним транспортом. Зважаючи на це, підкреслимо, що дана проблематика потребує дослідження з урахуванням специфіки зазначеної категорії кримінальних правопорушень та сучасних потреб слідчої практики.

Особливе місце серед слідчих дій, які спрямовані на отримання доказової інформації з матеріальних джерел (об'єктів), належить слідчому огляду.

Відповідно до ст. 237 КПК України, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів.

Під час розслідування незаконного перевезення наркотичних засо-

бів залізничним транспортом слідчий огляд має важливе значення. Вказана процесуальна дія дозволяє слідчому:

- безпосередньо сприймати місце події та об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення (насамперед наркотичних засобів, пакувальних матеріалів, інших предметів, що містять сліди злочинної діяльності);

- скласти уявлення про механізм учиненого кримінального правопорушення (з'ясувати особливості організації, учинення та приховання злочинної діяльності);

- з'ясувати обставини злочинної події, що мають значення для кримінального провадження;

- виявити, зафіксувати, вилучити, дослідити і оцінити сліди кримінального правопорушення та інші речові докази, що мають значення для кримінального провадження;

- встановити обставини, причини та умови, що сприяли учиненню кримінального правопорушення;

- виявити або встановити негативні обставини;

- встановити особу злочинця або скласти уявлення про нього;

- своєчасно висунути слідчі або оперативно-розшукові версії та правильно визначити напрями досудового розслідування;

- одержати вихідну інформацію для організації пошуку злочинця і провадження першочергових невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;

- затримати злочинців по гарячих слідах або визначити напрями їх переслідування, встановити кількість злочинців, організатора злочинного угруповання та ін.

На думку А.М. Поляха, при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою наркотичних засобів, слідчий повинен під час проведення першочергових слідчих дій вирішити такі проміжні (локальні) завдання:

- встановити особу злочинця і осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення;

- виявити та встановити достатність предмета кримінального правопорушення;

- запобігти можливій протидії досудовому розслідуванню;

- встановити обстановку та способи учинення кримінального правопорушення;

- виявити канали переправлення наркотичних засобів;

- встановити наявність корупційних зв'язків злочинців із працівниками митних та інших правоохоронних органів;

– встановити ознаки організованого (транснаціонального) характеру злочинних дій¹.

Узагальнення кримінальних проваджень щодо незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом дозволило дійти висновку, що у справах цієї категорії слідчий огляд є поширеною слідчою дією. Так, вивчення 275 кримінальних проваджень показало, що під час розслідування вказаної категорії справ слідчі огляди проводились у 100 % випадках.

Слід зазначити, що від своєчасності і якості проведення слідчих оглядів у багатьох випадках залежить успіх у розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії кримінальних проваджень. Будь-яке невинуватене зволікання з проведенням слідчого огляду може призвести до знищення наркотичних засобів або слідів злочинної діяльності.

Можна погодитися з думкою К.О. Чаплинського, що слідчий огляд належить до числа першочергових, неповторних та незамінних слідчих дій. На думку вченого, правоохоронна практика свідчить, що дану слідчу дію не можна замінити іншими слідчими діями, зокрема, допитами осіб, які є очевидцями злочинної події, оскільки жоден свідок не в змозі дати у своїх показаннях необхідного обсягу інформації, яку може виявити слідчий безпосередньо під час проведення огляду місця події, застосовуючи засоби криміналістичної техніки та допомогу спеціалістів. Під час його проведення оглядають усі об'єкти, які можуть стосуватися кримінального правопорушення, залежно від конкретної слідчої ситуації, за внутрішнім переконанням слідчого. Тому інформативність слідчого огляду набагато вища, ніж, наприклад, обшуку чи слідчого експерименту².

Узагальнюючи погляди криміналістів та процесуалістів, можна зазначити, що під слідчим оглядом слід розуміти процесуальну дію, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, з'ясування механізму злочинної події, а також обставин, що мають зна-

¹ Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 // Полях Анатолій Михайлович. – Харків, 2009. – С. 121.

² Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 51.

чення для кримінального провадження¹.

Отже, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом, слідчий огляд є першочерговою і невідкладною слідчою дією, процесуальний порядок проведення якої регламентується ст.ст. 237, 238, 239 КПК України.

Організація і тактика огляду місця події на залізничному транспорті мають певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації, того, що оглядається – місце вчинення кримінального правопорушення чи місце події.

У юридичній літературі вчені-криміналісти розрізняють поняття «місце події» і «місце кримінального правопорушення».

Так, на думку В.Ю. Шепітько і Ю.Д. Федорова, поняття «місце події» є значно ширшим, ніж поняття «місце кримінального правопорушення». Втім, ці поняття нерозривно пов'язані між собою².

Є.І. Макаренко вважає, що місце кримінального правопорушення – це територія, ділянка, де відбулася злочинна подія, а місце події – територія (приміщення, ділянка місцевості), у межах якої протікала злочинна подія або виявлені її наслідки, з усіма органічно пов'язаними між собою і з даною подією причинно-наслідковими і просторовими зв'язками, слідами, об'єктами злочинних зазіхань, знаряддями кримінального правопорушення і змінами в матеріальній обстановці, що становлять інтерес для органів досудового розслідування.

На думку К.О. Чаплинського, місцем кримінального правопорушення є певна ділянка місцевості чи приміщення, в межах якого було учинене правопорушення та виявлені сліди злочинної діяльності. При цьому сліди правопорушення можуть бути виявлені і в інших місцях (поза місцем злочину). Тому за одним кримінальним правопорушенням

¹ Криміналістика : підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – С. 217; Криміналістика : учебник / под ред. Б. А. Викторова, Р. С. Белкина. М. : Юрид. лит., 1976. – С. 129; Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : навч. посібник / Л. М. Лобойко. – Вид. 2-ге, доп. і змін. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС. – 2005. – С. 124; Криміналістика : учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – С. 250; Криміналістика: тактика, організація и методика расследования преступлений : учебник / под ред. Резвана А.П., Субботиной М.В., Харченко Ю.В. – Волгоград : ВА МВД России, 2000. – С. 136;

Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посібник / С. М. Стахівський. – К. : Атіка, 2009. – С. 28.

² Федоров Ю. Д. Осмотр места происшествия (пособие для следователей) / Ю. Д. Федоров. – Ташкентская высшая школа МВД СССР, Ташкент, 1969. – С. 4; Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Харків : Харків юридичний, 2007. – С. 192.

може бути декілька місць подій (наприклад, місця керування злочинною діяльністю групи очікування завершення кримінальної операції злочинної діяльності групи, приховання або знищення слідів правопорушення, сліди впливу лідера на хід кримінальної операції)¹.

На підставі узагальнення кримінальних проваджень щодо незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом можна дійти висновків, що у більшості випадках (96 %) місце події і місце кримінального правопорушення співпадають, тобто кримінальне правопорушення було вчинене саме там, де і виявлені його сліди – на залізничному транспорті.

В цілому при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, слідчому огляду повинні підлягати такі об'єкти:

- місце затримання злочинців (купе, тамбур, вагон);
- місце використання дикоростучих наркотико- або психотроповмісних рослин або плантації цих культур, на яких злочинці можуть збирати сировину (наприклад, пилок конопель);
- місце виготовлення наркотичних засобів;
- місце їх зберігання;
- різноманітні упаковки, використовувані для перевезення та пересилання наркотичних засобів, транспортні засоби, а за необхідності – відділення зв'язку, у яких знаходилась посилка (наприклад, коли посилка має розірвану упаковку);
- місце збуту наркотиків;
- місце їх вживання;
- одяг підозрюваних, у якій вони, за наявними даними, зберігали наркотичні засоби;
- медичні рецепти для одержання наркотиковмісних лікарських препаратів;
- безпосередньо наркотичні засоби².

Зазначимо, що у монографії основний акцент ми робимо на огляді саме місця виявлення наркотичних засобів на залізничному транспорті (здебільшого – вагоні потяга).

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 55.

² Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 74.

При розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом слідчий огляд повинен складатися з трьох основних етапів:

- підготовчий (підготовка до проведення слідчого огляду);
- робочий (безпосереднє проведення слідчої дії);
- заключний (фіксація результатів слідчого огляду).

Можна погодитися з думкою В.Ю. Шепітька, який вказує, що підготовка до слідчого огляду являє собою певний комплекс заходів організаційно-забезпечувального характеру, що створюють сприятливі умови для його проведення¹.

Під час розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом підготовчий етап слідчого огляду повинен починатися з моменту прийняття рішення про проведення слідчої дії і включати діяльність слідчого, прокурора до виїзду на місце події і на місці події.

Вивчення слідчої практики, узагальнення наукової літератури і результатів опитування працівників слідчих підрозділів дозволяють зробити висновок, що до виїзду на місце події слідчий повинен здійснити такі організаційно-підготовчі заходи:

– забезпечити негайне прибуття слідчо-оперативної групи на місце події. У науковій літературі справедливо зазначається, що слідчий огляд повинен здійснюватися негайно після отримання повідомлення про кримінальне правопорушення, що забезпечує отримання всебічної інформації про подію й оперативність у здійсненні розшукових заходів. Огляд може бути відкладений у зв'язку з несприятливими умовами, але з обов'язковим забезпеченням охорони місця події. Між одержанням вихідної інформації про вчинення кримінального правопорушення і початком проведення слідчого огляду (прибуттям слідчо-оперативної групи) повинен проходити мінімальний проміжок часу. Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що оптимальний проміжок часу не повинен перевищувати 15 хвилин. Ігнорування принципу невідкладності, необґрунтоване та невинуватене зволікання огляду може призвести до негативних наслідків, зокрема, до зміни обстановки на місці події, знищення слідів кримінального правопорушення та речових доказів².

¹ Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Харків : Харків юридичний, 2007. – С. 198.

² Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 58.

Так, вивчення кримінальних проваджень, за якими проводилися слідчі огляди, та узагальнення слідчої практики з протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів дозволило дійти висновку, що результативність їх прямо залежить від часу та раптовості проведення.

Так, наркотичні засоби, які підлягають вилученню на залізничному транспорті, виявлені: протягом 1 години – у 89 % випадках; протягом 3 годин – 81 %; протягом 12 годин – 46 %; протягом доби – 24 %; протягом 3 діб – 3 %.

При цьому наркотичні засоби, які підлягають вилученню на залізничному транспорті, не виявлені протягом 1 години – у 11 % випадках; протягом 3 годин – 19 %; протягом 12 годин – 54 %; протягом доби – 76 %; протягом 3 діб – 97 %.

Слід також звернути увагу на те, що результативність слідчого огляду під час розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом багато в чому залежить і від складу слідчо-оперативної групи. Так, на підставі узагальнення даних опитування працівників слідчих підрозділів та матеріалів слідчої практики можна дійти висновків, що слідчо-оперативна група у повному складі на місці події виїжджала у 83 % випадків.

У 17 % випадках до складу групи не залучалися працівники оперативних підрозділів, експерти та інші фахівці. Таке відсоткове співвідношення не дозволяло слідчо-оперативній групі якісно і в повному обсязі виявляти і вилучати наркотичні засоби та сліди кримінального правопорушення, проводити усі необхідні розшукові заходи, організовувати переслідування злочинців по гарячих слідах та ін.

Зважаючи на це, працівники слідчих підрозділів органів внутрішніх справ при плануванні огляду місця події на підставі аналізу наявної вихідної оперативно-розшукової інформації повинні збільшувати склад слідчо-оперативної групи, у передбаченому законом порядку забезпечити участь відповідних підрозділів і служб в охороні місця події, виявленні слідів злочинної діяльності, затриманні злочинів по гарячих слідах тощо;

– у разі неможливості негайного прибуття слідчо-оперативної групи на місце події забезпечити його охорону (у вказаному заході можуть брати участь як працівники міліції, так і провідники або начальники вагона чи потяга);

– зібрати повну інформацію про обставини кримінального правопорушення (вказане дозволяє визначитися зі складом слідчо-оперативної групи);

– затримати осіб, які є очевидцями злочинної події, до прибуття слідчо-оперативної групи (як правило, це можуть бути пасажери потяга; особи, які перебували в одному вагоні, купе);

– забезпечити участь усіх необхідних учасників слідчо-оперативної групи, що зумовить якісне проведення слідчої дії, та ін.

Важливе значення у розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом має залучення до слідчого огляду спеціаліста.

На думку А.М. Поляха, спеціаліст під час слідчого огляду зможе належним чином продіагностувати виявлений предмет чи речовину. З погляду вченого, у літературних джерелах справедливо звертається увага на можливість проведення експрес-аналізів під час огляду місця події¹.

Зокрема, В.М. Шевчук указує, що у митній практиці досить ефективно використовуються технічні засоби пошуку й виявлення предметів контрабанди (оглядові металодетектори, ендоскопи, освітлювачі, щупи тощо), а також спеціальні набори хімічних реактивів для експрес-аналізу речовин, матеріалів, предметів («Політест», «Canabispray», «Nerosol», «Exprey» та ін.)².

В інших спеціальних джерелах зазначається, що у розпорядженні спеціалістів має бути комплект для експрес-досліджень наркотичних засобів – «Політест-2», «Нарко-2» або будь-який інший, що дозволить з великою точністю встановлювати природу наркотичної речовини. Так, наприклад, у комплекті «Політест-2» є 15 тест-упакувань під індексом «Ф» і два – під індексом «Р». За їх допомогою встановлюються такі речовини: «Ф-1» – морфін, героїн, кодеїн, промедол, амфетаміни; «Ф-2» – барбітурати; «Ф-3» – героїн; «Ф-5» – амфетаміни; «Ф-6» – ефедрин, псевдоефедрин; «Ф-7» – лізергінова кислота, ЛСД; «Ф-8» – морфін, героїн, кодеїн, трамал, промедол, амізил; «Ф-9» – барбітурати; «Ф-10» – бупренорфін (розчин); «Ф-11» – апрофен, метадон, фенциклідін; «Ф-12» – бупренофін (розчин); «Ф-13» – бензодіазепіни, метаквалон; «Ф-14» – амізін, трамал, апрофен, кокаїн, сібізон, мезапам; «Ф-15» – первітин (метамфетамін); «Ф-16» – амізил, метаквалон, фенциклідін, бензодіазепіни; «Р-2» – кокаїн, гашиш, марихуана; «Р-3» – опій, макова со-

¹ Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 // Полях Анатолій Михайлович. – Харків, 2009. – С. 130.

² Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики : монографія / В. М. Шевчук. – Харків : Гриф, 2003. – С. 168.

ломка¹;

– підготувати необхідні науково-технічні засоби для забезпечення виїзду на місце події та проведення слідчого огляду. Застосування науково-технічних засобів, використання досягнень науки і суворе дотримання криміналістичних правил поводження з матеріальними джерелами доказової інформації має важливе значення для проведення слідчого огляду².

Узагальнення кримінальних проваджень з розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом свідчить, що злочинці (наркокур'єри) нерідко вживають спеціальних заходів щодо маскуванню наркотичних засобів. У кожному конкретному випадку сліди нечисленні, тому необхідно проводити ретельний огляд із застосуванням усіх криміналістичних можливостей для їх виявлення та реалізації під час досудового розслідування;

– вирішити питання щодо застосування службово-розшукової собаки.

Після прибуття на місце події слідчий (прокурор) повинен вжити таких організаційних заходів:

– видалити з місця події (вагона потяга) сторонніх осіб, за необхідності оточити місце події (вагон) та вжити заходів щодо збереження наркотичних засобів, слідів кримінального правопорушення та речових доказів;

– вжити заходів щодо встановлення очевидців кримінального правопорушення (осіб, які знаходилися в одному купе або вагоні);

– вжити заходів щодо організації переслідування і затримання злочинців по гарячих слідах.

Після проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий переходить до безпосередньо огляду, під час якого знайомиться з обстановкою місця події, визначає межі огляду, висуває версії стосовно події злочину (робочий етап). Якщо діяльність слідчого на організаційно-підготовчому етапі має організаційний характер, то на робочому етапі

¹ Настольная книга следователя. Тактические приемы проведения осмотра места происшествия и допросов при расследовании преступлений различной категории : науч. метод. пособ. / [Дворкин А. И., Антонов В. П., Алешина И. Ф. и др.] ; под ред. А. И. Дворкина. – М. : Изд-во «Экзамен», 2006. – С. 278-279; Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 // Полях Анатолій Михайлович. – Харків, 2009. – С. 130-131.

² Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике / В. И. Гончаренко. – К. : Вища школа, 1984. – С. 50.

вона набуває дослідницького характеру. Робочий етап слідчого огляду складається з низки тактичних заходів, що передують самому огляду та супроводжують його.

На нашу думку, під тактикою слідчого огляду при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом слід розуміти комплекс найбільш ефективних і раціональних прийомів та способів дій або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого, що забезпечує виявлення наркотичних засобів, максимальної кількості слідів кримінального правопорушення, речових доказів та встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

На підставі узагальнення практики розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом можна дійти висновків, що до основних організаційно-тактичних заходів слідчого огляду можна віднести такі:

– правильне визначення меж слідчого огляду (26 % респондентів). Як правило, у справах зазначеної категорії межі слідчої дії обмежуються оглядом потяга, вагона або купе вагона;

– обрання правильного порядку пересування місцем події під час огляду (13 % респондентів);

– визначення тактичних прийомів огляду обстановки місця події та окремих її елементів (86 % респондентів).

При розслідуванні кримінальних проваджень щодо незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом основними об'єктами пошуку та аналізу будуть:

– наркотичні та психотропні лікарські засоби (препарати) в ампулах, у вигляді таблеток, порошку, настоянок з фабричним маркуванням чи без такого;

– наркотичні засоби кустарного виготовлення або напівфабрикати (смоли, рідини зелено-коричневого або темно-коричневого кольору, з осадом на дні, із запахом розчинників або спирту);

– предмети, які могли використовуватися для виготовлення наркотиків (посуд зі слідами переварювання опію-сирцю або гашишної олії; сито зі слідами конопляного пилку або частин цієї рослини, важкі предмети, використувані як прес для виготовлення анаші, ваги;

– відходи виготовлення наркотичних засобів (головки маку, лущиння від них, конопляна солома);

– пристосування для вживання наркотиків (трубки, шприци тощо);

– тютюнові вироби зі слідами просочування гашишної олії або з добавками анаші;

– пристосування для набивання гільз тютюном;

- сліди вживання наркотиків (залишки у трубках, попіл, недопалки, пусті ампули, упаковки від наркотиків – лікарських препаратів тощо);
- бинти, марля, інша тканина з плямами жовтого кольору;
- речі, які могли служити платнею за наркотичний засіб або за відвідування місця для незаконного вживання наркотичних засобів;
- переписка, поштово-телеграфна кореспонденція, записні і телефонні книжки та інші документи, що мають значення для кримінального провадження¹.

Враховуючи специфічні характеристики об'єкта пошуку, слідчий, прокурор повинні правильно визначитися з межами огляду.

Можна погодитися з думкою К.О. Чаплинського, що результати огляду місця події багато в чому залежать від правильності визначення його меж. Узагальнення слідчої практики свідчить, що помилок у визначенні меж огляду припускалися саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події без їх осмислення. Але саме характер події і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть бути об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочинною подією².

Втім, на підставі узагальнення даних опитування працівників слідчих підрозділів можна зробити висновок, що 74 % респондентів оглядали лише місце кримінального правопорушення (вагон потяга), не намагаючись за наявності тих чи інших підстав розширити його межі, 26 % визначали межі слідчого огляду неповно або частково.

Підсумовуючи, слід зазначити, що правильне визначення меж слідчого огляду прямо пропорційне його об'єктивності, всебічності та повноті. Під час слідчого огляду усі ділянки та об'єкти, які пов'язані із механізмом учинення кримінального правопорушення і мають будь-яку інформацію, що має значення для кримінального провадження, повинні бути виявлені, зафіксовані, вилучені, досліджені та об'єктивно оцінені.

Підтримуємо думку Є.І. Макаренка, О.В. Негодченка і В.М. Тертишника, які вказують, що під час слідчого огляду важливе значення має і послідовність його проведення. Послідовність огляду зумовлю-

¹ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 60.

² Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – С. 76.

ється обставинами кожного конкретного випадку, проте, обираючи її на початку огляду, слідчий повинен дотримуватися її до кінця і забезпечити огляд усіх об'єктів, що мають значення для кримінального провадження¹.

Обрання правильного порядку пересування місцем події прямо пропорційне методичності, системності та послідовності огляду.

У науковій літературі справедливо стверджується, що методичність і послідовність огляду полягає у правильній організації та планованості проведення огляду, врахуванні специфіки об'єктів, яких оглядають, застосуванні найефективніших тактичних прийомів та засобів².

Послідовність забезпечує суворо визначений порядок дій слідчого під час процесуальної дії³, зокрема, визначення меж огляду, послідовність пересування пошукової групи територією та ін.

Як зазначалося раніше, у пасажирських потягах наркотичні речовини здебільшого вилучаються у пасажирів (спеціальних кур'єрів) – 98 %. У 2 % випадків наркотичні речовини транспортують інші особи, наприклад, провідники, помічники провідників, стажери, начальники потяга, технічний персонал потяга та ін.

Зважаючи на те, що наркотичні речовини найчастіше виявляються і вилучаються у пасажирів потяга, огляд потрібно проводити ексцентричним методом.

Ексцентричний метод полягає в тому, що огляд проводиться за спіраллю від центру місця події до периферії. Цей метод доцільно використовувати для огляду місця події, яке має певний центр (наприклад,

¹ Макаренко Є. І. Огляд місця події : навч. посібник / Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. – С. 52.

² Борідько О. А. Тактика слідчих оглядів : навч. посібник / О. А. Борідько, К. В. Парасочкіна, Г. О. Пономаренко. – Херсон : Видавець Чуєв С. М., 2006. – С. 8-9; Гаврилин Ю. В. Криміналістика в поняттях и терминах : учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин, А. Ю. Головин, И. В. Тишутина ; под ред. А. Ю. Головина. – М. : Книжный мир, 2006. – С. 146; Криміналістика : мультимедійний підручник / В. І. Перкін, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, В. Б. Школьний, Ю. Б. Комаринська. – К., 2008; Криміналістика: тактика, організація и методика расследования преступлений : учебник / под ред. Резвана А. П., Субботиной М. В., Харченко Ю. В. – Волгоград : ВА МВД России, 2000. – С. 10-11; Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 5-6.

³ Ищенко Е. П. Криміналістика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2005. – С. 366; Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – С. 151-152; Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Эксмо, 2008. – С. 301-302.

знаходження у купе наркотичних речовин, засобів або прекурсорів).

Знайшовши наркотичну речовину, слідчий повинен провести загальний огляд, тобто не змінюючи обстановки, не ушкоджуючи наявних слідів, оглянути територію місця події, отримуючи уявлення про характер злочинної події, встановити положення предметів, аналізуючи їх взаємозв'язок. Після цього слідчий переходить до детального огляду, який полягає у ретельному дослідженні слідів кримінального правопорушення, речових об'єктів, що мають відношення до кримінального провадження. Детальний огляд можна починати тільки у тому випадку, коли обстановка місця події зафіксована у протоколі або за допомогою фотозйомки, відеозапису або складання схеми. За допомогою тактичних і науково-технічних засобів виявляються і фіксуються наявні наркотичні засоби, сліди кримінального правопорушення та інші речові докази, перевіряються дані загального огляду¹.

У деяких випадках слідчий, прокурор може провести огляд концентричним методом, тобто за спіраллю від периферії до центру. Цей метод найдоцільніше використовувати у тих випадках, коли немає чітко визначеного центру місця події і проведення огляду пов'язане із виявленням слідів прибуття та відходу злочинців з місця злочину, засідки або очікування об'єкта злочину чи виявленням інших слідів кримінального правопорушення та речових доказів.

При розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом питання про послідовність огляду повинне вирішуватися слідчим, прокурором залежно від обставин, умов і обстановки огляду та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Наведені методи огляду місця події у конкретній слідчій дії виступають як тактичні прийоми дослідження, адже, як зазначають В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко, П.Д. Біленчук, А.П. Гель, В.К. Весельський, сама слідча дія є методом пізнання злочину – сукупністю систематизованих прийомів і засобів дослідження об'єкта².

Під час проведення огляду слідчий, прокурор повинен досліджува-

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 68.

² Біленчук П. Д. Основи криміналістичної тактики : курс лекцій / П.Д. Біленчук, А.П. Гель. – Вінниця : Вінницька філія МАУП, 2001. – С. 27; Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Атіка, 2001. – С. 301; Криміналістика : мультимедійний підручник / В. І. Перкін, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, В. Б. Шкільний, Ю.Б. Комаринська. – К., 2008.

ти обставини, виявляти і фіксувати сліди кримінального правопорушення, які вказують на:

1) дії особи до учинення кримінального правопорушення, зокрема:
– спосіб прибуття на місце події (якщо прибув до потяга за допомогою послуг служби таксі, то встановити службу, час прибуття, номер машини, відомості про таксиста тощо);

– безпосередня підготовка до скоєння кримінального правопорушення (якщо у пасажира потяга виявлена обладнана схованка, то потрібно встановити спосіб і місце обладнання схованки; осіб, обізнаних про ці підготовчі заходи, та ін.);

– якщо є організатор учинення кримінального правопорушення, то встановити наявність і спосіб радіозв'язку та інші особливості планування кримінальної операції з перевезення наркотичних засобів;

2) дії особи, що пов'язані з безпосереднім учиненням кримінального правопорушення, зокрема:

– спосіб скоєння кримінального правопорушення (наприклад, приховання наркотичних засобів в купе, вагоні);

– особливості розподілу злочинних ролей, контролю організатора злочину (лідера кримінального угруповання) за ходом та закінченням кримінальної операції та ін.;

3) дії особи після учинення кримінального правопорушення, зокрема:

– спосіб передачі кур'єром наркотичних засобів певним особам та зникнення з місця події;

– особливості приховання або знищення слідів кримінального правопорушення у разі викриття або затримання;

4) місце і час учинення кримінального правопорушення, проміжок часу знаходження злочинців на місці події (їхня кількість);

5) фізіологічні, психологічні та інші ознаки особи злочинця, для організації їх переслідування по гарячих слідах. Нерідко за даною категорією кримінальних проваджень наркокур'єрами виступають особи похилого віку (пенсіонери), які за певну винагороду перевозять наркотичні речовини, засоби або прекурсори. Деякі організатори кримінальних угруповань розраховують на те, що в разі затримання вказаних осіб (наркокур'єрів) вони будуть звільнені від кримінальної відповідальності через похилий вік;

6) обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінального правопорушення (слідчі повинні встановлювати наявність корупційних зв'язків, способи протидії досудовому розслідуванню);

7) наявність негативних обставин злочинної події та ін.

Під час слідчого огляду при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом основними об'єктами аналізу й пошуку будуть:

- наркотичні засоби;
- пакувальні матеріали, у яких вони знаходяться;
- сліди, що свідчать про наявність схованок;
- документи на багаж, що транспортується;
- записні книжки та ін.

На думку О.В. Одерія і В.М. Лисенка, під час проведення заходів із контролю поставок наркотичних засобів у випадку виявлення наркотиків у посылці при її відправленні огляд має проводитися із дотриманням таких рекомендацій. Так, огляд посылки доцільно проводити із застосуванням фото-, відеозйомки (бажано кольорової), зважити виявлені наркотики, вилучивши не менше 10 г для проведення у подальшому експертизи. Обов'язково фотографується загальний вигляд посылки, особливо надписи на упаковці, її вміст, а також поштові документи і вкладена кореспонденція, які надалі можуть бути знищені або втрачені, що унеможливить проведення почеркознавчої експертизи. Питання про вилучення зразків обшивальної тканини, ниток чи інших предметів, які можуть бути в упаковці, повинне вирішуватися залежно від конкретних обставин. Інколи злочинці навмисно зашивають посылку нитками спеціально обраного кольору, кладуть у певні місця контрольні знаки і т.п. Після цього зовнішній вигляд посылки відтворюється. Момент її надходження у пункт призначення визначається після проведення попередньої низки оперативно-розшукових заходів зі встановлення справжніх власників наркотичних засобів, розроблення плану затримання злочинців з речовими доказами. Беручи до уваги небажаність розголошування одержаної під час обстеження посылки доказової інформації, понятими повинні бути довірені особи з працівників поштамту, які усвідомлюють відповідальність виконуваної ними ролі і добре поінструктовані. Після проведення огляду посылки доцільно негайно опитати працівників відділення зв'язку про обставини прийому посылки, прикметах відправника, скласти фоторобот¹.

Огляд одягу і речей (чемоданів, валіз тощо) вимагає ретельного і уважного обстеження, адже в них можуть бути обладнані схованки для зберігання або транспортування наркотичних засобів, а також залишитися сліди зберігання останніх, особливо на м'яких тканинах, у склад-

¹ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 64.

ках, на згинах тощо.

Важливе значення має залучення слідчим до процесуальної дії спеціаліста з дослідження наркотичних засобів. Така взаємодія може відбуватися у таких формах:

– безпосередня форма – надання спеціалістом технічної допомоги у проведенні слідчого огляду, виявленні, вилученні, попередньому дослідженні виявлених на залізничному транспорті наркотичних засобів, відбір порівняльних об'єктів для проведення експертизи тощо;

– опосередкована форма – надання спеціалістом під час слідчого огляду певних консультацій, довідкових відомостей про властивості, форми наркотичних засобів, методи їх виявлення, зберігання, дослідження та можливості проведення криміналістичної експертизи наркотичних засобів.

Слідча практика доводить, що при підготовці матеріалів для проведення експертизи наркотичних засобів найбільш ефективно залучати спеціаліста – працівника експертної установи, який може правильно надати допомогу слідчому щодо якісного виявлення, фіксації, огляду та вилучення виявлених об'єктів, порівняльних зразків, необхідності надання додаткових відомостей про умови знаходження об'єктів у момент вилучення, інші чинники, що стосуються походження, існування слідоносіїв та слідоутворюючих об'єктів¹.

Водночас у ході слідчого огляду слідчий повинен використовувати оперативно-розшукову інформацію, що дозволить виявити наркотичні засоби, максимальну кількість слідів кримінального правопорушення і пов'язати певних осіб з конкретними епізодами злочинної діяльності. Зважаючи на це, співробітники слідчо-оперативної групи (оперативні працівники, дільничні інспектори) повинні здійснювати заходи, що спрямовані на:

– встановлення особи злочинця (наркокур'єра, організатора кримінального угруповання, що займається наркобізнесом);

– виявлення та затримання осіб, причетних до учинення кримінального правопорушення;

– встановлення очевидців злочинної події (встановлення осіб, які перебували з наркокур'єром в одному купе, потязі);

¹ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 74.

– опитування свідків та потерпілих стосовно злочинної події тощо¹.

Особливим різновидом слідчого огляду є освідування особи. У розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом значення освідування надзвичайно велике. Вказана слідча дія дозволяє працівникам слідчих підрозділів:

– безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення,

– скласти уявлення про особу злочинця (наркокур'єра);

– виявляти особливі прикмети, що є на тілі особи, у якої виявлено і вилучено наркотичні засоби;

– з'ясувати обставини події, що мають значення для кримінального провадження;

– скласти уявлення про механізм учинення кримінального правопорушення;

– висунути слідчі та оперативно-розшукові версії та правильно визначати напрями досудового розслідування.

За даними вивчення кримінальних проваджень за кримінальними правопорушеннями, пов'язаними із незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом, вказана слідча дія проводилася лише у 8 % випадках. Це свідчить про те, що слідчі не повною мірою володіють навичками проведення вказаної слідчої дії, не знають її процесуальних та організаційно-тактичних особливостей.

Відповідно до ст. 241 КПК України слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Отже, фактичною підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети, виявлення чи засвідчення наявності яких має значення для кримінального провадження. Юридичною підставою є постанова прокурора.

Освідування особи є невідкладною слідчою дією. Будь-яке зволікання з проведенням вказаної слідчої дії може призвести до втрати або знищення речових доказів та інших об'єктів, що мають значення для кримінального провадження.

Можна погодитися з думкою О.В. Одерія і В.М. Лисенка, що своє-

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 75.

часне освідування затриманого, а інколи і свідків для встановлення об'єктивних ознак наркотичного збудження або абстиненції, в якому можуть перебувати зазначені особи, а також виявлення особливих прикмет і інших ознак, які дозволяють судити про зв'язок даної людини з розслідуваною подією, має не тільки доказове, а й тактичне значення для правильного висунення версій, черговості проведення слідчих дій. Крім того, результати освідування допоможуть вирішити питання про правильний вибір умов утримування наркомана (в ізоляторі тимчасового утримання, медичному закладі чи іншому приміщенні до закінчення впливу наркотику або періоду абстиненції). Факт немедичного вживання наркотичних засобів необхідно встановлювати негайно, оскільки наркотичне сп'яніння продовжується декілька годин. Це з'ясується за допомогою дослідження крові, сечі, слини і інших біологічних мікрооб'єктів для виявлення у них вмісту наркотичних речовин. При освідуванні осіб, які підозрюються у перевезенні наркотичних засобів залізничним транспортом, необхідно звертати увагу і на сліди ін'єкцій (внутрішньовенних і внутрішньом'язкових), що залишилися на тілі особи¹.

Освідування у справах розглядуваної категорії проводиться за загальними правилами відповідно до ст. 241 КПК України. За необхідності до проведення слідчої дії можна залучити судово-медичного експерта або лікаря.

У криміналістичній літературі справедливо зазначається, що під час проведення даної слідчої дії слідчий повинен обирати найбільш раціональну послідовність виконання дій з освідування особи. Залежно від виду вчиненого кримінального правопорушення, характеру розшукуваних об'єктів чи особливих прикмет, а також фактичних даних, отриманих під час проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, освідування може проводитися суцільним або вибіркоким методом. Зважаючи на це, тактика освідування залежить від низки факторів, до яких можна віднести:

- мету освідування (виявлення слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет);
- суб'єкта, що здійснює освідування (слідчий, судово-медичний експерт або лікар);
- об'єкта освідування (підозрюваний, потерпілий або свідок);
- стать та вік освідуваної особи;

¹ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 74.

- вид розслідуваного кримінального правопорушення та його характер;
- місце розташування та характер слідів правопорушення і особливих прикмет¹.

При проведенні освідування необхідне повне обстеження всього тіла людини, що дозволяє знайти та зафіксувати особливі прикмети, а також мікрооб'єкти і сліди ін'єкцій (внутрішньовенних або внутрішньом'язкових), які залишилися на тілі. Якщо є відомості про те, що наркотичні засоби були в руках затриманого, то необхідно зробити змиви ватним тампоном, змоченим у спирті, після чого висушити, упакувати належним способом (у конверти, пакети) і надіслати на експертне дослідження. Також необхідно вилучити піднігтевий вміст для експертного дослідження з метою виявлення наркотичних засобів та їх слідів.

Виявлені під час освідування сліди повинні бути детально описані у протоколі, зафіксовані за допомогою фотозйомки або відеозапису та, якщо змога, вилучені і приєднані до кримінального провадження. Якщо під час проведення освідування у слідчого виникає необхідність оглянути одяг чи інші речі особи, то проводиться огляд речей та предметів зі складанням окремого протоколу.

Окрім того, у протоколі освідування виявлені ознаки фізичного і психічного стану оглянутого, а також дії із вилучення проб для експертних досліджень повинні бути детально зафіксовані. У подальшому ця інформація може мати важливе значення для правильної оцінки результатів освідування і обґрунтування необхідності проведення наркологічної експертизи.

У науковій літературі доречно зазначається, що незважаючи на достатність тактичних рекомендацій щодо проведення слідчого огляду, слідча практика не позбавлена тактичних недоліків та прорахунків. Так, деякі вчені, дослідивши практику проведення оглядів, виділяють такі основні тактичні помилки проведення слідчої дії:

- відсутність контролю над організацією охорони місця події;
- незастосування заходів щодо видалення з місця події сторонніх осіб;
- упущення деталей огляду місця події (не виявлено всі можливі

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 100.

слідчі, не звернуто увагу на негативні обставини)¹.

Інші науковці до основних тактичних помилок та прорахунків відносять такі:

- несвоєчасне проведення слідчого огляду;
- проведення огляду слідчо-оперативною групою не в повному складі;
- недостатня активність та цілеспрямованість слідчого огляду;
- невміле та некваліфіковане використання криміналістичної техніки².

Узагальнення кримінальних проваджень щодо розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом дозволило виділити такі тактичні помилки та прорахунки, яких припускалися слідчі під час проведення огляду:

- несвоєчасне проведення слідчої дії – 81 %;
- відсутність науково-технічних засобів виявлення і фіксації слідів кримінального правопорушення – 12 %;
- поверхневе проведення слідчої дії – 53 %;
- ігнорування оперативно-розшукової інформації – 69 %;
- відсутність послідовності огляду – 43 %;
- проведення огляду неповним складом слідчо-оперативної групи – 9 %;
- відсутність єдиного керівництва слідчим оглядом – 77 %.

Заключний етап слідчого огляду полягає в узагальненні, аналізі та оцінці зібраної інформації та фіксації його результатів. Про проведення слідчого огляду слідчий складає протокол, який є обов'язковим засобом фіксації даної слідчої дії. Він може складатися як під час проведення слідчого огляду, так і після його закінчення.

Відповідно до ст. 237 КПК України при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі й документи, які мають значення для кримінального провадження.

Узагальнення слідчої практики з розслідування незаконного пере-

¹ Марченко А. Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Б. Марченко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – С. 10.

² Макаренко Є. І. Огляд місця події : навч. посібник / Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. – С. 12.

везення наркотичних засобів залізничним транспортом дозволяє зробити висновок, що під час оглядів слідчі застосовували такі додаткові засоби фіксації:

- фотозйомку – 42 %;
- відеозапис – 17 %;
- аудіозапис – 1 %;
- складання схем та графіків – 5 %.

Предмети, які вилучені законом з обігу, піддаються вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Усі вилучені речі та документи, що не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

На думку О.В. Одерія і В.М. Лисенка, вкрай важливо правильно здійснити вилучення виявлених речовин та предметів. Виявлені речовини доцільно зважити на точних вагах (аптечних), після чого предмети, які можуть бути носіями наркотичних засобів, слід скласти у окремі пакунки з паперу або поліетиленові мішки (кожен предмет окремо). Упаковки заклеюють, перев'язують шпагатом, кінці якого опечатують. Зважаючи на те, що нерідко, особливо у літню пору, вилучаються невисушені наркотичні засоби рослинного походження (частини конопель, макова солома), то для їх упакування необхідно використовувати спеціальні картонні коробки з невеликими отворами. У поліетиленових мішках і інших щільно закритих упаковках вони швидко розкладаються (гниють) і стають непридатними для дослідження з метою встановлення належності до наркотичних засобів. На упаковках мають бути підписи понятих та слідчого, який вилучив речові докази. Якщо вилучено велику кількість наркотичних засобів, то можна надсилати на дослідження лише їх частину. Громіздкі предмети-носії, такі як м'ясорубки, кавомолки, каструлі, можна не направляти, а робити з них зішкріби і надсилати останні, зазначаючи, звідки вони вилучені. При вилученні невеликої кількості наркотиків для фіксації необхідно використовувати поліхлорвінілові, картографічні плівки, клейкі безколірні стрічки. Медичні стандартні препарати в упаковках або порошки і таблетки без упаковок поштучно вилучаються і надсилаються у такому ж порядку, як і наркотичні засоби¹.

На нашу думку, порушення вказаних рекомендацій може призвести до втрати як самого речового доказу, так і певної доказової інформації, що має значення для кримінального провадження.

¹ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 66-67.

При вилученні наркотичних засобів і предметів – їх носіїв важливе значення має присутність понятих. Досить важливо, щоб і в момент виявлення наркотичних засобів, і в момент їх вилучення (упаковки) поняті спостерігали за усіма діями, що виконують працівники органів внутрішніх справ. Поняті мають особисто впевнитися у тому, де і в кого виявлені наркотичні засоби, предмети-носії та інші предмети, документи, які вилучаються, а також процес упакування і опечатування вилучених об'єктів. Якщо у подальшому поняті не зможуть підтвердити зазначені вище факти, то юридична сила складених при виявленні і вилученні документів може бути поставлена захисниками під сумнів у судовому засіданні.

Протокол слідчого огляду складається з трьох частин (вступної, описової та заключної) і повинен містити такі відомості:

- дата та місце проведення огляду;
- час початку та закінчення слідчої дії;
- відомості про особу, яка проводила огляд;
- відомості про осіб, які беруть участь у слідчому огляді;
- привід та підстави для проведення огляду;
- правове обґрунтування огляду (посилання на відповідні статті КПК України);
- відомості про понятих;
- відмітка про роз'яснення прав та обов'язків понятим відповідно до КПК України;
- умови проведення слідчого огляду (зокрема, погода, освітлення, температура тощо);
- орієнтуюче та детальне описання місця події (зокрема, характер місцевості, межі огляду тощо);
- детальний опис виявлених наркотичних засобів, слідів кримінального правопорушення, речових доказів і інших об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, та їх характеристика.

Окрім того, під час огляду наркотичних засобів встановлюються і заносяться до протоколу якісні й кількісні характеристики наркотичної речовини, психотропного засобу (вид, склад, консистенція, кількість, колір, запах, обсяг, вага), а також пакувальний матеріал (спосіб упакування, перев'язувальний матеріал), в якому вони були¹.

При огляді наркотиків синтетичного та фармацевтичного походження у протоколі необхідно вказати: їх вид, кількісно-якісні характе-

¹ Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 494-495.

ристики (склад, консистенція, колір, запах, розміри, обсяг, вага), наявність написів на ампулах, таблетках, рівень заповнення ампули рідиною, колір рідини та наявність осаду, спосіб упаковки й пакувальний матеріал, цифрові позначення і назву заводу виробника та ін.¹;

- дії слідчого, прокурора та результати огляду;
- відомості про застосування науково-технічних засобів;
- відомості про вилучені предмети і сліди, умови їх фіксації;
- перелік схем, фотознімків та відеофрагментів, виконаних під час проведення слідчого огляду;
- відмітка про ознайомлення з протоколом усіх учасників слідчої дії;
- заяви та зауваження присутніх під час слідчої дії осіб, зроблені з приводу тих чи інших дій слідчого².

Протокол підписує слідчий, прокурор, поняті та усі особи, які брали участь у слідчому огляді.

У криміналістичній літературі вчені-криміналісти справедливо вказують, що завжди у протоколі огляду слідчі повинні зазначати (фіксувати) неправомірні дії учасників огляду та інших осіб (наприклад, спробу затриманого приховати конкретний предмет, знищити сліди і заходи, вжиті слідчим і органом дізнання). Будь-який додаток до протоколу огляду має бути відображений у ньому. Усі вилучені речові докази та інші предмети, що мають відношення до справи, слід детально описати. Вилучені наркотичні засоби необхідно зважити, упакувати та опечатати. Дані, що містяться у додатках, не повинні суперечити змісту протоколу огляду. При проведенні оглядів доцільно застосовувати фотозйомку, відеозйомку, на що слід указати у протоколі³.

На думку С.М. Стахівського, усі документи і предмети, що підлягають вилученню, слідчий повинен пред'явити понятим та іншим присутнім особам і перелічити їх у протоколі огляду чи в доданому до нього описі із зазначенням назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак. Отже, огляд як складова інших процесуальних дій є допоміжним, оскільки забезпечує реалізацію мети тієї чи іншої слідчої дії, а його результати відображаються у про-

¹ Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики : монографія / В. М. Шевчук. – Харків : Гриф, 2003. – С. 169.

² Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 78.

³ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 68.

токолі відповідної слідчої дії¹.

Підсумовуючи, слід зазначити, що досягнення мети огляду можливе за умови своєчасного його проведення, використання всієї сукупності тактичних прийомів та комбінацій. Для визначення послідовності проведення огляду необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася на певному етапі досудового розслідування, і використовувати наявну оперативно-розшукову інформацію про вчинене кримінальне правопорушення, визначаючи найбільш імовірні місця знаходження слідів злочинної діяльності та інших речових доказів, що мають значення для кримінального провадження.

3.2. Тактика допиту

Допит є найбільш розповсюдженою вербальною слідчою дією, яка спрямована на отримання інформації з особистісних джерел².

Про важливість допиту підозрюваного як однієї з обов'язкових слідчих дій при розслідуванні кримінальних правопорушень зазначав ще Г. Гросс. Він стверджував, що допит підозрюваного, який зізнався у злочинній діяльності, повинен справити на суддю таке саме враження, як і показання свідка. Разом з тим допит підозрюваного, який заперече свою вину, повинен доповнити виявлені слідством дані³.

При розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом допит підозрюваного також не втрачає своєї важливості. Так, за допомогою допиту працівники слідчих підрозділів ОВС мають можливість зібрати повну інформацію про:

- злочинну подію та механізм учинення кримінального правопорушення;
- осіб («кур'єрів»), які перевозять або транспортують наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори залізничним транспортом;
- організаторів (лідерів) злочинної діяльності;
- осіб, які приховують злочинну діяльність кримінального угруповання, що займається наркобізнесом, або протидіють досудовому роз-

¹ Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посібник / С. М. Стахівський. – К. : Атіка, 2009. – С. 27.

² Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. – Минск : Высшая школа, 1978. – С. 4; Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтєвський. – К. : Кондор, 2005. – С. 358.

³ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. – М. : Лек Эст, 2002. – С. 74-75.

лідуванню;

– підготовку до злочинної діяльності, її приховання, розподіл злочинних ролей та ін.

Зважаючи на це, допит можна вважати складною та багатоплановою процесуальною дією. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення допиту зробили відомі криміналісти та процесуалісти, зокрема, Л.Ю. Ароцкер, Л.І. Аркуша, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, М.В. Бахарєв, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, В.Є. Богинський, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, Г.Г. Доспулов, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, С.П. Єфімічев, В.А. Журавель, О.О. Закатов, Г.О. Зорін, Л.М. Карнєєва, В.М. Карагодін, В.О. Коновалова, В.І. Комісаров, В.С. Комарков, В.С. Кузьмічов, М.І. Кулагін, Л.М. Лобойко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, С.М. Стахівський, В.О. Образцов, С.С. Ординський, М.І. Порубов, С.Я. Розенбліт, О.Р. Ратинів, М.В. Салтевський, В.В. Тищенко, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, М.Л. Якуб, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та багато інших.

Втім, під час розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом допит має певні процесуальні, криміналістичні, організаційні, психологічні та етичні особливості, які потребують додаткового висвітлення з урахуванням сучасної наукової думки та потреб слідчої практики.

Окрім того, вивчення кримінальних проваджень, опитування слідчих та узагальнення слідчої практики виявило, що 63 % опитаних респондентів вказують на необхідність оновлення організації і тактики проведення допиту, 71 % зазначають відсутність будь-яких криміналістичних рекомендацій з тактики проведення вказаної слідчої дії при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом.

У науковій літературі справедливо стверджують, що допит є складною слідчою дією; його складність визначається тим, що, з одного боку, слідчий не володіє до моменту допиту вичерпними даними про особу злочинця і певною сукупністю доказів, що можна використати під час слідчої дії¹; з іншого – підозрювані не завжди зацікавлені у повному й всебічному розкритті та розслідуванні кримінального правопорушення, що не може не впливати на правдивість їхніх показань. Окрім того,

¹ Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : учебник / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – 2-е изд. – Харьков : Одиссей, 2006. – С. 90; Удалова Л. Д. Вербальна інформація у кримінальному процесі України : монографія / Л. Д. Удалова. – К. : ПАЛИВОДА, 2006. – С. 189.

на потерпілих і свідків нерідко здійснюється негативний вплив з боку злочинців, що нерідко тягне до зміни (відмови) показань перших. Зважаючи на це, підкреслимо, що успішне проведення допиту й отримання позитивних його результатів залежить від якості володіння слідчим знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми, що розроблені у криміналістиці¹.

У науковій літературі вчені-криміналісти і процесуалісти до визначення поняття допиту підходять по-різному.

Так, на думку однієї групи вчених (І.С. Андрєєв, Г.І. Грамович, Ю.В. Гаврилін, І.В. Тишутіна, В.В. Агафонов, О.Ю. Головін, О.Г. Філіппов, Н.Г. Шурухнов, М.І. Порубов, М.І. Скригонюк та ін.), допит слід розуміти як чітко регламентовану законом спеціальну процедуру, яка полягає в отриманні органом розслідування або судом показань допитуваного про факти, які входять у предмет доказування у кримінальному провадженні². Аналізуючи погляди вчених, слід зазначити, що здебільшого науковці допит визначають як регламентовану законом спеціальну процедуру отримання інформації (фактів, відомостей) від допитуваного. Втім, на нашу думку, такі підходи до визначення поняття допиту не повною мірою розкривають специфіку зазначеної процедури отримання показань від допитуваного.

На думку другої групи вчених (Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.П. Лавров, І.М. Лузгін, М.В. Салтевський, В.М. Тертишник, С.В. Слінько, С.В. Маліков, Д.М. Балашов, П.Д. Біленчук, В.І. Перкін, В.К. Весельський, Ю.Б. Комаринська, А.П. Шеремет та ін.), під допитом слід розуміти слідчу дію, яка полягає в отриманні слідчим безпосередньо від допитуваної особи усних відомостей, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні (про злочинну подію; особу злочинця; мотиви кримінального правопо-

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 195.

² Агафонов В. В. Криміналістика : посібник для здачі екзамена / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов – 5-е изд., испр. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – С. 98; Андреев И. С. Курс криминалистики / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Мн. : Выш. шк., 1997. – С. 131; Гаврилин Ю. В. Криміналістика в поняттях и терминах : учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин, А.Ю. Головин, И.В. Тишутина ; под ред. А. Ю. Головина. – М. : Книжный мир, 2006. – С. 57; Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. – Минск : Высшая школа, 1978. – С. 17; Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник / М. І. Скригонюк. – К. : Атіка, 2005. – С. 155; Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Эксмо, 2008. – 371.

рушення; обставини, що впливають на ступінь відповідальності обвинуваченого; характер і розмір збитків; причини та умови учинення правопорушення; інші обставини, що входять у предмет доказування у справі, та ін.) із занесенням цих показань до протоколу¹.

Узагальнюючи наукові погляди другої групи вчених, можемо констатувати, що здебільшого науковці обмежують поняття допиту лише отриманням від допитуваної особи усних показань. Втім, автори не вказують, що передусім допит являє собою спеціальний регламентований кримінально-процесуальними нормами процес отримання показань від допитуваного.

Більш вдалим, на нашу думку, є визначення, запропоноване В.Ю. Шепітько, який під допитом розуміє слідчу дію, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні².

Виходячи з визначення допиту, підкреслимо, що головною метою слідчої дії є встановлення істини у кримінальному провадженні та отримання від допитуваного повних і таких, що об'єктивно відображують дійсність, показань.

Процесуальний порядок проведення допиту закріплено у ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України, дотримання якого є обов'язковим.

В цілому допит складається із трьох основних етапів:

– підготовка до допиту (підготовчий);

¹ Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 48; Криминалистика / под ред. проф. Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина ; Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. – М., 1988. – Т. 2. – С. 88; Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – С. 358; Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : монографія / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Юрид. академія МВС України, Арт-Прес, 2002. – С. 224; Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посібник / А. П. Шеремет. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 267.

² Криміналістика : підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – С. 252; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Харків : Право, 1998. – С. 62; Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько – Харків : Право, 2001. – С. 326.

- безпосереднє проведення допиту (робочий);
- фіксація ходу та результатів допиту (заклучний).

Під час розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом важливе значення має якість організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту.

На думку К.О. Чаплинського, своєчасна, ретельна та всебічна підготовка до проведення допиту є необхідною умовою отримання найбільш повних та об'єктивних показань у кримінальному провадженні. На думку вченого, підготовку до допиту можна поділити на три основних рівня:

- пізнавальний (вивчення матеріалів кримінального провадження, збирання інформації про особу злочинця, ознайомлення з оперативно-розшуковою інформацією);
- прогностичний (визначення предмета допиту, кола осіб, які підлягають допиту, та послідовності їх проведення);
- синтезуючий (визначення місця і часу проведення слідчої дії, способу виклику на допит, складання плану допиту)¹.

В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацишин і А.В. Старушкевич виділяють такі основних три рівні планування та підготовки до проведення допиту:

- організаційний – забезпечення раціонального проведення допиту (коли й де доцільно провести його з позиції раціонального використання бюджету часу і можливостей слідчого – сьогодні, завтра, вранці, які використати науково-технічні засоби тощо);
- змістовний – визначення повноти та взаємозв'язку обставин, які підлягають встановленню;
- тактичний – встановлення відповідних засобів і прийомів вирішення конкретних завдань допиту².

Отже, у будь-якому випадку відсутність планування або неналежна підготовка до допиту призводить до поверховості та безрезультатності його проведення.

У науковій літературі вчені по-різному підходять до розгляду підготовчих заходів із проведення допиту.

Так, на думку В.Д. Берназа, В.В. Бірюкова і А.Ф. Волобуєва, підго-

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – С. 148.

² Весельський В. К. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацишин В. С., Старушкевич А. В. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – С. 61.

товка до допиту повинна складатися з таких організаційних заходів:

- ретельне, повне та всебічне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- визначення черговості допиту (тобто кола осіб, які підлягають допиту, та послідовності їх проведення);
- одержання інформації про допитувану особу;
- ознайомлення з деякими спеціальними питаннями;
- запрошення осіб, участь у допиті яких є обов'язковою;
- планування допиту;
- визначення часу та місця проведення допиту;
- підготовка робочого місця для проведення допиту¹.

М.Т. Куц додає такі організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту:

- встановлення мотивів давання завідомо неправдивих показань або відмови від них;
- встановлення відомостей, які характеризують характер взаємин між підозрюваним та потерпілим;
- виявлення можливих протиріч у показаннях допитуваних для встановлення неправдивих показань².

С.С. Чернявський вважає, що підготовка до допиту повинна складатися з таких основних елементів:

- ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- вивчення особи допитуваного;
- підготовка спеціальних запитань;
- складання плану проведення допиту³.

А.В. Хірсін виділяє такі основні організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту:

- вчасна та ретельна підготовка до проведення допиту;
- негайне проведення допиту після затримання злочинця (на місці його затримання);
- запобігання можливій протидії досудовому розслідуванню та негайна її нейтралізація;
- недопущення інформаційних контактів між затриманими особа-

¹ Криміналістика : підручник / [Берназ В. Д. та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – С. 295-297.

² Расследование преступлений против личности, порядка управления, общественного порядка и общественной безопасности : учеб.-практич. пособие. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1975. – С. 147.

³ Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія / С. С. Чернявський. – К. : «Хай-Тек Прес», 2010. – С. 532.

ми;

- проведення розвідувальної бесіди перед допитом;
- диференціація допитуваних залежно від наявної у слідчого доказової бази на кожного з учасників кримінального угруповання;
- використання конфліктів та суперечностей між членами кримінального угруповання¹.

В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко, П.Д. Біленчук, Л.В. Шульга виділяють такі організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту:

- з'ясування обставин, які мають відношення до предмета допиту;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- встановлення послідовності (черговості) допиту;
- вивчення особи допитуваного;
- встановлення способу виклику на допит;
- підготовка місця проведення допиту;
- визначення осіб, які будуть брати участь у проведенні допиту;
- підготовка науково-технічних засобів проведення допиту;
- складання плану проведення слідчої дії².

На думку М.В. Салтевського, О.В. Одерія, В.Ю. Шепітька, організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту повинні складатися з таких елементів:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- визначення кола питань, що підлягають з'ясуванню;
- збирання відомостей про особу допитуваного;
- визначення системи тактичних прийомів;
- визначення черговості та способу виклику на допит осіб;
- вивчення спеціальних питань з приводу предмета допиту та отримання консультацій спеціаліста, відпрацювання літературних джерел;
- встановлення часу та місця допиту;
- підготовка необхідних науково-технічних засобів фіксації показань;
- визначення кола учасників допиту;

¹ Хірсін А. В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-навальницької організованої злочинної діяльності : автореф. дис. на здобуття науковою ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика ; судова експертиза» / А. В. Хірсін. – К., 2006. – С. 11.

² Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник. / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Атіка, 2001. – С. 321-322; Шульга Л. В. Криміналістика : учеб. пособие / Шульга Л.В. – М., 2003. – С. 34.

– складення плану допиту (із зазначенням: обставин, які підлягають встановленню, наявних у справі матеріалів, запитань допитуваному та тактичних прийомів)¹.

На підставі узагальнення наукових поглядів вчених та матеріалів кримінальних проваджень про злочини, пов'язані із незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом, можна дійти висновків, що до основних організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту можна віднести:

- повне та детальне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- вивчення слідчої ситуації, що сформувалася на певному етапі досудового розслідування;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- встановлення послідовності проведення допитів (якщо декілька підозрюваних осіб);
- визначення предмета допиту;
- вивчення особи допитуваного (збирання оперативної інформації про допитувану особу; її місце у складі злочинного угруповання, що займається наркобізнесом; вчинені цим угрупованням кримінальні правопорушення);
- визначення часу проведення допиту;
- встановлення місця проведення допиту;
- визначення способу виклику на допит;
- підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;
- визначення учасників проведення допиту;
- визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка;
- забезпечення сприятливих умов проведення допиту;
- ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, що володіють спеціальними знаннями;
- визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовані під час допиту;
- складання плану проведення допиту.

Розглянемо деякі з організаційно-підготовчих заходів. Так, повне й

¹ Одерий А. В. Криміналістика: матеріали по підготовке к государственному (выпускному) комплексному экзамену / А. В. Одерий, М. Г. Щербаковский. – Харьков, 1998. – С. 50; Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – С. 358; Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / Шепитько В. Ю. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : ООО «Одиссей», 2005. – С. 260.

ретельне дослідження слідчим матеріалів кримінального провадження є необхідною передумовою успішного проведення допиту. Слідчий повинен детально вивчити відомості, що містяться у протоколах слідчих дій, особливо у протоколах слідчого огляду та обшуку, що дозволить чітко уявити слідову картину кримінального правопорушення, механізм учинення злочину, обсяг речових доказів та ін.

Слідчому доцільно вивчити наявну оперативно-розшукову інформацію, що дозволить скласти уявлення про особу злочинця (наркокур'єра), встановити коло осіб, які підлягають допиту, визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, обрати низку тактичних прийомів (комбінацій), які будуть використовуватися під час допиту.

На думку С.А. Яні, при розслідуванні організованої злочинної діяльності слідчому доцільно проводити попередню бесіду з кожним із затриманих підозрюваних, що допоможе з'ясувати позицію зазначених осіб та правильно визначити черговість допиту¹.

Зазначені заходи дозволять слідчому виявити існуючі прогалини, розбіжності й суперечності між учасниками процесу та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. В іншому випадку деякі обставини можуть залишитися невстановленими, що не може не вплинути на повноту, всебічність та об'єктивність досудового розслідування та тягне за собою, як правило, необхідність проведення додаткових або повторних допитів та одночасних допитів раніше допитаних осіб².

Під час підготовки до допиту слідчий повинен враховувати слідчу ситуацію, що склалася на певному етапі досудового розслідування, та відповідно до неї правильно визначити коло осіб, які підлягають допиту, та чітко визначити послідовність їх допиту.

У криміналістичній літературі часто вказують на важливість визначення правильної послідовності допиту підозрюваних. Можна погодитися з думкою К.О. Чаплинського, що рішення слідчого про послідовність допитів має ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин:

– особи злочинця, його віку, психічних властивостей, наявності злочинного (життєвого) досвіду, судимості, становища у структурі злочинної групи та ролі у вчинених кримінальних правопорушеннях (наприклад, неповнолітніх підозрюваних необхідно допитувати невідкладно);

¹ Яни С. И. Расследование мошенничества : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. И. Яни. – М., 1967. – С. 10.

² Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 205.

– наявності доказів про злочинну діяльність стосовно кожного допитуваного та їх зацікавленості у кінцевому результаті досудового розслідування;

– ступеня участі кожного допитуваного у спільній злочинній діяльності групи;

– емоційного стану допитуваного – наприклад, стан емоційного збудження є найбільш сприятливим моментом для початку допиту, оскільки після вчинення злочину та безпосереднього затримання злочинці перебувають у стані напруженості (сильно хвилюються) і не здатні повною мірою протидіяти розслідуванню (наприклад, швидко продумати досить переконливий захист, створити неправдиве алібі);

– характеристики відносин між членами злочинної групи (наявність розбіжностей, конфліктів та протиріч) та ін.

На думку вченого, складність цього завдання полягає у латентності взаємовідносин між злочинцями, чим і пояснюються численні помилки у визначенні дійсного статусу затриманих. Слідчий повинен одержати повну інформацію про кількість злочинців, про дії й функції кожного під час учинення злочинів. Ці дані сприяють виявленню лідера, визначенню ролі та місця кожного в структурі групи, а також встановленню найбільш «слабкої ланки», яка піддається психологічному впливу і зможе сприяти розслідуванню¹.

Допит особи, в якій виявили наркотичні засоби у залізничному транспорті, за часом повинен максимально наближатися до її затримання. Це дозволяє використовувати фактор раптовості та створювати напругу під час проведення допиту. Раптове проведення допиту не дозволяє злочинцям заздалегідь обміркувати своє становище, проаналізувати наявний у слідчого обсяг доказової інформації, обрати загальну лінію поведінки (якщо злочин учинено групою осіб) та чинити протидію розслідуванню.

Для повного встановлення усіх обставин, які можуть бути відомі допитуваному, слідчий повинен чітко визначитися з предметом допиту. На важливість повного встановлення предмета допиту в юридичній літературі вказують багато вчених (А.В. Дулов, В.О. Коновалова,

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 207-208.

С.О. Сафронов)¹.

З усього обсягу зібраних відомостей потрібно відібрати ті, що мають відношення до предмета допиту. Їх необхідно правильно оцінити та найбільш повно використати під час проведення допиту. На підставі визначеного предмета допиту слідчий формулює запитання для допитуваного та обирає систему тактичних прийомів і комбінацій.

У криміналістичній літературі висвітлюється приблизний перелік обставин, які мають бути встановлені шляхом допиту підозрюваного у справах про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Зокрема, при незаконному виготовленні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів слід установити:

- з якої сировини виготовляється наркотик;
- де, у кого, коли і скільки разів підозрюваний діставав (брав, збирав, розкрадав, купував, вирощував) сировину для його виготовлення;
- де, коли, з чією допомогою і в який спосіб виготовляв наркотики, які пристосування, інструменти, предмети, розчинники, реактиви при цьому використовував;
- у кого навчився способу виготовлення наркотичних засобів;
- яку кількість наркотичного засобу виготовив і якого саме;
- скільки разів його виготовляв;
- яку мету при цьому мав;
- як витрачав виготовлений наркотик;
- де зараз залишки наркотику, а також відходи і пристосування для його виготовлення.

При незаконному придбанні наркотичних засобів повинні з'ясуватися такі питання:

- хто, де, коли, за яких обставин передав підозрюваному наркотичний засіб;
- з якою метою він придбав наркотик (для власного вживання, для передачі іншій особі чи збуту);
- як (за якими ознаками), з чією допомогою він знайшов особу, яка збула наркотик;
- чи знав він збувальника раніше, за яких обставин вони познайомились, скільки разів купував він у нього наркотик (якщо допитуваний

¹ Дулов А. В. Судебная психология. – Изд. 2-е, исправл. и доп. / А.В. Дулов. – Минск : «Вышэйш. школа», 1975. – С. 313; Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология / В. Е. Коновалова. – Харьков : Консум 1999. – С. 96; Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сафронов Сергій Олегович. – К., 2000. – С. 16.

не знає установочних даних збувальника, то необхідно встановити його особливі прикмети, зовнішність, одяг, коло знайомих, місце його з'явлення тощо);

– яку кількість наркотику він придбав цього разу і раніше; як був упакований (розфасований) наркотик;

– звідки він привезений;

– по якому ланцюжку придбаний наркотик;

– як часто підозрюваний придбав наркотик зазначеним способом, чи відомі йому інші способи отримання наркотиків;

– які види наркотиків він придбаває;

– чи знає він, де, в кого збувальник придбавав наркотики;

– чи відомі йому інші збувальники (канали і шляхи збуту наркотиків);

– де знаходиться невикористана партія наркотику;

– де він бере гроші на придбання наркотиків.

При незаконному зберіганні, перевезенні (пересиланні) наркотичних засобів коло з'ясовуваних обставин таке:

– коли, хто передав йому на зберігання (або для перевезення) наркотичний засіб;

– який час він зберігав (придбаний або переданий на зберігання, для перевезення) наркотик;

– яким чином і як розраховувалися з ним за зберігання (перевезення);

– де (в яких місцях, у якій упаковці) він зберігав наркотик;

– чи застосував маскування наркотику і яке;

– кому повинен був передати наркотик;

– де й на коли планувалась передача наркотику;

– яким способом повинна була відбутися передача наркотику (за партією повинні були прийти, передача повинна відбутися у наперед обумовленому місці і т.п.);

– яким чином відбувалося перевезення наркотику (яким транспортом, у якій упаковці);

– за якими адресами відбувалося перевезення;

– як часто конкретна особа здійснювала перевезення наркотичних засобів і в які населені пункти;

– за якими адресами і з якого поштового відділення здійснювалося пересилання, в якій упаковці;

– які адреси (відправника і утримувача) були зазначені на посилці, бандеролі та супровідних документах;

– ким виконувалися надписи на посилках, бандеролях і докумен-

тах;

- на чиє прохання відбувалося пересилання;
- де знаходяться документи (листи, квитанції), які підтверджують факт пересилання наркотичних засобів.

При незаконному збуті необхідно з'ясувати:

- яку кількість наркотичних засобів вдалося збути;
- де знаходиться партія наркотиків, що залишилась;
- яким чином планувалась організація збуту наркотиків (особисто, через відповідних людей, оптом чи у роздріб);
- чи знав він осіб, яким збував наркотики, чи знали вони його (якщо ні, за якими ознаками вони знаходили один одного);
- за яку ціну він планував реалізувати наркотик;
- чи розфасовував він наркотик, яким способом, яким пристосуванням при цьому він користувався¹.

Узагальнюючи кримінальні провадження щодо незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом, слідчі під час допиту повинні встановлювати такі обставини:

- відомості про особу злочинця (хто є перевізником-наркокур'єром, збувальником, організатором злочинної діяльності);
- відомості про виникнення злочинного задуму (способи втягнення у злочинну діяльність, ставлення особи до злочинних наслідків тощо);
- способи підготовки, вчинення та приховання злочинної діяльності (особливості підготовки схованок у залізничному транспорті, способи знищення наркотичних речовин – речових доказів та ін.);
- механізм учинення кримінального правопорушення (уточнення часу, місця й обстановки його учинення);
- обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінального правопорушення (встановлення осіб, які прикривали злочинну діяльність з перевезення наркотичних засобів);
- якщо у незаконному перевезенні наркотичних засобів залізничним транспортом задіяне кримінальне угруповання, то необхідно встановити такі обставини: способи формування організованого злочинного угруповання; виявлення ієрархічної й кількісної структури групи та особливості розподілу функціональних обов'язків; встановлення наявності корумпованих зв'язків та зв'язків з іншими ОЗУ; виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у перевезенні наркотичних засобів, але були обізнані про їх підготовку, вчинення або приховання; способи

¹ Одерий А. В. Криміналістика: матеріали по подготовке к государственному (выпускному) комплексному экзамену / А. В. Одерий, М. Г. Щербаковский. – Харьков, 1998. – С. 81-82.

протидії досудовому розслідуванню; способи легалізації злочинних прибутків. Особливу увагу слідчі повинні приділяти особі лідера кримінального угруповання.

Наведений перелік обставин, що входять у предмет допиту, може бути розширений слідчим залежно від особливостей учиненого кримінального правопорушення та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Вивчення особи допитуваного є найважливішою організаційно-тактичною вимогою підготовки до будь-якого допиту, оскільки від повноти та всебічності вивчення особи допитуваного та особливостей його психіки залежить і успіх та результативність допиту.

На думку М.В. Салтевського, за відсутності знань про особу допитуваного взагалі недоцільно починати допит¹.

Вивчення особи злочинця дозволяє слідчому:

- у найкоротший час встановити із допитуваним психологічний контакт з метою отримання повних і об'єктивних показань;
- визначити найбільш ефективні тактичні прийоми (комбінації) допиту з метою подолання протидії з боку злочинців;
- завчасно запобігти можливій протидії досудовому розслідуванню;
- отримати повні й всебічні показання щодо незаконного перевезення наркотичних засобів залізничними транспортом.

Можна погодитися з думкою М.І. Порубова і В.Г. Лукашевича, які зазначають, що для уникнення можливої протидії досудовому розслідуванню з боку допитуваного слідчому необхідно зібрати про цю особу таку інформацію, що може бути використана для вибору найбільш ефективних у кожному конкретному випадку тактичних прийомів (комбінацій) допиту, найбільш ефективних способів впливу на допитуваного з метою отримання від нього повних, об'єктивних та достовірних показань².

Відомості про допитувану особу можна одержати з матеріалів кримінального провадження або використовуючи оперативно-розшукову інформацію; шляхом допиту родичів, знайомих або осіб, які її оточують (зокрема, за місцем роботи, навчання, проживання), вивчення особової

¹ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – С. 360.

² Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий : учеб. пособие / В. Г. Лукашевич. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. – С. 33; Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. – Минск : Высшая школа, 1978. – С. 106.

справи за місцем роботи або навчання та ін. Якщо особа була раніше засуджена, то доцільно вивчити архівні кримінальні провадження. Це надасть можливість отримати інформацію про тактику поведінки, яку вона обирає на допитах, про форми протидії досудовому розслідуванню, скласти уявлення про мотивацію злочинних дій тощо. Також необхідно витребувати копію вироку та приєднати її до кримінального провадження для ухвалення рішення щодо ставлення в її вини кваліфікуючої ознаки повторність¹.

Визначення часу проведення допиту у справах вказаної категорії має важливе організаційно-тактичне значення. Час допиту повинен бути максимально наближеним до моменту затримання. Ігнорування цієї вимоги дозволить злочинцям обміркувати своє становище, домовитися між собою з метою обрання загальної лінії поведінки, чинити протидію досудовому розслідуванню, знайти шляхи впливу на свідків та ін. Зважаючи на це, допити підозрюваних, особливо після їх затримання, на думку В.О. Коновалової, необхідно проводити негайно².

На думку К.О. Чаплинського, результативність допитів прямо залежить від часу та раптовості їх проведення безпосередньо після затримання злочинців. Ефективність допиту прямо залежить від часу його проведення, тобто чим більше минуло часу з моменту затримання підозрюваних («наркокур'єрів»), тим менш результативним буде їхній допит.

Можна погодитися з думкою В.Ю. Шепітька, який зазначає, що допит підозрюваного необхідно проводити негайно, використовуючи фактор раптовості. Незважаючи на те, що слідчий ще не має достатньої сукупності доказів для повного викриття злочинних дій підозрюваного, перший допит має розвідувальний характер, спрямований на з'ясування позиції допитуваного, його аргументів, отримання інформації про подію, що знадобиться для визначення подальшої тактики допиту підозрюваного³.

Перед тим ніж провести допит, слідчий повинен визначитися із місцем його проведення. На важливість вказаного підготовчого заходу до проведення допиту у науковій літературі вказували багато вчених (Л.І. Астанова, Е.О. Гарьягдієва, В.П. Бахін, В.К. Весельський,

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 209.

² Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология / В. Е. Коновалова. – Харьков : Консум 1999. – С. 95.

³ Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / Шепітько В. Ю. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : ООО «Одиссей», 2005. – С. 306.

В.І. Попов, Т.С. Маліков¹.

На підставі узагальнення слідчої практики можна дійти висновків, що допит підозрюваного у незаконному перевезенні наркотичних засобів залізничним транспортом повинен проводитися лише за місцем проведення досудового розслідування, тобто в кабінеті слідчого. Вказаний захід дозволить слідчому:

- проводити допит підозрюваного наступально;
- ефективно використати всі тактичні прийоми і комбінації стосовно допитуваного;
- створювати напругу допиту;
- завчасно запобігти можливій протидії досудовому розслідуванню.

Заключним етапом підготовки до проведення допиту є складання плану, в якому повинно бути відображено: час і місце проведення допиту, його учасники, спосіб виклику допитуваного, технічні засоби фіксації, особливості використання доказів, перелік запитань допитуваному та ін. Особливо важливим складання плану є в разі наявності багатоепізодних кримінальних проваджень або значної кількості підозрюваних за одним кримінальним провадженням.

Після ретельної підготовки з урахуванням усіх позитивних та негативних моментів та можливих непередбачуваних ситуацій і обставин слідчий приступає до безпосереднього проведення допиту підозрюваного (робочого етапу).

Прийняття 13 квітня 2012 року нового КПК України суттєво вплинуло на тактику проведення допиту як на досудовому слідстві, так і в суді. До визначення тактики проведення допиту у криміналістичній літературі вчені підходять по-різному.

Так, на думку однієї групи вчених (В.М. Тertiшник, С.В. Слінько), під тактикою допиту слід розуміти систему заснованих на кримінально-процесуальному законі принципів, методів, прийомів і правил допиту, що забезпечують отримання від допитуваних правдивих показань про обставини, що мають значення для провадження, а також відомостей,

¹ Астанова Л. И. О времени, месте и участниках допроса / Л.И. Астанова, Э.О. Гарьягдыева // Проблемы первоначального этапа расследования / М-во внутр. дел; Ташк. высш. шк. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1986. – С. 123; Бахін В. П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому) : навч. посібник / Бахін В. П., Весельський В. К., Маліков Т. С. – К. : НВТ «Правник», 1997. – С. 28; Попов В. И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике / Попов В. И. – М. : Изд-во «Юрид. лит.», 1964. – С. 49.

необхідних для перевірки достовірності цих показань¹.

Друга група вчених (Р.С. Белкін, В.П. Лавров, І.М. Лузгін) тактику допиту визначають як сукупність найбільш раціональних прийомів, які кореспондуються з особливостями кримінального провадження, особою злочинця й умовами, в яких проводиться допит².

Узагальнення слідчої практики та наукових поглядів вчених доводить, що під тактикою допиту слід розуміти сукупність криміналістичних рекомендацій, які визначають найбільш раціональні способи встановлення психологічного контакту із допитуваним, методи і прийоми правомірного психологічного впливу для одержання правдивих показань, що мають значення для кримінального провадження³.

Вибір тактики допиту залежить від таких факторів, що перебувають у складній взаємодії між собою:

– ситуації допиту, що склалася на певному етапі досудового розслідування;

– особливостей допитуваного (вік, наявність злочинного досвіду, рівень правової поінформованості), його процесуального становища й рівня зацікавленості у результатах розслідування;

– специфікою тактичної мети, що постає перед слідчим;

– характеру інформації та доказів, якими володіє слідчий⁴.

Тактика допиту підозрюваних у справах про незаконне перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом має свою специфіку. Це зумовлено тим, що більшість затриманих осіб (76 %) відмовляються від давання показань або дають неправдиві показання, намагаючись представити себе лише споживачем наркотичних засобів або випадковою особою у злочинній події.

За цією категорією кримінальних проваджень злочинці здебільшого не видають один одного (82 %), інколи намагаються взяти усю провину на себе, не викриваючи лідера кримінального угруповання.

На думку В.М. Лисенка та О.В. Одерія, це пояснюється декількома причинами:

– по-перше, затриманим нерідко виявляється родич або знайомий організатора злочинної групи;

¹ Тертышник В. М. Теория доказательств : учеб. пособие / В. М. Тертышник, С. В. Слинко ; под ред. Н. М. Халина. – Харьков, 1998. – С. 170.

² Криминалистика / под ред. проф. Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина ; Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. – М., 1988. – Т. 2. – С. 94.

³ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 223.

⁴ Там само. – С. 224.

– по-друге, затриманий усвідомлює, що вчинення злочину групою осіб є обтяжуючою обставиною у кримінальному провадженні;

– по-третє, щойно затримані особи можуть висвітлити його власну роль у скоєному кримінальному правопорушенні;

– по-четверте, затримана особа сподівається, що співучасники кримінального правопорушення, залишившись на волі, підтримають матеріально його сім'ю і його самого за час відбування ним кримінального покарання;

– по-п'яте, затриманий боїться за себе і членів своєї сім'ї перед співучасниками кримінального угруповання у випадку давання правдивих показань, оскільки останні можуть вжити негативних заходів стосовно вищезазначених осіб, включаючи фізичну ліквідацію;

– по-шосте, якщо затриманий – наркоман, то правдиві показання позбавляють його стабільного джерела придбання наркотиків, бо стосовно збувальника можуть бути вжиті певні заходи. Окрім того, виток певної інформації про давання затриманим правдивих показань автоматично позбавляє його (наркомана) будь-якої можливості придбавати наркотики у інших розповсюджувачів¹.

Отже, на підставі узагальнення кримінальних проваджень щодо незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом можна дійти висновків, що більшість допитів (98 %) проводяться у конфліктних ситуаціях. До основних конфліктних ситуацій можна віднести:

- відмову допитуваного від давання показань (64 %);
- давання допитуваним неправдивих показань (83 %);
- давання допитуваним неповних показань (97 %);
- постійну зміну показань (49 %);
- відсутність із допитуваним психологічного контакту (52 %),
- вчинення допитуваним активної протидії під час допиту (31 %),
- негативний вплив на сумлінного учасника допиту (під час одночасного допиту раніше допитаних осіб) (17 %).

Зважаючи на це, для подолання активної протидії під час проведення допиту слідчий повинен застосовувати низку тактичних прийомів, що дозволить досягти мети слідчої дії.

Під тактичним прийомом слід розуміти найбільш раціональний спосіб дій або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого у процесі

¹ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 84.

збирання, дослідження та використання доказів¹.

У цілому в юридичній літературі багато уваги приділено тактичним прийомам та запропоновано різні їх класифікації, які спрямовані на усунення неправди в показаннях допитуваних осіб та отримання повної та об'єктивної інформації. Найбільш повні класифікації тактичних прийомів здійснені Г.Г. Доспуловим (1966), М.І. Порубовим (1976), В.Ю. Шепітьком (1997), В.К. Весельським (1999), В.І. Коміссаровим (2002), К.О. Чаплинським (2011) та ін.

Водночас значну увагу криміналісти приділили тактичним прийомам, спрямованим на подолання конфліктних ситуацій, що виникли під час допиту. З огляду на наукові джерела вчені пропонують різний перелік тактичних прийомів, що можуть застосовуватися під час допиту.

Так, на думку В.П. Бахіна, В.К. Весельського і Т.С. Малікова, до тактичних прийомів допиту, що полягають у створенні ситуації, розрахованої на неправильну її оцінку допитуваним та його викриття, можуть бути:

– створення у допитуваного перебільшеного уявлення про поінформованість слідчого щодо обставин кримінального правопорушення;

– приховування від допитуваного поінформованості слідчого про деякі обставини кримінального провадження;

– використання слідчим фактору раптовості, який полягає у непередбачуваності змісту і характеру його дій стосовно протилежної сторони;

– з'ясування другорядних, з точки зору допитуваного, питань, якими фактично маскується головне питання про причетність його до кримінального правопорушення².

На думку Л.М. Карнеєвої, до основних видів тактичних прийомів допиту можна віднести такі:

– роз'яснення негативних наслідків у разі відмови від давання показань;

– використання доказів та протиріч між співучасниками кримінального правопорушення;

– створення перебільшеного уявлення про інформованість слідчого;

– приховання поінформованості слідчого від допитуваних;

¹ Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – Ч. I. – С. 179.

² Бахін В. П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому) : навч. посібник / Бахін В. П., Весельський В. К., Маліков Т. С. – К. : НВТ «Правник», 1997. – С. 27.

– використання деталізуючих та конкретизуючих запитань¹.

О.В. Карнаухов виділяє такі види тактичних прийомів, що можуть використовуватися під час допиту підозрюваних:

– використання суперечностей між співучасниками кримінального правопорушення;

– створення враження про повну обізнаність слідчого про обставини події;

– пред'явлення доказів;

– використання фактору раптовості (раптовий виклик на допит, раптова постановка допитуваному запитань);

– роз'яснення обставин, що пом'якшують відповідальність;

– використання позитивних характеристик допитуваного².

В.М. Лисенко і О.В. Одерій пропонують такі види тактичних прийомів допиту:

– акцентування уваги на перших же неправдивих відомостях, повідомленнях допитуваного;

– створення перебільшеного уявлення про обсяг зібраних слідчим відомостей;

– використання особливостей взаємин між співучасниками кримінального правопорушення;

– подання наявних доказів у певній послідовності;

– використання фактора раптовості після затримання особи або виклику її на допит³.

Найбільш широкий перелік тактичних прийомів допиту пропонують В.П. Бахін і В.С. Кузьмічов. До основних їх видів вчені відносять:

– пред'явлення доказів;

– покладання краю брехні на початковому етапі проведення допиту;

– допущення легенди;

– створення у допитуваного уявлення про інформованість слідчого про злочинну подію;

– викладення слідчим імовірного ходу розвитку злочинних подій;

¹ Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования : учеб. пособие / Л.М. Карнеева. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1976. – С. 58.

² Карнаухов О. В. Криміналістичне забезпечення дізнання у справах про контрабанду (за матеріалами ДМСУ) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Карнаухов Олександр В'ячеславович ; Академія митної служби України. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 197.

³ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 85.

- виявлення зацікавленості до незначних другорядних фактів та замовчування про інші відомі слідству обставини;
- приховування слідчим інформованості про подію злочину;
- використання темпу постановки запитань допитуваному;
- деталізацію показань;
- з'ясування контрольних даних;
- проведення повторного допиту;
- спростування неправдивого алібі;
- початок допиту з обставин (епізодів), найкраще відомих слідчому;
- запрошення до участі в допиті авторитетних для допитуваного осіб;
- застосування під час допиту науково-технічних засобів¹.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним перевезенням наркотичних засобів залізничним транспортом, працівники слідчих підрозділів використовують усі висвітлені у юридичній (криміналістичній) літературі тактичні прийоми допиту. Водночас важливе значення мають ті тактичні прийоми, які найчастіше використовуються у слідчій діяльності під час протидії незаконному обігу наркотичних речовин, засобів, їх аналогів та прекурсорів.

Так, на підставі опитування співробітників слідчих і оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, слідчих прокуратури можна зробити висновок, що до найбільш розповсюджених тактичних прийомів допиту під час розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом можна віднести:

- встановлення психологічного контакту – 100 % респондентів;
- викладання показань у формі вільної розповіді – 98 %;
- постановку запитань – 100 %;
- пред'явлення доказів – 79 %;
- спостереження за поведінкою допитуваного – 48 %;
- використання різних темпів допиту – 37 %;
- створення та зняття напруги – 42 %;
- створення уявлення про інформованість слідчого – 54 %;
- приховування меж поінформованості слідчого – 21 %;
- розповідь слідчим версій про ймовірний розвиток злочинної події – 19 %;
- використання рефлексії допитуваного – 23 %;

¹ Бахін В. П. Тактика допиту : навч. посібник / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – К. : НВТ «Правник», 1997. – С. 37-41; Кузьмічов В. С. Алібі у розкритті злочинів : навч. посібник / В. С. Кузьмічов, В. В. Юсупов. – К. : КНТ, 2007. – С. 108.

- використання фактора раптовості – 34 %;
- використання конфліктів та протиріч у злочинній групі – 47 %;
- «розпалення» конфлікту – 39 %;
- застосування науково-технічних засобів – 21 %.

Враховуючи специфіку розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом, розглянемо деякі з перелічених тактичних прийомів допиту з урахуванням сучасної наукової думки та нагальних потреб правоохоронної практики.

Допит, незалежно від процесуального статусу допитуваного, повинен розпочинатися зі встановлення психологічного контакту. В цілому встановлення психологічного контакту вимагає від працівників слідчих підрозділів глибоких знань психології підозрюваних та врахування їхніх індивідуальних якостей, психічного стану в момент проведення допиту, життєвого і злочинного досвіду та інших обставин, що їх характеризують. Якщо психологічний контакт із допитуваним не встановлений, то слідчому рекомендується відкласти допит і провести інші слідчі дії, наприклад, пред'явлення для впізнання, обшуки, слідчі огляди та ін.

На підставі аналізу наукових поглядів вчених (В.П. Бахін, В.К. Весельський, Є.Д. Лук'яничков, М.В. Салтевський, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько можна дійти висновку, що під встановленням психологічного контакту слід розуміти цілеспрямовану діяльність слідчого для створення спеціальних умов, що поглиблюють спілкування з допитуваним у потрібному напрямі для отримання повних показань, що мають значення для кримінального провадження.

У криміналістичній літературі справедливо зазначається, що одержати правдиву інформацію складно через неординарність особи злочинця, і тому дуже важливо перед допитом створити атмосферу психологічного контакту. Наприклад, якщо відомо, що допитуваний негативно ставиться до набутого ним пороку – наркоманії і висловлює бажання позбавитися нього, то використання цих відомостей під час допиту необхідне для встановлення психологічного контакту. Більш того, у такій ситуації допитуваний може дати важливі показання стосовно інших осіб, що збувають наркотики, і правдиво розказати про свої злочинні дії¹.

Після встановлення із допитуваним психологічного контакту слідчий пропонує йому викласти показання у формі «вільної розповіді». Під час вільної розповіді слідчий з'ясовує ставлення допитуваного до

¹ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 85.

злочинної події, сприйняття ним певних фактів, загальні риси механізму учинення кримінального правопорушення.

Можна погодитися з думкою Є.П. Ищенко та О.О. Топоркова, що використання вказаного тактичного прийому допиту дозволяє слідчому вивчити особу злочинця, виявити ступінь її інформованості про обставини кримінального правопорушення та отримати інформацію про факти, які були невідомі слідчому¹.

Н.В. Павлова додає, що вільна розповідь дозволяє слідчому з'ясувати освітній та інтелектуальний рівень допитуваного, знання ним механізму вчинення кримінального правопорушення².

Підтримуємо точку зору Н.В. Павлової, оскільки вважаємо, що знання допитуваним механізму учинення кримінального правопорушення при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом має важливе значення. Під час допиту слідчі повинні звертати особливу увагу на наявність у допитуваного вмінь і навичок з виготовлення наркотичних засобів, здібності утворювати спеціальні схованки для транспортування наркотиків залізничним транспортом, канали збуту наркотичних засобів, їх аналогів та прекурсорів.

Під час «вільної розповіді» не можна перебивати допитуваного, оскільки це може порушити встановлений психологічний контакт.

У тих випадках, коли допитувані дають неправдиві показання, виходять за межі поставленого запитання, намагаються заплутати слідство або говорять занадто тихо та незрозуміло, доцільно звузити тему вільної розповіді і запропонувати розповісти про інші обставини, які вже відомі слідчому або перевірені оперативним шляхом під час досудового розслідування³.

Такий тактичний прийом у криміналістичній літературі вчені називають «поділ теми вільної розповіді»⁴.

Якщо особа бажає власноруч викласти свої показання у протоколі допиту, то слідчий повинен надати їй таку можливість.

¹ Ищенко Е. П. Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2005. – С. 413.

² Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія / Н. В. Павлова ; за заг. ред. к.ю.н., проф. Є. І. Макаренка. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. – С. 133.

³ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 241.

⁴ Карнеева Л. М. Тактика допроса на предварительном следствии / Карнеева Л.М., Ордынский С.С, Розенблит С.Я. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 59; Криминалистика : учебник / под ред. Б. А. Викторова, Р. С. Белкина. М. : Юрид. лит., 1976. – С. 164.

За дослідженнями В.М. Лисенка та О.В. Одерія, особливістю допитів наркоманів є те, що вони нерідко уникають вільної розповіді. У таких випадках, на думку вчених, слідчим необхідно переходити до постановки запитань, кожне з яких разом із відповіддю повинне фіксуватися у протоколі допиту. За вивченими кримінальними провадженнями допит у формі вільної розповіді використовувався у 48,3 % випадках, питання-відповіді – 4,2 %, власного запису показань – менш ніж 1 %, але найчастіше застосовувалась змішана форма допиту – 50 %¹.

Після вільної розповіді допитуваного слідчий ставить запитання. Головною метою постановки запитань є уточнення деяких обставин кримінального провадження та заповнення прогалин і суперечностей у показаннях допитуваного.

Так, у тих випадках, коли допитуваний стверджує, що наркотичні засоби він виготовив самостійно і перевозив залізничним транспортом з метою власного споживання, то слідчому обов'язково слід з'ясувати місця вирощування наркотичних рослин, особливості, алгоритм, технічні засоби, технологію й місце виготовлення наркотичних речовин, наявність спільників та осіб, обізнаних про злочинну діяльність.

Окрім того, такі показання доцільно закріплювати складанням допитуваними певних схем, планів та інших схематичних зображень із зазначенням формул, певних консистенцій та інгредієнтів.

Під час відповідей підозрюваного на запитання слідчий повинен уважно спостерігати за поведінкою допитуваного. Вказаний тактичний прийом дозволяє слідчому визначитися, наскільки впевнено допитуваний дає свідчення, та виявити неправду або невідповідності у показаннях допитуваного.

Під час допиту слідчі повинні «створювати напругу», що дозволяє проводити допит підозрюваних ефективно й наступально, отримати правдиві показання та завчасно запобігати протидії розслідуванню.

У криміналістичній літературі вказується, що під час «створення напруги» у допитуваних осіб суттєво знижується здатність повною мірою здійснювати свідомий контроль за змістом мовленнєвих повідомлень та поведінкою в цілому. Якщо допитувані відмовляються давати показання або дають неправдиві показання, а спостереження слідчого вказують, що ці особи перебувають в урівноваженому стані, то необхідно через запитання, пред'явлення доказів або повідомлення певної інформації ввести їх у стан психологічної напруги. Застосовуючи так-

¹ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – С. 89.

тичні комбінації, такий прийом доцільно поєднувати з прийомом «зняття напруженості», що забезпечується різними засобами: інтонацією, репліками тощо¹.

У якості тактичного прийому доцільно використовувати «різний темп допитів». На ефективності використання такого тактичного прийому наполягають багато вчених, зокрема, О.О. Закатов, С.І. Цветков, М.Г. Шурухнов, В.Ю. Шепітько та ін.².

У криміналістичній літературі визначають такі основні різновиди темпів допиту:

- прискорений (швидкий);
- уповільнений;
- поєднання прискореного та уповільненого темпів.

У розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом доцільно використовувати прискорений темп допиту. На цю обставину вказали 76 % опитаних слідчих.

Прискорення темпу допиту підозрюваного створює певний дефіцит часу, позбавляє допитуваного можливості ґрунтовно обдумати кожну відповідь, висунути будь-які неправдиві аргументи, створити неправдиве алібі, посилює його емоційну напругу. Вказаний тактичний прийом дозволяє слідчому швидко викривати неправдиві показання, завчасно запобігати протидії досудовому розслідуванню та використовувати протиріччя й розбіжності, що містяться в показаннях кількох допитаних.

Під час допиту як тактичний прийом слідчий може застосовувати «пред'явлення доказів».

На думку К.О. Чаплинського, сутність пред'явлення доказів на допиті полягає у демонстрації змісту і значення наявної в розпорядженні слідчого доказової інформації для психологічного впливу на допитуваного з метою:

- надання допомоги допитуваному в пригадуванні забутого;

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – С. 135.

²Закатов А. А. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами : лекция / А. А. Закатов, С. И. Цветков. – 2-е изд. – М. : МЦ при ГУК МВД России, 1998. – С. 23; Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Харків : Харків юридичний, 2007. – С. 322; Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник для студентов вузов / Н. Г. Шурухнов ; под ред. А. Ф. Вольнского, В. П. Лаврова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – С. 383.

– орієнтування його на викладення відомостей про факти, що цікавлять слідство;

– деталізації показань допитуваного;

– викриття допитуваного, який дає неправдиві показання, та ін.

Слідчий демонструє докази у певній послідовності, визначаючи надалі позицію допитуваних на допиті¹.

При розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом слідчі повинні враховувати стосунки, в яких перебувають співучасники організованого злочинного угруповання. У більшості випадків (87 %) перевізник відмовляється від виявлених у нього наркотичних засобів. У такому разі на допиті необхідно пред'являти докази, які одержані з показань свідків (особи, які перебували зі злочинцем в одному купе, вагоні), родичів, знайомих про належність йому речей, в які упаковані наркотичні засоби. Також як доказ підозрюваному доцільно пред'явити висновок експерта за результатами проведеної криміналістичної експертизи та ін.

Підсумовуючи, слід зазначити, що тактичний прийом «пред'явлення доказів» дозволяє слідчому посилювати напругу під час допиту та створювати уявлення про інформованість слідчого про обставини злочинної події.

Певну специфіку має тактика допиту осіб, які є членами організованих злочинних угруповань.

Допит основних учасників кримінального правопорушення та його організаторів, як правило, не дає позитивних результатів, якщо вони не викриті іншими доказами у кримінальному провадженні (наприклад, виявленими і вилученими під час обшуку наркотичними засобами, показаннями свідків, висновками експертиз тощо).

Під час допиту такі особи намагаються знайти пояснення фактам, що їх викривають, висловлюють звинувачення щодо фальсифікації доказів стосовно них, відшуковують найменші процесуальні порушення, які допущені слідчим. Важливу роль у цьому питанні відіграють захисники, що перебувають на матеріальному (грошовому) утриманні у лідерів кримінальних угруповань.

Втім, на думку В.Д. Берназа, незважаючи на це, слідчий повинен враховувати, що нерідко між членами організованих груп та злочинних організацій виникають відкриті або приховані розбіжності та протиріч-

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – С. 244.

чя, які призводять до конфліктів¹.

Зважаючи на це, слідчий повинен спрямовувати свою діяльність на виявлення і використання таких суперечностей і конфліктів під час проведення допиту.

Так, нерідко особи, в яких виявили у залізничному транспорті наркотичні засоби, бувають прямо зацікавлені у викритті тих, хто передав їм ці наркотичні речовини. Особливо це стосується тих випадків, коли організатори кримінального правопорушення заперечують свою причетність до злочинної діяльності та намагаються покласти усю відповідальність на перевізника (наркокур'єра) наркотичних засобів.

Досить ефективним тактичним прийомом допиту є застосування науково-технічних засобів. Даний прийом створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки показання, але і психологічний клімат, у якому вони були отримані, та психологічно впливає на злочинців.

Особливе значення під час допитів має використання відеозапису, який дозволяє зафіксувати і відтворити не тільки змістовність показань, а й мовленнєві особливості допитуваних осіб, передати емоційність, інтонацію, своєрідність вираження думок допитуваного, нерідко супроводжувані мімікою та жестами, а також поведінку і реакції, що характеризують особу злочинця. Ці особливості поведінки не піддаються відображенню в протоколі, в якому найчастіше відбивається не хід допиту, а лише його результат, внаслідок чого зрозуміти процес одержання показань за протокольним записом досить складно, що, у свою чергу, ускладнює об'єктивну оцінку даних, отриманих у ході допиту.

Застосування технічних засобів під час допитів зводить нанівець випадки відмови від раніше даних показань та їхньої зміни, дозволяє спростовувати вигадані заяви підозрюваних та інших осіб про нібито застосовані у ході досудового слідства незаконні прийоми, а також надає суду повну можливість об'єктивно оцінити отримані в ході цих слідчих дій показання².

Таким чином, зазначимо, що розглянуті тактичні прийоми допиту не мають бути ізольованими один від одного. Слідчий повинен майстерно варіювати ними, тобто швидко переходити від застосування одного

¹ Берназ В. Д. Особливості використання знань психології під час розслідування злочинів, пов'язаних з наркобізнесом / В. Д. Берназ // Науковий вісник Юрид. академії МВС : зб. наук. праць. – 2003. – Спеціальний випуск № 1 (13). – С. 299.

² Відеозапис слідчих дій : метод. рекомендації / Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Управління МВС України в Дніпропетровській області. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 21.

прийому до іншого. Певна майстерність полягає й у використанні слідчим низки тактичних прийомів і комбінацій щодо допитуваного.

Закінчивши проведення процесуальної дії, слідчий переходить до заключного етапу – фіксації ходу та результатів допиту.

Обов'язковим засобом фіксації результатів допиту є протокол. Він повинен містити усі результати допиту, що мають значення для кримінального провадження. Додатковими засобами фіксації виступають схеми, плани, графіки, які уточнюють показання. При розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом показання підозрюваних доцільно закріплювати додатковими засобами фіксації, що доведе безпосередню їхню причетність до підготовки, вчинення та приховання кримінального правопорушення.

Отже, тактика допиту у справах щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів вимагає високої майстерності та кваліфікації слідчого. Важливе значення має вміння слідчого правильно підготувати та провести слідчу дію, використовуючи наявну доказову інформацію, речові докази. Слідчі повинні мати певні знання у галузі фармакології та медицини.

Окрім того, під час підготовки і проведення допиту слідчі повинні враховувати, що злочинці особисто зацікавлені у результатах кримінального провадження. До початку вчинення кримінальних правопорушень ця категорія осіб домовляється не видавати один одного у випадку затримання, а тому заздалегідь підготовлена до методичного заперечення вини. В окремих випадках на допитах злочинці йдуть на контакт зі слідчими, намагаючись таким способом отримати інформацію про вже проведені під час розслідування слідчі (розшукові) дії: огляди місця події, попередні допити свідків, потерпілих або співучасників.

Зважаючи на це, працівникам слідчих підрозділів ОВС потрібно враховувати, що проведення допитів з такою категорією осіб багато в чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами, комбінаціями та застосування їх у правоохоронній практиці¹.

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – С. 195-196.

ВИСНОВКИ

У монографічному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у розробці методики розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом. Основні результати дослідження полягають у такому.

1. Під предметом злочинного посягання потрібно розуміти наркотики, що перевозяться залізничним транспортом. Найбільш поширеними з них є похідні від опійного маку та конопель: макова соломка (18 %), марихуана (55 %), опій екстракційний (8 %) та екстракт канабісу (4 %). Значну частку становлять також напівсинтетичні, синтетичні наркотики та психотропні речовини. Більшість злочинів, пов'язаних із перевезенням наркотиків, є латентними з причини застосування з боку злочинців витончених і складних способів маскуванню під час перевезення.

Обстановка незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом формується, з одного боку, під впливом чинників об'єктивного характеру, що впливають на загальну наркозлочинність в Україні, з іншого – обставинами, що характеризують специфіку роботи залізничного транспорту. До елементів обстановки слід віднести: політичні та соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні; географічне положення України та зумовлені ним кліматичні умови; демографічні чинники; умови, пов'язані з функціонуванням залізничного транспорту України (значна протяжність залізничних магістралей, скупчення великої кількості пасажирів та багажу, висока динамічність перевізного процесу тощо); економічні та фінансові умови функціонування залізничного транспорту тощо.

2. При перевезенні наркотиків залізничним транспортом спосіб учинення злочину є повноструктурним та складається з підготовки, безпосередньо перевезення та приховування злочину. Підготовка до перевезення наркотиків включає вибір: маршруту перевезення; потяга та вагона у складі потяга; місця розміщення наркотиків у вагоні; способу маскуванню наркотику перед розміщенням його у вагоні; способу доставки наркотиків до вагона та розміщення у вагоні; співучасників злочину, а також планування дій у разі можливого викриття під час перевезення або безпосередньо після прибуття у кінцевий пункт маршруту.

Безпосереднє перевезення наркотиків супроводжується діями зло-

чинця, спрямованими на їх збереження і додаткове маскуванню під час перевезення у разі необхідності. У більшості випадків наркотики перевозяться у: обшивках стін та стелі пасажирського купе (14 %), обшивках стін та стелі вагона (4 %), особистих речах пасажирів (41 %), технологічних місцях (7 %), серед майна у службовому купе провідників (5 %), туалеті пасажирського потяга (5 %), технічних пристроях локомотива (14 %). При перевезенні наркотиків у вантажних вагонах використовуються переважно криті вагони та контейнери (68 %) та піввагони (25 %). Практично не використовуються для перевезення наркотиків цистерни.

Способами приховування злочину є утаювання, знищення, маскуванню, фальсифікація інформації або її носіїв, а також сукупність цих способів. Утаювання відбувається у пасивній формі – шляхом відмови у наданні інформації або замовчування джерел придбання наркотиків, постачальників тощо. Фальсифікація, як правило, відбувається шляхом надання неправдивих відомостей.

Характер дій злочинця з підготовки, вчинення та приховування злочину визначає необхідність застосування певних знарядь та засобів, результатом взаємодії яких з навколишнім середовищем є виникнення слідів. Залежно від місць приховування та дій злочинця виникають певного виду сліди. Ними можуть бути: залишки наркотичної речовини, що випадково осипається при упакуванні; її запах; порушення цілісності предметів взуття та одягу, упаковок предметів; механічні пошкодження тари (розрізи, розриви), загублені злочинцем речі, різноманітні мікрочастки та мікроречовини, а також традиційні трасологічні сліди: рук, взуття, ріжучого інструменту тощо.

3. Із сукупності ознак особи злочинця, що займається перевезенням наркотиків залізничним транспортом, найбільший інтерес становлять відомості соціально-демографічного, виробничо-побутового та соціально-правового характеру. У 75 % випадків злочин вчиняють чоловіки. Злочинці переважно є особами середнього віку, мають середню освіту, без постійного місця роботи. Встановлено, що останнім часом збільшилася кількість випадків перевезення наркотиків особами пенсійного віку (60–70 років), що пов'язано зі складним матеріальним становищем пенсіонерів. Серед працюючих близько 40 % складають працівники залізничного транспорту. За місцем проживання більшість перевізників наркотиків є жителями регіонів вирощування наркотичних засобів.

Соціально-правова характеристика особи злочинця дозволяє поділити всіх перевізників наркотиків залізничним транспортом на п'ять груп: 1) професійні злочинці – члени організованих груп та злочинних

організацій; 2) особи, які є професійними перевізниками наркотиків і працюють за завданням представників організованих злочинних груп; 3) особи, які під впливом соціального фактора стали на злочинний шлях з метою швидкого збагачення; 4) наркомани, які за перевезення наркотиків отримують частину, яку частково реалізують, а іншу споживають; 5) особи, які не пов'язані з незаконним обігом наркотиків, а перевозять їх під виглядом інших речей, не знаючи справжнього їх вмісту.

4. Первинні матеріали, що є приводом для початку кримінального провадження щодо перевезення наркотиків залізничним транспортом, надходять у правоохоронні органи з різних джерел інформації, якими можуть бути: заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян; повідомлення працівників установ і організацій залізничного транспорту; матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень; матеріали, отримані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Особливості діяльності з виявлення ознак злочину полягають у тому, що у багатьох випадках вона проводиться оперативними засобами і методами. Серед заходів, спрямованих на виявлення ознак кримінального правопорушення на початку досудового розслідування, що застосовують працівники ОВС під час охорони громадського порядку у потягах та на вокзалах, є опитування громадян та спостереження за особами, які своєю поведінкою викликають підозру в можливості вчинення злочину. Особливе значення у виявленні ознак кримінального правопорушення має аналіз первинної інформації, а також відомості про джерела її отримання.

5. Типовими слідчими ситуаціями, що складаються на початковому етапі розслідування перевезення наркотиків залізничним транспортом, є такі: злочинець відомий, його затримано під час транспортування наркотиків або відразу після прибуття потяга на прилеглій території; злочинець невідомий, з місця вчинення злочину зник, залишивши наркотики, є окремі дані про нього; виявлено наркотики, злочинець невідомий і відсутня інформація про нього. Кожній слідчій ситуації відповідає певний комплекс слідчих (розшукових) дій. Основними слідчими (розшуковими) діями у будь-якій ситуації є: огляд місця події та наркотиків; освідування підозрюваного, його допит; допит свідків, призначення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

6. Визначено організаційно-підготовчі заходи та розроблено тактичні прийоми проведення слідчих дій для вилучення інформації з матеріальних та особистісних джерел. Узагальнено слідчі помилки щодо

проведення слідчих дій та запропоновано алгоритм їх вирішення.

До основних організаційно-тактичних заходів слідчого огляду можна віднести такі: правильне визначення меж слідчого огляду; обрання правильного порядку пересування місцем події під час огляду; визначення тактичних прийомів огляду обстановки місця події та окремих її елементів.

Визначено тактичні помилки та прорахунки, яких припускалися слідчі під час проведення огляду. До них слід віднести: несвоєчасне проведення слідчої дії; відсутність науково-технічних засобів виявлення і фіксації слідів кримінального правопорушення; поверхневе проведення слідчої дії; нехтування оперативно-розшуковою інформацією; відсутність послідовності огляду; проведення огляду неповним складом слідчо-оперативної групи; відсутність єдиного керівництва слідчим оглядом.

До основних організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту можна віднести: повне та детальне вивчення матеріалів кримінального провадження; вивчення слідчої ситуації, що сформувалася на певному етапі досудового розслідування; визначення кола осіб, які підлягають допиту; встановлення послідовності проведення допитів; визначення предмета допиту; вивчення особи допитуваного; визначення часу проведення допиту; встановлення місця проведення допиту; визначення способу виклику на допит; підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному; визначення учасників проведення допиту; визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка; забезпечення сприятливих умов проведення допиту; ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, що володіють спеціальними знаннями; визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовуватися під час допиту; складання плану допиту.

За даною категорією кримінальних проваджень допити проводяться у конфліктних ситуаціях. До основних конфліктних ситуацій слід віднести такі: відмова допитуваного від давання показань, давання допитуваним неправдивих показань, давання допитуваним неповних показань, постійна зміна показань, відсутність з допитуваним психологічного контакту, вчинення допитуваним активної протидії під час допиту, негативний вплив на сумлінного учасника допиту (під час одночасного допиту раніше допитаних осіб).

До тактичних прийомів допиту під час розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом слід віднести: встановлення психологічного контакту, виклад показань у формі ві-

льної розповіді, постановку запитань, пред'явлення доказів, спостереження за поведінкою допитуваного, використання різних темпів допиту, створення та зняття напруження, створення уявлення про інформованість слідчого, приховування меж поінформованості слідчого, розповідь слідчим версій про ймовірний розвиток злочинної події, використання рефлексії допитуваного, використання фактора раптовості, використання у злочинній групі конфліктів та суперечностей, ескалацію конфлікту, застосування науково-технічних засобів.

Доведено, що ефективність проведення досудового розслідування в цілому і тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій прямо пропорційна рівню тактичного забезпечення такої діяльності, якості професійної підготовки і практичного досвіду працівників правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Т. В. Криминалистика : учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. ; под ред. Заслуженного деятеля науки РФ, проф. Р. С. Белкина – М. : Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. – 990 с.
2. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза : курс общ. теории / Т. В. Аверьянова. – М. : Норма, 2006. – 480 с.
3. Агафонов В. В. Криминалистика : пособие для сдачи экзамена / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов – 5-е изд., испр. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 224 с.
4. Андреев И. С. Курс криминалистики / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Мн. : Выш. шк., 1997. – 335 с.
5. Арсеньев В. Д. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела / В.Д. Арсеньев, В.Г. Заблоцкий. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1986. – 152 с.
6. Астанова Л. И. О времени, месте и участниках допроса / Л.И. Астанова, Э.О. Гарьягдыева // Проблемы первоначального этапа расследования / М-во внутр. дел; Ташк. высш. шк. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1986.
7. Атмаджитов В. М. Реализация первичных сведений (материалы к лекции для слушателей и курсантов учебных заведений МВД СССР) / В. М. Атмаджитов, М. А. Громов. – М., 1984. – 33 с.
8. Баев О. Я. Реальные следственные ситуации и их модели / О. Я. Баев, Н. Б. Баева // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1984. – 160 с.
9. Баклан І. В. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються неповнолітніми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 наук «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / І. В. Баклан. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.
10. Балашов Д. Н. Криминалистика : учебник / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов, С. В. Маликов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 503 с.
11. Бандурка С. А. Наркомафия: уголовно-правовые средства борьбы : учебное пособие / С. А. Бандурка, С. В. Слинько. – Харьков : Арсис, 2001. – 320 с.
12. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підруч. / О. М. Бандурка. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.
13. Басай В. Д. Основи одорології : монографія / В. Д. Басай, О. А. Кириченко. – Івано-Франківськ : Вид-во “Плай”, 2002. – 580 с.

14. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002) / В.П. Бахин. – К., 2002. – 268 с.
15. Бахін В. П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому) : навч. посібник / Бахін В. П., Весельський В. К., Маліков Т. С. – К. : НВТ «Правник», 1997. – 33 с.
16. Бахін В. П. Тактика допиту : навч. посібник / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – К. : НВТ «Правник», 1997. – 64 с. (Серія «Навчально-практичне видання»)
17. Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – Ч. I. – 356 с.
18. Баулін Ю. В. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / [Баулін Ю.В., Борисов В.І., Дорош Л.В. та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. – Харків : Право, 2005. – 459 с.
19. Белкин Р. С. Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р С. Белкин. – М. : Юрид. Лит., 1988. – 304 с.
20. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин – 3-е изд., доп. – М. : Юнити-Дана, Закон и право, 2001. – 837 с.
21. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики / Р. С. Белкин. – М., 1978. – Т. 2. – 362 с.
22. Берназ В. Д. Норми та принципи діяльності кримінальних угруповань як джерела інформації при розслідуванні злочинів / В. Д. Берназ // Вісник Одеського ін-ту внутр. справ. – 2005. – № 2. – С. 24–28.
23. Берназ В. Д. Особливості використання знань психології під час розслідування злочинів, пов'язаних з наркобізнесом / В. Д. Берназ // Науковий вісник Юрид. академії МВС : зб. наук. праць. – 2003. – Спеціальний випуск № 1 (13). – С. 295–300.
24. Быков В. М. Лидерство в преступных группах / В. М. Быков // Законность. – 1997. – №12. – С. 37–40.
25. Бирюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія / В. В. Бирюков. – Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – 664 с.
26. Біленчук П. Д. Основи криміналістичної тактики : курс лекцій / П.Д. Біленчук, А.П. Гель. – Вінниця : Вінницька філія МАУП, 2001. – 135 с.
27. Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник. / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Атіка, 2001. – 544 с.
28. Богданович Н. В. Особливості провадження допиту підозрюваних (обвинувачених) при розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями з міжнародними зв'язками / Н. В. Богданович // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2008. – № 4 (40). – С. 322–328.
29. Богословский В. В. Общая психология : учеб. пособие для студентов пед. институтов / В. В. Богословский, А. А. Степанов, А. Д. Виноградова

и др. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1981. – 425 с.

30. Борідько О. А. Тактика слідчих оглядів : навч. посібник / О. А. Борідько, К.В. Парасочкіна, Г.О. Пономаренко. – Херсон : Видавець Чуєв С.М., 2006. – 72 с.

31. Бутько Н. И. Разведывательный опрос : лекция / Н. И. Бутько – Мн. : МВШ МВД СССР, 1988. – 26 с.

32. Быков В. М. Лидерство в преступных группах / В. М. Быков // Законность. – 1997. – № 12. – С. 37–40.

33. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 72 с.

34. Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 144 с.

35. Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. – К. : КНТ, 2009. – 160 с.

36. Весельський В. К. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацишин В. С., Старушкевич А. В. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 148 с.

37. Відеозапис слідчих дій : метод. рекомендації / Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Управління МВС України в Дніпропетровській області. – Дніпропетровськ, 2004. – 28 с.

38. Винберг А. И. Криминалистика / А. И. Винберг. – М., 1959.

39. Викторова Л. Н. Фактор времени и его значение для раскрытия и расследования преступлений / Л. Н. Викторова. – М., 1983. – 87 с.

40. Вовчанська О. А. Предмет незаконного перевезення наркотиків залізничним транспортом / О. А. Вовчанська // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2011. – № 2. – С. 210–219.

41. Вовчанська О. А. Тактика слідчого експерименту під час протидії незаконному обігу наркотичних засобів / О. А. Вовчанська // Право і суспільство : зб. наук. праць. – 2011. – № 6. – С. 217–221.

42. Вовчанська О. А. Способи перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом та слідова картина злочину / О. А. Вовчанська // Вісник Запорізь. юрид. ін-ту Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. – 2011. – № 4. – С. 409–418.

43. Вовчанська О. А. Тактичне забезпечення проведення освідування при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом / О. А. Вовчанська // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2011. – № 4. – С. 463–468.

44. Вовчанская Е. А. Перевозка наркотиков железнодорожным транспортом: способы совершения преступления и следы их применения /

Е.А. Вовчанская // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2013. – № 12. – 244 с. – С. 106-109.

45. Вовчанська О. А. Чинники, що впливають на розслідування незаконного перевезення наркотиків залізничним транспортом // Актуальні проблеми охорони громадського порядку та досудового провадження: матер. наук.-практ. конф. і круглих столів (м. Дніпропетровськ, 11 груд. 2009 р., 16 лют., 11 бер. та 28 трав. 2010 р.) / О. А. Вовчанська. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 216–217.

46. Вовчанська О. А. Організаційно-тактичні особливості забезпечення допиту підозрюваних і обвинувачених / О. А. Вовчанська // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : проблеми теорії та практики : матеріали наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 16 листоп. 2011 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 13–16.

47. Вовчанська О. А. Характеристика осіб, що займаються перевезенням наркотиків залізничним транспортом / О. А. Вовчанська // Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : зб. матер. Міжнародної наук.-практ. конференції з нагоди 10-річчя Ірпінської фінансово-юридичної академії та 80-річчя з дня народження відомого вченого-криміналіста сучасності, доктора юридичних наук, професора Бахіна Володимира Петровича (16 листоп. 2012 р.). – Ірпінь : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С. 70–71.

48. Вовчанська О. А. Окремі способи перевезення наркотиків залізничним транспортом / О. А. Вовчанська // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2012. – (Препринт / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України ; 2012). – С. 194–197.

49. Вовчанська О. А. Організаційно-тактичні особливості забезпечення допиту підозрюваних і обвинувачених / О. А. Вовчанська // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 21 верес. 2012 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 53–56.

50. Вовчанська О. А. Організація слідчого огляду при розслідуванні незаконного перевезення наркотиків залізничним транспортом / О. А. Вовчанська // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19–20 верес. 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 716 с. – С. 553–556.

51. Вовчанська О. А. Принципи слідчого огляду / О. А. Вовчанська //

Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук. практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 27 верес. 2013 р.). – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 256 с. – С. 39–40.

52. Вовчанська О. А. Особливості слідчого огляду при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом / О. А. Вовчанська // Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 16 трав. 2014 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 176–180.

53. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений / И. А. Возгрин – Мн. : Выш. школа, 1983. – 215 с.

54. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва / А. Ф. Волобуєв. – Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с.

55. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція / А. Ф. Волобуєв – Харків : Ун-т внутр. справ, 1996. – 36 с.

56. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. – Томск, 1985. – 357 с.

57. Гаврилин Ю. В. Криминалистика в понятиях и терминах : учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин, А.Ю. Головин, И.В. Тишутина ; под ред. А. Ю. Головина. – М. : Книжный мир, 2006. – 384 с.

58. Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие / Ю.В. Гаврилин. – М.: Книжный мир, 2004. – 332 с.

59. Герасимов И. Ф. Пути повышения эффективности методик раскрытия и расследования преступлений / И. Ф. Герасимов // Алгоритмы и организация решений следственных задач : сб. науч. тр. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1982. – 145 с.

60. Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий / Ф.В. Глазырин. – Свердловск, 1973. – 112 с.

61. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике / В. И. Гончаренко. – К. : Вища школа, 1984. – 149 с.

62. Гора И. В. Научно-методическое обеспечение расследования преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. В. Гора. – К., 1996. – 176 с.

63. Горенская Е. В. Признаки организованных преступных структур в сфере нелегального автобизнеса (по материалам северо-кавказского РУБОП) / Е.В. Горенская // Проблемы борьбы с организованной преступностью в северо-кавказском регионе (правовой, политический, экономический, национальный аспекты) : матер. Всероссийской науч.-практич. конф. (23-24 ноября 1999 г.). – М., 2000.– С. 272–277.

64. Грановский Г. Л. Основы трасологии. Особенная часть /

- Г. Л. Грановский. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1974. – 240 с.
65. Гриб В. Г. Противодействие организованной преступности : учеб. пособие для вузов / В. Г. Гриб ; под ред. А. И. Гурова, В. С. Овчинского. – М. : ИНФРА-М., 2001. – 365 с.
66. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. – М. : Лек Эст, 2002. – 1088 с.
67. Гутман Ю. Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений : учеб.-метод. пособие / под ред. Н. П. Аленичева. – М., 1976. – 40 с.
68. Давидюк П. П. Міжвідомча методика дослідження наркотичних засобів з рослин конопель та маку снотворного : метод. посіб. / [П. П. Давидюк, В. В. Вартузов, О. О. Посільський та ін.] ; під ред. П. П. Давидюка. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. – 80 с.
69. Дворкин А. И. Предварительное исследование вещественных доказательств при расследовании преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. И. Дворкин. – М., 1974. – 21 с.
70. Державна Фармакопея України. Перше видання. – Харків, 2001. – 534 с.
71. Доповідь Міжнародного комітету по контролю над наркотиками за 2009 рік / Організація об'єднаних націй, Нью-Йорк, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/document/convents/drugs.htm>.
72. Дулов А. В. Судебная психология. – Изд. 2-е, исправл. и доп. / А.В. Дулов. – Минск : «Вышэйш. школа», 1975. – 464 с.
73. Єдина конвенція щодо наркотичних засобів 1961 року з поправками, внесеними до неї у відповідності з протоколом щодо поправок до єдиної конвенції щодо наркотичних засобів 1961 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/document/convents/drugs.htm>.
74. Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации / В. А. Жбанков. – М., 1993. – 96 с.
75. Жбанков В. А. Криминалистические средства и методы раскрытия неочевидных преступлений / В. А. Жбанков. – М., 1987. – 65 с.
76. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.
77. Закатов А. А. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами : лекция / А. А. Закатов, С. И. Цветков. – 2-е изд. – М. : МЦ при ГУК МВД России, 1998. – 36 с.
78. Звирбуль А. К. Методология криминалистики : учеб. пособие по курсу «Основы криминалистики» / А. К. Звирбуль – М., 1982. – 88 с.
79. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецкий.

– Харьков : Изд-во «КримАрт», 1998. – 339 с.

80. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2003. – 400 с.

81. Зубко В. Н. Основы судебного собаководства / В. Н. Зубко. – М. : Знание, 1975. – 260 с.

82. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. – 27 с.

83. Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія / А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко. – К. : Нац. академія внутр. справ України, 2002. – 212 с.

84. Іщенко Е. П. Криміналістика : учебник / Е. П. Іщенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Іщенко. – М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2005. – 748 с.

85. Карнаухов О. В. Криміналістичне забезпечення дізнання у справах про контрабанду (за матеріалами ДМСУ) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Карнаухов Олександр В'ячеславович ; Академія митної служби України. – Дніпропетровськ, 2009. – 256 с.

86. Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования : учеб. пособие / Л.М. Карнеева. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1976. – 147 с.

87. Карнеева Л. М. Тактика допроса на предварительном следствии / Карнеева Л.М., Ордынский С.С, Розенблит С.Я. – М. : Госюриздат, 1958.

88. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : монографія / Н. С. Карпов. – К. : Вид-во Семененко Сергія, 2007. – 522 с.

89. Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : «Одісей», 2010. – 960 с.

90. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб / Н. І. Клименко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 521 с.

91. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1967. – 28 с.

92. Колесниченко А. М. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А.М. Колесниченко. – Харьков, 1965.

93. Коннов А. И. Основы борьбы с организованной преступностью : монография / [Коннов А.И. , Куликов В.И., Овчинского А.С. и др.] ; под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. – М. : ИНФРА-М, 1996. – С. 195, 196.

94. Колесниченко А. Н. Криміналістическа характеристика преступлений : учеб. пособ. / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков : Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.

95. Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : учебник /

В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – 2-е изд. – Харьков : Одиссей, 2006. – 352 с.

96. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология / В. Е. Коновалова. – Харьков : Консум 1999. – 157 с.

97. Копылов И. А. Следственные ситуации в методике расследования отдельных видов преступлений / И. А. Копылов // Вопросы совершенствования криминалистических методик : сб. науч. трудов МВД СССР. – Волгоград : Высшая следственная школа, 1981. – 135 с.

98. Корневский Ю. В. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам : метод. пособие / Ю. В. Корневский., М. Е. Токарева. – М. : ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2000 – 152 с.

99. Корнієнко М. В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії / М. В. Корнієнко. – К. : Фонд Юрнауки, 2004. – 300 с.

100. Корнуков В. М. Производство по делам о хулиганстве : метод. пособие / Корнуков В. М., Михайленко А. Р., Чичко В. Н. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1977. – 60 с.

101. Косарев С. Ю. О современном состоянии системы методик расследования преступлений / С. Ю. Косарев // Вестник криминалистики / отв. ред. А. Г. Филиппов. – Вып. 1 (29). – М. : Спарк, 2009. – 180 с.

102. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / Н. М. Косміна. – Харків, 2011. – 20 с.

103. Костенко К. Г. Контрольна поставка – ефективний метод боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин / Костенко К.Г. // Науковий вісник Юрид. академії МВС : зб. наук. праць. – 2003. – Спеціальний випуск № 1 (13). – С. 277–282.

104. Криминалистика / под ред. проф. Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина ; Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. – М., 1988. – Т. 2. – 454 с.

105. Криминалистика : учеб. для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.] ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2000. – 672 с.

106. Криміналістика : підручник / [Берназ В. Д. та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – 665 с.

107. Криміналістика : підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 261 с.

108. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідуван-

ня злочинів : підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Харків : Право, 1998. – 376 с

109. Криміналістика : учебник / под ред. Б. А. Викторова, Р. С. Белкина. М. : Юрид. лит., 1976. – 458 с.

110. Криміналістика : мультимедійний підручник / В. І. Перкін, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, В. Б. Школьний, Ю.Б. Комаринська. – К., 2008.

111. Криміналістика : учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 2001. – 718 с.

112. Криміналістика: тактика, організація і методика розслідування преступлений : учебник / под ред. Резвана А.П., Субботиной М.В., Харченко Ю.В. – Волгоград : ВА МВД России, 2000. – 224 с.

113. Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

114. Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №№ 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.

115. Кузнецов И. Н. Наркотики: социальные, медицинские и правовые аспекты : справочник / И.Н. Кузнецов, С.К. Купрейчик. – Минск : Новое знание, 2001. – 400 с.

116. Кузнецов П. С. Некоторые вопросы изучения личности преступника при осмотре места происшествия / П. С. Кузнецов // Проблемы изучения личности участников уголовного судопроизводства : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : УрГУ, 1980. – 469 с.

117. Кузьмічов В. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монограф. / В. С. Кузьмічов, І. В. Пиріг. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – 168 с.

118. Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. – К. : Юрінком-Інтер, 2001. – 368 с.

119. Кузьмічов В. С. Теорія і практика слідчої діяльності : монографія / В. С. Кузьмічов. – К. : НВТ «Правник», 1997. – 246 с.

120. Кузьмічов В. С. Алібі у розкритті злочинів : навч. посібник / В. С. Кузьмічов, В. В. Юсупов. – К. : КНТ, 2007. – 264 с.

121. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1970. – 224 с.

122. Лисиченко В. К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В. К. Лисиченко, О. В. Батюк // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1988. – Вып. 36. – С. 3–8.

123. Литвинов А. Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н. Литвинов, Р.Л. Степанюк ; под общ. ред. канд. юрид. наук доц. В.И. Гаенко. – М. : «ЮРКНИГА», 2004. – 160 с.

124. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : навч. посібник / Л. М. Лобойко. – Вид. 2-ге, доп. і змін. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС. – 2005. – 199 с.
125. Лобойко Л. М. Прийняття міліцією рішень за заявами і повідомленнями про злочини : навч.-практ. посіб. / Л. М. Лобойко. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. м-ва внутр. справ. – 2003. – 84 с.
126. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий : учеб. пособие / В. Г. Лукашевич. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. – 88 с.
127. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Є.Д. Лук'янчиков – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.
128. Лускатов О. В. Теорія та практика розслідування нерозкритих злочинів минулих років : монографія / О. В. Лускатов. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 192 с.
129. Макаренко Е. И. О проблемах совершенствования методики расследования квартирных краж, совершенных группой лиц / Е. И. Макаренко // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1984. – 160 с.
130. Макаренко Є. І. Огляд місця події : навч. посібник / Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 156 с.
131. Макаренко Є. І. Дізнання в міліції та митних органах : навч. посіб. / Макаренко Є. І., Тертишник В. М., Лобойко Л. М., Ліпінський В. В., Шиян А. Г. – Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2003. – 452 с.
132. Макаренко Є. І. Довідник дільничного інспектора міліції. Огляд місця події : навч. посібник / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2005. – 188 с.
133. Малышев В. Г. Использование информации о внешности скрывшегося преступника в оперативно-орызскных мероприятиях / Малышев В. Г. // Актуальные проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : матер. конфер. МВД СССР. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1977. – 252 с.
134. Марченко А. Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Б. Марченко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 23 с.
135. Масленикова Л. Н. Процессуальное значение результатов проверочных действий в доказывании по уголовным делам : учеб. пособие / Л. Н. Масленикова. – М. : Акад. МВД РФ, 1993. – 96 с.
136. Матвійчук В. В. Розвідувальне опитування та «мова» тіла / Матвійчук В. В. // Науковий вісник Нац. академії внутр. справ України. – 2002. – № 1. – С. 123–126.
137. Матеріали кримінального провадження СВ ЛВ на ст. П'ятихатки

УМВС України на Придніпровській залізниці.

138. Матеріали кримінального провадження СВ ЛВ на ст. П'ятихатки УМВС України на Придніпровській залізниці.

139. Матеріали кримінального провадження СВ ЛВ на ст. Слов'янськ УМВС України на Донецької залізниці.

140. Матеріали кримінальної справи СВ ЛВ на ст. Миколаїв УМВС України на Одеської залізниці.

141. Матеріали кримінальної справи № 1-126/11 архіву Куйбишевського районного суду м. Донецьк за 2011 р.

142. Матеріали кримінальної справи № 1-23/2007 архіву Ленінського районного суду м. Дніпропетровська за 2007 р.

143. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография / В. Н. Махов. – М. : Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.

144. Методика подготовки и тактика применения специальных собак по поиску взрывчатых веществ, оружия, боеприпасов и наркотических средств в пассажирских поездах международного сообщения : методическая разработка. – К. : МВД Украины, 1995. – 18 с.

145. Мельникова О. Б. Планування кримінально-процесуальної діяльності з розслідування злочинів : навч. посібник / О.Б. Мельникова, Р.М. Шехавцов ; МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 112 с.

146. Мешков В. М. Установление временных характеристик при расследовании преступлений / В. М. Мешков. – Нижний Новгород, 1993. – 56 с.

147. Мирошниченко Н. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией / Н. А. Мирошниченко. – Киев ; Одесса : Вища шк. голов. изд-во, 1988. – 298 с.

148. Методика расследования незаконных операций с наркотиками : научно-практическое пособие для следователей и оперативных работников правоохранительных органов / С.В. Войцеховская, Г.И. Грамович, Л.И. Калининвич и др. ; под ред. д-ра юрид. наук, проф. Н.И. Николайчика. – Мн. : Харвест, 2003. – 224 с.

149. Мешкова В. С. Криминалистическая характеристика организованной преступности и ее субъектов : учеб.-практ. пособие. – Калининград : Калининградский ЮИ МВД России, 1997.

150. Морозов Г. Е. Участие специалиста в стадии предварительного расследования : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. Е. Морозов. – Саратов, 1977. – 19 с.

151. Мухин Г. Н. Криминалистика : учеб. пособие / Г. Н. Мухин, Д. В. Исютин-Федотков ; М-во внутрен. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. – 227 с.

152. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.

153. Настольная книга следователя. Тактические приемы проведения осмотра места происшествия и допросов при расследовании преступлений различной категории : науч. метод. пособ. / [Дворкин А. И., Антонов В. П., Алешина И. Ф. и др.] ; под ред. А. И. Дворкина. – М. : Изд-во «Экзамен», 2006. – 637 с.

154. Облаков А. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации / А. Ф. Облаков. – Хабаровск, 1985. – 148 с.

155. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

156. Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – 164 с.

157. Одерій А. В. Криминалистика: материалы по подготовке к государственному (выпускному) комплексному экзамену / А. В. Одерій, М. Г. Щербаковский. – Харьков, 1998. – 199 с.

158. Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія / Н. В. Павлова ; за заг. ред. к.ю.н., проф. Є. І. Макаренка. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. – 176 с.

159. Петелин Б. Я. Криминалистика и организация расследования преступлений / Б. Я. Петелин // Предмет и система криминалистики в свете современных исследований : сб. науч. трудов. – М., 1988. – 116 с.

160. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монограф. / І. В. Пиріг – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. – 312 с.

161. Питерцев С. К. Тактика допроса / С. К. Питерцев, А. А. Степанов. – СПб. : Питер, 2001. – 160 с.

162. Позий В. С. Эксгумация / В. С. Позий, И. Ф. Соколова. – Симферополь : ДОЛЯ, 2004. – 44 с.

163. Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 // Полях Анатолій Михайлович. – Харків, 2009. – 196 с.

164. Попередження та розкриття злочинів підрозділами карного розшуку : підруч. / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : РВВ МВС України, 2000. – 392 с.

165. Попов В. И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике / Попов В. И. – М. : Изд-во «Юрид. лит.», 1964. – 272 с.

166. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.

167. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном след-

стви / Н. И. Порубов. – Минск : Высшая школа, 1978. – 175 с.

168. Продан Э. Методы обнаружения наркотиков и осуществление их экспертиз / Э. Продан, И. Григореску // Рефераты делегации Социалистической Республики Румынии на XI Международном симпозиуме по криминалистике социалистических стран (6-10.09.1976 г., г. Варшава). – Варшава, 1976. – С. 27–32.

169. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України від 26.05.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?find=1&textl152>.

170. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 року № 188 / Міністерство охорони здоров'я України // Збірник законодавчих та нормативно-правових актів станом на 1 січня 2005 р. – К. : КНТ, 2005. – 387 с.

171. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10 – Ст. 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=60%2F95-%E2%F0>.

172. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (1973-2004). Офіційне видання / за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2004. – 224 с.

173. Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция / В. В. Радаев. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. – 24 с.

174. Расследование преступлений против личности, порядка управления, общественного порядка и общественной безопасности : учеб.-практич. пособие. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1975. – 207 с.

175. Ребгун Э. К. О криминалистическом исследовании фонограмм в целях идентификации человека по голосу / Э. К. Ребгун // Экспертная техника. Фоноскопические экспертные исследования. – Вып. 84. – М. : ВНИИ-СЭ. 1985.

176. Роганов С. А. Синтетические наркотики : вопросы расследования преступлений / С. А. Роганов. – СПб. : Питер, 2001. – 224 с.

177. Рудой В. Д. Особенности организации выявления, раскрытия и расследования наркопреступлений на транспортных магистралях Украины / В.Д. Рудой // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матер. міжнар. наук.-практ.

конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 394–397.

178. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.

179. Салтевский М. В. Использование собак для обнаружения наркотиков / М. В. Салтевский, Н. А. Гучок // Сборник МВД СССР. – М., 1987. – № 4. – С. 50–51.

180. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сафронов Сергій Олегович. – К., 2000. – 19 с.

181. Седов И. П. Некоторые правовые и организационные вопросы взаимодействия следователей и органов дознания как элемент следственной тактики / И. П. Седов // Проблемы советского государства и права. – 1975. – № 9–10. – 196 с.

182. Сеникобыленко С. Ф. Служебно-розыскная собака берет след / С. Ф. Сеникобыленко // Следственная практика. – М., 1979. – Вып. 124. – С. 71–80.

183. Сербулов А. М. Тактические требования к организации расследования преступлений / А. М. Сербулов // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 6. – К., 1969. – 416 с.

184. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л. А. Сергеев. – М., 1966. – 22 с.

185. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – 2-е вид. – Харків : Консум, 2005. – 656 с.

186. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник / М. І. Скригонюк. – К. : Атіка, 2005. – 496 с.

187. Скулиш Є. Д. Окремі аспекти протидії транснаціональному наркобізнесу / Є. Д. Скулиш // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 350–353.

188. Снігерьев О. П. Правові та організаційно-тактичні засади використання службово-розшукових собак в оперативно-розшуковій діяльності : навч. посіб. / Снігерьев О. П., Філіпенко Н. Є., Корнієнко М. В. – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 152 с.

189. Советская криминалистика : учеб. / под ред. Р. С. Белкина. – М. : Юрид. лит., 1979. – 464 с.

190. Старостин В. Е. Криминалистическая характеристика и следственная ситуация: соотношение понятий / В. Е. Старостин, В. В. Яровенко // Криминалистические методы расследования преступлений. – Тюмень, 1994. – С. 44–49.

191. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посібник / С. М. Стахівський. – К. : Атіка, 2009. – 64 с.
192. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / Р. Л. Степанюк ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2012. – 436 с.
193. Степичев С. С. Расследование разбоев : метод. пособие / С. С. Степичев. – М., 1955. – 144 с.
194. Стратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / В. М. Стратонов. – Харків, 2010. – 36 с.
195. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1970. – Т. 2. – 516 с.
196. Сулимов К. Т. Подготовка и применение собак для поиска некоторых наркотических веществ / К. Т. Сулимов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1970. – 44 с.
197. Тактика проведення оперативно-розшукових заходів та особливості легалізації оперативно-розшукової інформації : навч.-практ. посіб. / Я. Ю. Кондратьєв, Д. Й. Никифорчук, О. М. Сніцар та ін. – К. : Нац. Акад. внутр. справ України, 2004. – 60 с.
198. Танасевич В. Г. Значение криминалистической характеристики преступлений и следственных ситуаций для методики расследования преступлений / В. Г. Танасевич // Актуальные проблемы советской криминалистики. – М., 1980. – 104 с.
199. Тертышник В. М. Уголовный процесс : учеб. пособие. – 2-е изд., пер. и доп. / В. М. Тертышник. – Харьков : Арсис, 1999. – 528 с.
200. Тертышник В. М. Теория доказательств : учеб. пособие / В. М. Тертышник, С. В. Слинько ; под ред. Н. М. Халина. – Харьков, 1998. – 234 с.
201. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ. 2010. – 473 с.
202. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : монографія / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Юрид. академія МВС України, Арт-Прес, 2002. – 432 с.
203. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монограф. / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. – 404 с.
204. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини : криміналістичний аналіз : монографія / В. В. Тіщенко. – Одеса : Юрид. літ-ра, 2002. – 360 с.
205. Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам : монографія / В. А. Тимошенко. – К., 2006. – 371 с.

206. Транснациональный наркобизнес: новая глобальная угроза. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОСПЭН), 2002. – 264 с.
207. Турсунов И. Х. Организация и тактика установления преступника по горячим следам : учеб. пособие / И. Х. Турсунов. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1990. – 72 с.
208. Удалова Л. Д. Вербальна інформація у кримінальному процесі України : монографія / Л. Д. Удалова. – К. : ПАЛИВОДА, 2006. – 324 с.
209. Федоров Ю. Д. Построение и использование версий при исследовании места происшествия / Ю. Д. Федоров // Вопросы криминалистической тактики : сб. науч. трудов. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1978. – 100 с.
210. Федоров Ю. Д. Использование результатов осмотра места происшествия для принятия оперативно-розыскных мер / Ю. Д. Федоров. – Ташкент, 1972. – 26 с.
211. Федоров Ю. Д. Использование специальных знаний при осмотре места происшествия / Федоров Ю. Д. // Пути совершенствования деятельности следственных аппаратов органов внутренних дел : сб. науч. трудов Ташкентской высшей школы МВД СССР. – Ташкент, 1987. – 118 с.
212. Федоров Ю. Д. Осмотр места происшествия (пособие для следователей) / Ю. Д. Федоров. – Ташкентская высшая школа МВД СССР, Ташкент, 1969. – 108 с.
213. Филиппов А. Г. Этапы расследования преступлений как категория криминалистической методики / А. Г. Филиппов // Проблемы первоначального этапа расследования : сб. науч. трудов ТВШ МВД СССР. – Ташкент, 1986. – 148 с.
214. Хань Г. А. Планування розслідування як основа оптимізації слідчої діяльності / Г. А. Хань // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 4. – 246 с.
215. Хань Г. А. Проблеми планування та організації розслідування злочинів в ОВС / Г. А. Хань // Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю : матер. III-ої міжвуз. наук.-практ. конференції студентів, курсантів і слухачів (Донецьк, 28 березня 2003 р.). – Донецьк, 2003. – 314 с.
216. Хірсін А. В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності : автореф. дис. на здобуття науковою ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика ; судова експертиза» / А. В. Хірсін. – К., 2006. – 18 с.
217. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.
218. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – 304 с.

219. Чаплинський К. О. Тактичні прийоми допиту підозрюваного (обвинуваченого) / К. О. Чаплинський // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2008. – № 4 (40). – С. 266–276.
220. Черепанов В. А. Разведывательный опрос : учеб. пособие / В. А. Черепанов, И. Н. Кононенко. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1979. – 48 с.
221. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія / С. С. Чернявський. – К. : «Хай-Тек Прес», 2010. – 624 с.
222. Шавер Б. М. Криміналістика / Б. М. Шавер, А. И. Винберг. – М. : Юриздат, 1950. – 437 с.
223. Шатило К. Д. Устный опрос как метод активного розыска / К. Д. Шатило // Труды высшей школы МВД СССР. – Вып. 2. – М., 1960. – 332 с.
224. Шевченко П. В. Вагоны промышленного железнодорожного транспорта : учебник для техникумов / П. В. Шевченко, А. П. Горбенко. – К. : Вища школа, 1980. – 224 с.
225. Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики : монографія / В. М. Шевчук. – Харків : Гриф, 2003. – 280 с.
226. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія / В. М. Шевчук. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2013. – 440 с.
227. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Харків : Харків юридичний, 2007. – 432 с.
228. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько – Харків : Право, 2001. – 560 с.
229. Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / Шепітько В. Ю. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : ООО «Одиссей», 2005. – 368 с.
230. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посібник / А. П. Шеремет. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
231. Шульга Л. В. Криміналістика : учеб. пособие / Шульга Л.В. – М., 2003. – 75 с.
232. Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник для студентов вузов / Н. Г. Шурухнов ; под ред. А. Ф. Волынского, В. П. Лаврова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – 943 с.
233. Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Эксмо, 2008. – 720 с.
234. Шурухнов Н. Г. Расследование краж : практ. пособие / Н. Г. Шурухнов. – М. : Юристь, 1999. – 112 с. – (Библиотека следователя).
235. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособие / М. Г. Щербаковский. – Харьков :

Эспада, 2005. – 544 с.

236. Щербаковський С. М. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності при розслідуванні незаконного обігу наркотиків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сергій Михайлович Щербаковський. – Харків, 2010. – 237 с.

237. Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учеб. пособие / А. А. Эксархопуло. – СПб. : Изд-во «Юридический центр–Пресс», 2002. – 450 с.

238. Яблоков Н. П. Предмет методики расследования преступлений. Актуальные проблемы советской криминалистики / Н. П. Яблоков. – М., 1980. – 104 с.

239. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности / Н. П. Яблоков. – М. : Юристъ, 2002. – 172 с. – (Библиотека следователя).

240. Яни С. И. Расследование мошенничества : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. И. Яни. – М., 1967. – 16 с.

241. Офіційний сайт МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://umvdt.dn.ua/nov_2010.htm.

Наукове видання

Пиріг Ігор Володимирович
Чернецька Олена Анатоліївна

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ**

Монографія

Редактор, оригінал-макет – *Самотуга А.В.*
Редактор, *Омельченко Л.В.*

Підп. до друку 07.12.2017 р. Формат 60x84/16. Друк трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура Times. Ум.-друк. арк. 9,50. Обл.-вид. арк. 9,75. Тираж 50 прим. Зам. № 02/18-м.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018